

**T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**BEKİR SITKI ÇOBANZADE'NİN
ŞİİRLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Özlem ALTIN

Balıkesir, 2018

**T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**BEKİR SITKI ÇOBANZADE'NİN
ŞİİRLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Özlem ALTIN

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Salim ÇONOĞLU**

Balıkesir, 2018

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda 201412511010 numaralı Özlem ALTIN'ın hazırladığı "Bekir Sıtkı Çobanzade'nin Şiirleri Üzerine Bir İnceleme" konulu YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 12.04.2018 tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ/~~OY ÇOKLUĞU~~ ile karar verilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Ali DUYMAZ

Üye: Prof. Dr. Salim ÇONOĞLU

Üye: Prof. Dr. Alev Sınar UĞURLU

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

09/05/2018

Enstitü Müdürü

(Unvanı, Adı, Soyadı)

Doç.Dr. Halil İbrahim ŞAHİN
Müdür

ÖNSÖZ

XX. yüzyılının önemli Türkologlarından olan Bekir Sıdkı Çobanzade, dil ve edebiyat tarihçiliği, gramer ve imlâ çalışmalarıyla Türk dünyasına çeşitli bilimsel eserler kazandırmıştır. Türk dünyasını kapsayan çeşitli sorunlara yönelik ortak bir çözüm arayışına girişmiştir. Çobanzade XX. yüzyılda Türk dünyasını temsil eden şiirler kaleme almıştır.

Bu çalışmamızda Bekir Sıtkı Çobanzade'nin şiirleri hakkında yapılan araştırmaların sınırlı olması şiirlerinin tematik bakımdan incelenmesi ve üzerinde çalışma yapılması sonucunu doğurmuştur.

XX. yüzyıl Türk dünyası açısından siyasi kargaşaların ve kimlik bunalımlarının yaşandığı yüzyıldır. Bilhassa Çobanzade'nin doğumu 1893 yılıyla ölüm tarihi 1937 yılını kapsayan zaman dilimi Türk dünyasının baskı altında kaldığı dönemlere denk gelmektedir. Bu dönemlerde Çobanzade, SSCB'ye karşı Türk dil birliğini savunmuştur. Birinci Türkoloji Kurultayında bu birlik için aktif rol oynamıştır. Türk dünyasının her bir karış toprağını vatan sayan şair, Türklük bilincini ve yeşil vatanı Kırım'ı şiirlerinde idealize etmiştir. Türkiye'de yaşanan Millî Mücadele dönemini ve bu dönemin ruhunu, Rus zulmü altında ezilen Kırım halkının bu baskı altında yaşadığı psikolojiyi gözler önüne sermiştir. Önsezisi güçlü olan şair, 1944 yılında yaşanan sürgün felaketini 1919 yılında yazmış olduğu şiir vasıtasıyla duyurmuştur.

Birinci Dünya Savaşında Türklüğün durumuna, Türkçülük akımının getirdiği meselelere şiirlerinde değinmiştir. Şiirlerini tarihi vakalarla desteklerken şiirde halkının bizzat yaşadığı duyguların tercümanı olmuştur.

Çorabatır, Halim Aydamak, Batuhan, Cengiz ve Dağıstan Türklüğünün sembolü Şeyh Şamil'e şiirlerinde atıfta bulunmuştur. Şairin edindiği amaç milli kimliğin yeniden dirilmesini sağlamaktır. Bundan dolayı halk edebiyatı unsurlarına yer vermiştir. Çalışmamızda ağırlıklı olarak unsurların tespit edilmesine özen gösterilmiştir.

Bekir Sıtkı Çobanzade, ümit duygusunun yoğun olduğu şiirlerinde ölüm temasını da ön plana çıkarmaktadır. Tematik çalışmaya yönelmemizdeki amaç bu arka planı açığa çıkarıp değerlendirmektir. Şiirlerinin tematik sınıflandırılması yoluna gidilirken şairin Kaval Sesleri isimli defterinin ön sözü çalışmamızın yol göstericisi olmuştur. Bu karar verilirken İsmail Otar'ın *Kırımlı Türk Şair ve Bilgini Bekir Sıtkı Çobanzade* isimli eserinden ve Abdullah Battal Taymas'ın makalesinden yararlanılmıştır. Uzun araştırmalar neticesinde şairin yaşamını, duygularını ve ideolojisini en iyi biçimde yansıtan temalar seçilmiştir.

Çalışmanın giriş bölümünde tezin başlıca problemleri, tezin yazılış amacı, önemi, varsayım ve sınırlılıkları üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde ise *İlgili Alanı Yazınız* başlığı altında ve *İlgili Araştırmalar* alt başlığında Çobanzade şiirleri hakkında çalışma yapan araştırmacılar ve eserleri sıralanmıştır. İkinci alt başlık olan *Devir*'de ise şairin yaşadığı dönemin siyasal olaylarına yer verilmiştir.

Üçüncü bölüm *Yöntem* ismini taşımaktadır. Bölüm *Araştırma Modeli ve Bilgi Toplama Kaynakları* olarak iki alt başlığa ayrılmıştır.

Dördüncü bölüm *Bulgular ve Yorumlar* başlığı altında Bekir Sıtkı Çobanzade'nin Hayatı, Edebi Kişiliği, Kitapları, Makaleleri, Diğer Eserleri, Hikâyeleri, Çobanzâde'nin Şiir Kitapları, Çobanzade'nin Şiir Kitapları Haricinde Yayınlanan Şiirleri, Çobanzade Şiirleri Hakkında Yapılan Çalışmalar, Derlenen Tüm Şiirleri, Şiirlerinin Meydana Geliş Aşamaları, Şiirlerinin Dili, Şiirlerini Yazdığı Yerler alt başlıklarından oluşmaktadır.

Beşinci bölüm *Şiirlerinin Tematik Yönden İncelenmesi* başlığı altında Türklük ve Tatarlık Algısı, Çobanzade'nin Dil Birliği Fikrine Nail Olması, Yeni Millet, Yeni Cemiyet Kurma İdeali, Kader ve Mukadderat, Halk, Müslüman-Türk Kadın Prototipi: Esmâ, Kimlik Bilinci ve Öze Dönme İsteği, Mizahi Üslupta Olan Şiirleri, Mekân, Ölüm, Önsezgi şeklinde ana başlıklardan oluşmuştur. Bu ana başlıkların alt başlıkları vardır.

Altıncı bölüm Çobanzade Şiirlerinde Milli Kimliğin İnşasında Halk Edebiyatı Unsurları ismini taşımaktadır. Kahramanlar, Efsane, Halk Edebiyatı Tür ve Şekilleri, Ant İçme Motifi, Kırlangıç Metaforu, Halk İnanışları, Halk Türküsü İle Başlayan Şiirleri şeklinde ana başlıklardan oluşmuştur. Bu ana başlıkların alt başlıkları vardır.

Yedinci bölümde *Sonuç* kısmı ve *Kaynakça* kısmına yer verilmiştir.

Çalışma esnasında karşılaşılan problemler, Bekir Sıtkı Çobanzade'nin şiir kitaplarındaki dil farklılığıdır. Aynı zamanda Boran, Kaval Sesleri, Bulutlar ve Bir Saray Kurcakman isimli şiir kitaplarının aynı şiirleri içermesine rağmen birbirinden farklı isimlendirilmesinden kaynaklanan güçlükler çalışmamızı zorlaştırmıştır. Bu durum bazı şiirlerinde tamamen farklılık gösterirken, bazı şiirlerinin belirli kısımlarında farklılık söz konusudur. Ayrıca başka şiirlerinin mısraları olduğu gibi alınıp diğer şiirine aktarılmıştır. Yahşi Ölüm şiiri bu duruma örnek oluşturmaktadır.

Çalışmada yaşanan diğer zorluk şairin on beş şiirinin yerinin tespit edilememesidir. Bu konu hakkında kesin bir kaynağa ulaşılamamıştır. Bu şiirlerden Kavgasız Toy Körülmegen! isimli şiirinin (17.12.1916) tarihli olduğu, Boran isimli şiirinin ise 1923 tarihli olduğu tespit edilmiştir. Şairin tespit ettiğimiz şiirleri 84 adettir. İsmail Otar, şairin bu sayıdan daha fazla şiirinin bulunması gerektiğini fakat Çobanzade'nin tutuklanma sürecinde şiirleriyle birlikte diğer vesikaların Çeka başkanı olan bir Ermeni tarafından Erivan'a götürüldüğünü belirtmiştir. Bu şiirlerin en kısa sürede gün yüzüne çıkması en büyük temennimizdir.

Bu çalışmada benden desteğini esirgemeyen ve beni bu çalışmaya yönlendiren saygıdeğer hocam Prof. Dr. Salim Çonoğlu'na, üniversite yıllarımdan başlangıcından bu yana bilgileri ışığında beni aydınlatan, şiirleri bulma konusunda yardımını esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Ali Duymaz'a, tez sürecimde bana evinin kapılarını açan değerli hocam Doç. Dr. Haluk Aydın ve eşi Seval Aydın hocama, şiir tasnifinde bana yol gösteren değerli hocam Doç. Dr. Elnur Ağayev'e, tez sürecinde manevi desteğini

esirgemeyen sevgili can dostlarım Kübra zdemir ve iğdem Meşeli'ye, bu güne gelmemde payı olan lise hocalarım Ayşe şölen Erdil, Leyla Akdağ ve Erdal Tosun'a, öğrenim hayatımın başlangıcından sonuna kadar desteğini esirgemeyen sevgili annem Suzan Altın'a teşekkürlerimi borç bilirim.

Özlem ALTIN
Balıkesir, 2018

ÖZET

BEKİR SITKI ÇOBANZADE'NİN ŞİİRLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

ALTIN, Özlem

Yüksek Lisans, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Salim ÇONOĞLU

2018, 201 Sayfa

Bu çalışmada Kıımlı Şair Bekir Sıtkı Çobanzade'nin şiirlerindeki tematik problemler ele alınmıştır.

Tematik inceleme yapılırken şairin içinde bulunduğu devir ve şairin psikolojik durumu ele alınmıştır. Bu hususta, şiirler devrin sosyal ve siyasî problemleriyle incelenmiştir. Bu çalışmada ulaşılan en genel yargı, Çobanzade'nin şiirlerinde ferdiyetçilikten ziyade sosyal ve siyasî temalara ağırlık verildiğidir.

Çalışma yedi bölümden oluşmaktadır. Kaynakça'da, bu çalışmada faydalanılan kaynak eserler listesine yer verilmiştir. Şairin en sıklıkla ele aldığı temalar halk, vatan ve milliyet unsurları temasal sınıflandırmada ön planda tutulmuştur.

Bu çalışmanın ulaştığı en genel sonuç, Çobanzade'nin dönem içerisinde yaşadığı trajediyi tarihi olaylarla destekleyip milli idrak ile şiirlerine yansımasıdır.

Anahtar Kelimeler: Kıırım Edebiyatı, Vatan, Milli Kimlik

ABSTRACT

The Analysis on The Poems of Bekir Sıtkı Çobanzade

ALTIN, Özlem

Master, Turkish Language and Literature Department,

Thesis Advisor: Prof. Dr. Salim ÇONOĞLU

2018, 201 Pages

At this scriptum, Crimean poet, discussed thematic problems on Bekir Sıtkı Çobanzade's poetry.

During thematic analyse, period of the poet lived in and his psychological state was considered, in this connection, poetry was analysed with social and political problems of the period they belong to. General jurisdiction of this scriptum is that; Mr. Çobanzade emphasizing the social and political thematic instead of personal individualism.

Scriptum consist of seven chapters. At the referances, there is the list of sources that stand to benefit. Poet preferred to prioritise often; folk, country and nation factors on the thematic categorised.

The best general result of this scriptum is to reflect the actual emotions Mr. Çobanzade's tragedies that he had during the period he was in and support it with historical events.

Key Words: Crimean Literatüre, Homeland, National identity

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	iii
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xv
1.GİRİŞ	1
1.1.Problem	1
1.2. Amaç	1
1.3. Önem.....	2
1.4. Varsayımlar	2
1.5. Sınırlılıklar.....	2
2. İLGİLİ ALANI YAZIN	3
2.1. İlgili Araştırmalar	3
2.2. Devir	6
3.YÖNTEM	10
3.1. Araştırma Modeli	10
3.2. Bilgi Toplama Kaynakları	10
4. BULGULAR VE YORUMLAR	12
4.1. Bekir Sıtkı Çobanzade'nin Hayatı	12
4.1.1. Ailesi	12
4.1.2. Doğumu ve Çocukluğu.....	14
4.1.3. Eğitim-Öğretim Hayatı.....	17
4.1.4. Türkiye'ye Gelişi ve Türkiye Yılları: Eğitim ve Siyasi Faaliyetleri	19
4.1.5. Odesa, Macaristan, İsviçre'deki Eğitim ve Siyasî Faaliyetleri.....	20
4.1.6. Kırım'a Dönüşü, Kırım'da Eğitim ve Yazı Faaliyetleri.....	22
4.1.7. Bakü'ye Gelişi	23
4.1.8. İnkılâp Karşıtı Milliyetçi Suçlamaları.....	24
4.1.9. Ölümü	26

4.2. Edebi Kişiliği	27
4.3. Kitapları	29
4.3.1. Son Devir Kırım -Tatar Edebiyatı Tenkit Tecrübeleri.....	30
4.3.2. İbn Mühenna ve Onun Lüğatı.....	30
4.3.3. Türk Tatar Lisaniyatına Medhâl.....	30
4.3.4. Türk Tatar Diyalektolojisi.....	31
4.3.5. Hatayi'nin Dili ve Yaratıcılığı Hakkında	31
4.3.6. Kumuk Dili ve Edebiyatı Tedkikleri.....	32
4.3.7. Türk Grameri.....	32
4.3.8. Türk Dili.....	32
4.3.9. Türk Dili ve Edebiyatının Tedris Usulü	33
4.3.10. Kumuk Dili ve Edebiyatı Hakkında İlk Kayıtlar	33
4.3.11. Kırım Tatar İlmi Sarfı.....	34
4.3.12. Türk (Azerbaycan) Tili ve Edebiyatını Okutma Usulü.....	34
4.3.13. Hüseyin Baykara ve Onun Divanı	34
4.3.14. Türk (Azerbaycan) Tili ve Edebiyatını Okutma Usulü.....	34
4.3.15. Dinî İslahat ve Medenî İnkılâb.....	34
4.3.16. Lâtin Esasında Konstruktiviengen Yeni Türk Elifbesinin Unifikatsiyası Akkında.....	34
4.3.17. Türk Canga Elipey Turalı	35
4.3.18. Türk Tili	35
4.3.19. Türk-Tatar Elifbelerini Unifikatsiya Yapuvnın Yekünleri	35
4.3.20. Boran-Şiirler Cıyıntığı.....	35
4.3.21. Kırım Tatar Edebiyatında Kurultaycılık ve Milletçilik.....	35
4.3.22. Türk Edebiyatı	35
4.3.23. Kitabı Dedem Görgüd'nin Edebî- Lingüistik Tahlili (Elyazması)	35
4.4. Makaleleri	36
4.5. Diğer Eserleri.....	48
4.6. Hikâyeleri.....	49
4.6.1. Eki Derviş (İki Derviş).....	49
4.6.2. Boşveren Celil.....	49
4.6.3. Harmanda Bir Şair	49
4.6.4. 14 Ondört Yaşımda.....	49

4.6.5. Oğurlu Collar (Hayırlı Yolculuklar).....	49
4.6.6. Birkaç Suçum.....	50
4.6.7. Men Börü.....	50
4.7. Çobanzade'ye Yönelik Eleştiri.....	50
4.8. Çobanzâde'nin Şiir Kitapları.....	51
4.8.1. Kaval Sesleri.....	51
4.8.2. Boran.....	57
4.8.3. Bir Saray Kuracakman!.....	58
4.8.4. Bulutlar.....	62
4.8.5. Gök Kitap.....	64
4.9. Çobanzade'nin Şiir Kitapları Haricinde Yayınlanan Şiirleri.....	64
4.9.1. Emel Dergisinde Yayınlanan Şiirleri.....	64
4.9.2. 1917'de Hamdi Ataman'a Gönderdiği Şiirleri.....	67
4.9.3. Eşref Şemizade'nin Kitabında Bulunan Şiirleri.....	68
4.9.4. Kırım Dergisinde Yer Alan Şiirleri.....	69
4.10. Çobanzade Şiirleri Hakkında Yapılan Çalışmalar.....	69
4.10.1. Taymas'ın "Kırımlı Bekir Çobanzâde'nin Şiirleri" İsimli Makalesiyle Yayınladığı Şiirler.....	69
4.10.2. Ramiz Asker, Bekir Çobanzade Seçilmiş Şiirleri.....	70
4.10.3. İsmail Otar, Kırımlı Türk Şair ve Bilgini Bekir Sıdkı Çobanzâde.....	72
4.11. Derlenen Tüm Şiirleri.....	75
4.12. Şiirlerinin Meydana Geliş Aşamaları.....	80
4.12.1. 1918 yılında Budapeşte'de Kaleme Aldığı Şiirleri.....	82
4.12.2. 1919 yılında Budapeşte'de Kaleme Aldığı Şiirleri.....	82
4.12.3. 1920 yılında Budapeşte'de Kaleme Aldığı Şiirleri.....	83
4.12.4. İsviçre Lozan'da Kaleme Aldığı Şiirleri.....	83
4.12.5. 1921-1922 Yılında Akmescit'te Kaleme Aldığı Şiirleri.....	84
4.13. Şiirlerinin Dili.....	84
4.14. Şiirlerini Yazdığı Yerler.....	85
4.15. Şiirlerinde Ki Farklılıklar.....	88
5. ŞİİRLERİNİN TEMATİK YÖNDEN İNCELENMESİ.....	89
5.1. Türklük ve Tatarlık Algısı.....	90
5.2. Çobanzade'nin Dil Birliği Fikrine Nail Olması.....	93

5.2.1. Ana Dili ve Dil Bilinci	100
5.2.2. Ana Dili Savunmayanlara Eleştiri	101
5.2.3. Dilde, İşde, Birlik'e Gidiş Yolu	102
5.2.4. Ana Dili ve Türklük	103
5.2.5. Ana Dil Kullanımının Yasaklanmasına Eleştiri	105
5.3. Yeni Millet, Yeni Cemiyet Kurma İdeali.....	106
5.3.1. Yeni Millet Yeni Cemiyet Kurma Arayışı	110
5.3.2. Halka Sunulacak Yeni Yaşam.....	111
5.3.3. Yeni Cemiyet Ütopyası	111
5.4. Kader ve Mukadderat	112
5.4.1. Bahtla Mücadele	113
5.4.2. Bahtın Doğuştan Var Olması İnancı.....	114
5.4.3. Bahtı Değişirme	115
5.4.4. Bahtın Hurafeleşmesi.....	116
5.4.5. Bahta Sığınma, Bahtı Kabulleniş	117
5.4.6. Baht ve Siyası Devir.....	117
5.5. Halk	118
5.5.1. Halkın Fakirliği ve Yoksulluğu	119
5.5.2. Halkının Tasa, Kaygı ve Umutları	120
5.5.3. Halk ve Gurbet.....	122
5.5.4. Halkının Yapmış Olduğu Hatalar ve Tatar Halkının Manevi Çöküşü.....	123
5.5.5. Halk ve Siyaset.....	125
5.5.6. Çağdaş Uygarlık Düzeyine Uzak Olan Halk Eleştirisi	125
5.5.7. Halk ve Batıl İnançlar	127
5.6. Müslüman-Türk Kadın Prototipi: Esmâ	128
5.6.1. Çalışkanlığa Yöneliş	129
5.6.2. Yenileşme ve Modernleşme Yarışında Toplumsal Değerlerin Korunması	129
5.6.3. Milletler Yarışında Kadın Nefer	129
5.6.4. Yeni Millet Yeni Cemiyet Kurma Yolunda Esmâ	130
5.6.5. Esmâ'nın Sırmalı Fesi ve Öz Benliği Koruma	130
5.6.6. Kadere Baş Kaldırı	130
5.6.7. Kız Çocuklarının Eğitimi	132

5.6.8. Kadın ve Özgür İrade	132
5.7. Kimlik Bilinci ve Öze Dönme İsteği	133
5.8. Mizahi Üslupta Olan Şiirleri.....	134
5.9. Mekân.....	135
5.10. Ölüm	139
5.10.1. Yurtsuzluk Problemi ve Ölüm.....	139
5.10.2. İdeoloji ve Ölüm	140
5.10.3. Milli Değerler ve Ölüm.....	142
5.11. Önsezgi	143
5.11.1. 18 Mayıs 1944 Sürgünü	144
5.11.2. Kırım'ı Rusya Tarafından İlhak Edilmesi	144
5.11.3. Mondros Ateşkes Mütarekesi ve Sonrasının Kronolojisi	145
5.12. Çaresizliğe Karşı İman.....	146
5.13. Vatan	147
5.13.1. Vatanın Terki.....	147
5.13.2. Vatan Hasreti	147
5.13.3. Gurbet.....	148
5.13.4. Felsefi Şiirleri	148
6. ÇOBANZADE ŞİİRLERİNDE MİLLİ KİMLİĞİN İNŞASINDA	
HALK EDEBİYATI UNSURLARI.....	149
6.1. Kahramanlar	149
6.1.1. Çorabatır	149
6.1.2. Halim Aydamak	152
6.1.3. İskender	155
6.1.4. Seyit Battal Gazi	156
6.1.5. Batuhan	157
6.1.6. Timur.....	158
6.1.7. Cengiz Han	159
6.1.8. Şeyh Şamil.....	160
6.1.9. Efsane.....	161
6.2. Halk Edebiyatı Tür ve Şekilleri.....	163
6.2.1. Cır	164
6.2.2. Masal	168
6.2.3. Çınlar, Maniler.....	168

6.2.4.Destan	169
6.2.5. Atasözü	170
6.2.6.Takmak, Bilmece	170
6.2.7.Falname	170
6.2.8.Mövlüd, Muhammediye, Tabirname	171
6.3. Ant İçme Motifi	171
6.3.1.Kurtuluşa Dayalı And İçeren Şiirleri	172
6.3.2.Kargışa Dayalı And İçeren Şiirleri	172
6.4. Kırlangıç Metaforu	173
6.5. Halk İnanışları.....	174
6.5.1.Sağ Elden Şifa Alma İnanıcı	175
6.5.2.Cin ve Şeytanlara Benzetmek.....	175
6.5.3.Boş Tüfek “Şeytan İşi, Patlar! İnanıcı.....	175
6.5.4.Islak Ağacın Altında Bulunmamak	175
6.5.5.Yaşlı Ağaçtan Medet Ummak.....	175
6.5.6.Nazar İnanışı.....	175
6.5.7.Beddua (Kargış).....	176
6.6. Halk Türküsü İle Başlayan Şiirler	176
7. SONUÇ	178
KAYNAKÇA	181

KISALTMALAR LİSTESİ

C.	: Cilt
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
Yy	: Yüzyıl
KGB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği İstihbarat Gizli Servisi
No	: Numara
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDAY-B	: Türk Dil Kurumu Belleten Dergisi

1. GİRİŞ

1.1. Problem

Bu çalışmanın problemi, Bekir Sıtkı Çobanzade'nin şiirlerinde kullandığı temaları incelemektir. 1905-1939 yılları Türk dünyası bakımından siyasî hadiselerin ve Türk halklarının kaderinin değiştiği yıllardır. 1924 yılında 1. Türkoloji Kurultayının toplanması ve burada yapılan faaliyetler 1934-1939 yılında Türk aydınlarına yapılan eziyet ile sonuçlanacaktır. Bu durumun bilhassa Kırım, Azerbaycan ve Türkiye de yaşayan Türk aydınları üzerindeki etkisi yadsınamaz derecededir. Dönemin etkisini şiirlerine yansıtan Çobanzade, bireysel temalardan ziyade siyasî ve sosyal temalara yönelmiştir. Şiirlerindeki duyguların sebebinin tarihi olaylar silsilesine bağlayan şair, şiirlerini yaşanan vakalardan yola çıkarak kaleme almıştır. Bu durum Çobanzade'nin Türk dünyasında ki ve 1905-1937 yılları arasındaki yerini tartışmayı zorunlu kılar.

1.2. Amaç ve Kapsam

Bu çalışmada temel amaç Bekir Sıtkı Çobanzade'nin şairlik yönünü, şiirlerindeki temaları, şiirin nitelik ve niceliğini ortaya koymaktır. Bu amaca ulaşmak için şu sorulara cevap aranacaktır.

1. Bekir Sıtkı Çobanzade kimdir?
2. Bekir Sıtkı Çobanzade'nin edipliği ve edebî yönü nasıldır?
3. Bekir Sıtkı Çobanzade'nin eserleri nelerdir?
4. Bekir Sıtkı Çobanzade'nin şiir kitaplarının muhtevası ve kapsamının içeriği nasıldır?
5. Bekir Sıtkı Çobanzade'nin eserlerini nerelerde kaleme almıştır?
6. Bekir Sıtkı Çobanzade'nin dil birliği fikrine katılma süreci ne şekilde gerçekleşmiştir?

7.Bekir Sıtkı Çobanzade şiirlerinde en çok hangi temalar üzerinde yoğunlaşmıştır?

8.Bekir Sıtkı Çobanzade, şiirlerinde kültürel bellek olarak halk edebiyatı unsurlarına ne şekilde yer vermiştir?

1.3. Önem

Bu çalışmada, bu zamana kadar üzerinde sınırlı sayıda çalışma yapılmış ve şiirlerinin haricinde eserleri hakkında çalışma yapılan Bekir Sıtkı Çobanzade'nin şiir kitaplarını ve şiirlerinde yer alan temaları tanıtmak, şairlik yönünü ve şairlerin bakış açısını çözümlenektir.

Çobanzade'yi ve onun sanat anlayışını anlamak ancak bu şekilde mümkündür. Bu hususta Çobanzade'nin şiirleri tematik bakımdan incelenecek, üzerinde durulan temalar ve unsurlar belirlenecek, şairin yaşadığı dönemin şiirleri içerisindeki yeri tartışılacak, sanat anlayışı ve şairliği üzerinde tespitler yapılacaktır.

1.4. Varsayımlar

Bu çalışmada tespit edilen varsayımları şöyle sıralamak mümkündür:

Bekir Sıtkı Çobanzade'nin şiirlerini yazdığı devirden bugüne dek hakkında yapılan araştırmalarda şairliğini öne çıkaran çalışmalar sınırlı kalmıştır.

Şair hakkında yapılan çalışmalar dilciliği ve edebiyat tarihçiliği yönünde yoğunlaşmıştır. Yapılan çalışmalar bu konular ve hayatı hakkındaki bilgilerle sınırlı kalmıştır. Şiirleri üzerine fazla bir şey söylenmemiştir. Ve şiirleri yaşadığı devirle ilişkilendirilememiştir.

1.5. Sınırlılıklar

Çalışmamız Bekir Sıtkı Çobanzade'nin şiirlerinde tematik inceleme araştırmasıyla sınırlıdır.

2. İLGİLİ ALANYAZIN

2.1. İlgili Araştırmalar

Çobanzade üzerine yakın zamanda yapılan çalışmalar şairin zindan hayatına, şiirlerine, İsmail Gaspiralı ile ilişkisine değinmiştir. Bunların yanı sıra Çobanzade'nin eserlerinin Türk halklarının kültürel etkileşimindeki rolü, birleşik Tatar devleti yaratma uğruna ölümü göze alması, edebiyatşinaslığı, ilk kalem tecrübeleri hakkında çalışmalar yapılmıştır.

Bekir Sıdkı Çobanzade ile ilgili araştırmalar şu şekildedir:

ACAR, Kenan. (1999). *Bakü Türkoloji Kurultayı'nın Faal Delegelerinden Bekir Sıtkı Çobanzade*. Ankara. Türk Dil Kurumu Yayınları.

ADIGÖZEL, Memmedov. (2012). *Kremlin Türk Agenti Beriya*. Bakü.

ADİLOV, Mehmet. (2007). *Bekir Çobanzade- Seçilmiş Eserleri Önsöz*. Bakü.

AĞAYEV, Elnur. (2013). *Bekir Çobanzade'nin "Azerbaycan'ı Tedkik ve Tetebbu Cemiyeti'ndeki Faaliyetleri ve Islahatlar Üzerine Görüşleri*. Lefke.

ALMAZ, A. Ülvi. (2009). *Edebiyatşinas, Yazar*. Halk Gazetesi.

ALİYEVA, İrade. (2012). *Yarım Kalmış Ömrün Hikâyesi*. Azerbaycan gazetesi.

ASKER, Ramiz. (2012). *Bekir Çobanzade. Seçilmiş Bedii Eserleri*. Bakü. Bxqr neşriyatı.

ASKER, Ramiz. (2011). *Büyük Âlim ve Edib Bekir Çobanzade*. Bakü.

ATAŞ, Hayri. (2013). *Selim Refik Refi'oğlu'nun Bekir Çobanzade'ye Cevabı ve İtirazları*. Azerbaycan Respublikası.

BABAYEV, Adil. (2013). *Bekir Çobanzadenin Zindan Hayatı*. Azerbaycan Respublikası.

BABAYEV, Adil. (1998). *Bekir Çobanzade*. Bakü. Şark-Garb.

BABAYEV, Adil. (2003). *İlimizin ve İlimimizin Soykırımı*. Bakü. Bakü Üniversitesi Neşriyatı.

BABAYEV, Adil. (1998). *Bekir Çobanzade N. Sadıkov*. Bakü, Şark-Garb.

BAYRAMOV, Ramil. (2013). *Bekir Çobanzade ve Elifba Meselesi*. Azerbaycan Respublikası.

BÜNYADOV, Ziya. (2017). *Kırmızı Terror*. Bakü. Kanun.

ÇOBANZADE, Bekir. (2007). *Seçilmiş Eserleri. Beş Ciltte*. Bakü. Şark-Garb neşriyatı.

ÇOBANZADE, Bekir. (2001). *Bir Saray Kuracak Men*. Simferopol. Sonat.

ÇOBANZADE, Bekir. (2003). *Bulutlar*. Simferopol. Dolya neşriyatı.

ÇOBANZADE, Bekir. (1928). *Boran*. Akmescit. Kırım Devlet neşriyatı.

ÇOBANZADE, Bekir. (1999). *Gök Kitap*. İstanbul. Hacı Adil yayını.

ÇONOĞLU, Salim. (2015). *Bekir Çobanzade'nin Şiirlerinde Millî Kimliğin Yeniden İnşası Süreci ve Millî Kültür Unsurları*. Akad Dergisi.

DUYMAZ, Ali. (2015). *Bekir Çobanzade'nin Edebiyat Tarihçiliği ve Türk Halk Edebiyatı Üzerine Çalışmaları*. Akad Dergisi.

EMİROVA, Adile M. *Bekir Çobanzade'nin Dil Bilimi Anlayışı*.

ELNUR, Ş. (2009). *Azerbaycanlı Alime Bekir Çobanzade Adına Mükafat Verilip*.

EYVAZOV, Pervin. (2013). *Bekir Çobanzade'nin Azerbaycan Edebi Dilinin Tarihi Hakkında Araştırmaları*. Azerbaycan Respublikası.

EYVAZOV, Pervin. (2013). *Bekir Çobanzadenin Dil Tedkikatlarında Gramatik Kategoriyaların Şerhi*. Azerbaycan Respublikası.

GAHRAMANLI, Nazif. (1994). *Karasubazardan Olan Professor*. Bakü.

GASIMOV, Celal. (1998). *Repressiyadan Deportasiyaya Doğru*. Bakü. Mütercim Neşriyyatı.

HACIYEV, Tofik HACIYEV. (2013). *I Türkoloji Kurultayında Bekir Çobanzadenin Faaliyeti*. Azerbaycan Respublikası.

HASANKIZI, Almaz. (2013). *Ahmed Caferoğlu'nun Araştırmalarında İbni Mühenna Lügati*. Azerbaycan Respublikası.

HÜSEYİNOĞLU, Ali Şamil. (2012). *Kırım Sevgisi*. Simferopol.

HÜSEYİNOĞLU, Ali Şamil. *Birleşik Türk Tatar Devleti Yaratma Uğrunda Şehit Olan Bekir Sıtkı Çobanzade*. 25 (64), No. 3.

HÜSEYİNOVA, Hacer. (2013). *Azərbaycan Dili Şivelerinin Tasnifi Problemi*. Azərbaycan Respublikası.

KAMBEROVA, Kudsıyye. (2013). *Bekir Çobanzadenin "Türk-Tatar Dialektolojisi" Eserinde Türk-Tatar Şiveleri Problemi*. Azərbaycan Respublikası.

KULİYEV, Vilayet. (2010). *Bekir Çobanzade*. 525-ci gazete.

KIRIMER, Cafer Seydahmet. (1993). *Bazı Hatıralar*. İstanbul.

Kırım Mecmuası. (1918). İstanbul. Süleyman Sudi yayını.

MANAHOVA, Leman. *Bekir Çobanzadenin Azərbaycan'da Tedkiki*.

MEMMED, Adilov. (2007). *Ön söz*. Bakü. Şark-Garb neşriyatı.

NOVRUZOVA, N. (2007). *Türk-Tatar Lisaniyyatına Medhel Çevirisi*. Bakü. Şark-Garb neşriyatı.

RIZA Fazıl, NAGAYEV Safer. (2001). *Kırım Tatar Edebiyatının Tarihi Kısa Bir Nazar*. Akmesic.

ORUCOĞLU, İsmail. (1998). *Bekir Çobanzade*. *Edebiyyat gazetesi*

ORTAYLI, İlber. (2008). *Osmanlıda Milletler ve Diploması*. İstanbul.

QULİYEV, İlkin. (2003). *Filoloji Üzerine Felsefe*. Azərbaycan Respublikası.

SEMEDOVA, L. (1993). *Bekir Çobanzade*. *Edebiyat Gazetesi*.

REFİLİ, Mikail. (1931). *Professor Çobanzadenin Burjuva Metodologiyası Aleyhine*. Bakü. İnkılab ve Medeniyyet Jurnalı

REFİK REFİ'OĞLU, Selim. (1939). *Profesör Dr. Çobanzade'ye Cevap*. İstanbul. Burhanettin Matbaası.

SALAMOĞLU, Tayyar. (2013). *Bekir Çobanzadenin Edebiyatşinaslık Görüşleri*. Azərbaycan Respublikası.

ŞEMİZADE, Eşref. (1971). *Bekir Çobanzade, Abdullah Latifzade*. Taşkent, Gafur Gulam Adına Edebiyat ve Sanat Neşriyatı.

ŞERİFOVA, Leman. (2015). *Bekir Çobanzadenin İlk Kalem Tecrübeleri*. *Dil ve Edebiyyat*, Beynelhalk İlimi- Nazarı Jurnal.

URSU, Dimitry Pavloviç. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*.

ÜZEYİROVA, Tünzale. (2016). *I Türkoloji Kurultayının Teşkili /Tarih ve Onun Problemleri: Nazari, İlimi, Metodiki*. Jurnal

2.2. Devir

Rusya'nın emperyalizm arayışı tarih boyunca Türk halkları etrafında şekillenmiştir. 1783 yılında Kırım Hanlığını ele geçiren Rusya, Kırım'ın ilhakiyla Slavlaştırma politikasının asıl adımlarını atmıştır. Rusya'nın Kırım'ı ilhaki Müslüman Kırım halkının bir kısmının Osmanlı İmparatorluğuna zorunlu göçüne sebebiyet vermiştir. Hanlığın yıkılması Kırım halkının muhayyilesinde derin bir endişe oluşturmuştur. Yurtsuz kalma telaşı ve Ruslaştırma siyasetinin güçlü kanadı Kırım halkını savunmasız bırakmıştır.1854 yılında Sivastopol Harbi gerçekleşmiştir. Bu olay Kırım halkının dışarıya göçünü ve Kırım'ın çöküşünü hızlandırmıştır.

İsmail Gaspıralı, 1883 yılında Tercüman isimli gazeteyi çıkartmıştır. Kırım Bahçesaray'da neşre başlayan bu gazete haksızlığa uğrayan Kırım halkının en güçlü sesi olmuştur. Tercümanın varoluş amacı "*Kırımlıları 'dalmış oldukları gaflet uykusundan' uyandırmak*" olmuştur (Kırimer, 1993 : 26). Gaspıralı'nın milli dönüş ve yeniden doğuş hareketi ve aynı zamanda Usûl-i Cedid adını verdiği yeni tarz eğitim sistemi mazlum Kırım Tatar halkının güçlenme ve aydınlanma sürecini başlatmıştır (Hatıf, 1998:4).

1900 ve 1903 senelerinde halk ciddi boyutta bir açıklıkla mücadele içerisine girmiştir. 22 Ocak 1905'te işçilerin açlığa karşı yaptığı yürüyüşte binden fazla işçi hayatını kaybetmiştir. Bu olay 1905 devriminin başlangıç hadisesi sayılmıştır. Ve tarihi kayıtlara Kanlı Pazar olarak geçmiştir. 1905 Rus devrimine karşı Kırım Tatar Türklerinin sesi olma vazifesini görecek olan Yaş Tatar Harekâtı oluşturulmuştur. İstanbul'da öğrenim görmeye giden Genç Tatarlar ileriki senelerde bu cemiyeti Vatan Cemiyeti ismiyle tekrardan canlandıracaklardır. Yaş Tatar Harekatı 1905 devriminin getirdiği sonuçlara karşı Kırım Tatar halkını savunmak maksadı güden millî bir yapılanmadır.

1905 senesinin ikinci büyük hadisesi 1904 yılının şubat ayında başlayıp 1905 yılının Eylül ayında neticelenen Japon-Rus savaşı olmuştur. 1905 yılında yaşanan diğer gelişme, Gaspıralı eğitim sistemi ile beslenen gençler Vatan Hadimi isimli gazeteyi neşretmişlerdir. Bu dönemde Rus Çarı

17 Ekim 1905 yılında Rus Meclisi Duma'ın açılması fikrini kabul etmiştir. Vatan Hadimi gazetesinin başyazarlığını yapan Abdürreşit Mehdi Rus Meclisi Duma'ya milletvekili olarak seçilmiştir (Kırimer, 1993:26). Aynı dönemde Osmanlı İmparatorluğu dağılma sürecine girmiştir. Yusuf Akçura, 1905 yılında kaleme aldığı Üç Tarz-ı Siyâset isimli eserinde dağılan imparatorluğun, Türk siyasetiyle, Türkçülükle kurtulacağını belirtmiştir (Kırimer, 1948:90). Akçura, 1906 yılında hapsolmuştur. 1908 yılında Meşrutiyet'in ilanında yaşanan süreçte Akçura, Türk-Tatar halklarını koruma komitesine yönetici seçilmiştir. Fakat Akçura'nın Türk-Tatar halklarını bir arada tutma çabası 1917 yılında Ruslar tarafından esir alınmasına sebebiyet vermiştir.

1909 yılında Cemiyet-i Hayriyye isimli Tatar cemiyeti kurulmuştur. Bu cemiyette yer alan isimler Abdulhâkim Hilmi, Seydahmet Kırimer, Alim Sait, Numan Çelebi Cihandır. Bu isimlerin kararıyla Kırım Talebe Cemiyeti kurulmuştur. Aynı yıl Vatan Cemiyeti kurulmuştur. 12 Kasım 1912 yılında Balkan Harbi meydana gelmiştir (Kırimer, 1993:95). Balkan Harbi başta Osmanlı İmparatorluğu olmak üzere tüm Türk dünyasını olumsuz etkilemiştir. 11 Eylül 1914'te Türk dünyasını yasa boğan bir olay yaşanmıştır. İsmail Bey Gaspıralı vefat etmiştir. Çarlık rejimi Birinci Cihan Harbiyle çöküş sürecine girmiştir. 17 Şubat 1917'de meydana gelen ihtilal ile doğu halklarının milliyetçiliği güçlenmiştir. 12 Mart 1917 yılında Cihan Harbi sebebiyle köylere ve şehirlere erzak ulaşamamıştır. Halk kişisel eşyalarını pazar yerinde satışa çıkarmıştır. 1917 yılında yaşanan çöküş, göçü zorunlu kılmıştır. Genelde Orta Avrupa ve Batı Avrupa'ya kaçan aydınlar göç sebebiyle milliyetçilik fikrini daha çok körüklemişlerdir. Batı biliminin ve çağdaşlığın getirdiği değerler ile milliyetçilik fikriyle kendini besleyen bir nesil ortaya çıkmıştır. Göç edenlerin arasında Ayaz İshaki, F.Tuktar, Sadri Maksudi, Abdullah Battal Taymas gibi ilim adamları vardır.

13 Mart 1917 tarihinde kesinleşen çöküş, Çarlık imparatorluğunun sonunu getirmiştir. Askerler halka karşı silahlanmıştır. Ve Çar, Duma Meclisini dağıtmıştır (Kırimer, 1948:34). 7 Nisan'da Akmesic'te Kırım Müslümanları Vekilleri Kongresi toplanmıştır. Bu kongrenin yaratıcıları Vatan

Cemiyeti üyelerinden oluşmaktaydı. Genç Kırım Tatarlarının nihai amacı milli bağımsızlık yolunda kesin sonuca bağlanacak kararlar almaktır. Cafer Seydahmet Kırimer kongre heyet başkanı vasfıyla millî muhtariyetlerin resmi olarak tanınması fikrini savunmuştur (Kırimer 1993:5). 25 Nisan 1917 yılında Kırım Türkleri Merkezî komitesi Halk Cumhuriyeti kurulması amacıyla beyanname sunmuştur. 30 Kasım 1917 yılında kadın, erkek ayırımı yapılmadan Kurultay seçimlerinde oy kullanılmıştır. 26 Aralık 1917 yılında Kırım Demokratik Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Bu Cumhuriyetin diğer adı Kırım Ahali Cumhuriyeti olmuştur. Başkanlığına Numan Çelebi Cihan seçilmiştir. Çelebi Cihan'ın Kurultayda okuduğu nutku *“Bugün, bir buçuk asırdan beri kapanmış olan tarih-i siyasîmiz tekrar açılıyor”* şeklindedir (Kırimer a,1993: 28). Fakat bu Cumhuriyet uzun soluklu olmamıştır. 23 Ocak 1918 yılında Kırım Tatar kuvvetleri ve Bolşevik yanlıları arasında çatışma çıkmıştır. Mühimmatları güçlü olan Bolşevikler 26 Ocak'ta Bahçesaray'ı daha sonra Akmescit'i işgal altına almışlardır. Ve Numan Çelebi Cihan hükümeti yıkılarak yerine Bolşevik idaresi altında olan Tavrida Cumhuriyeti kurulmuştur. Numan Çelebi Cihan ve arkadaşları idam edilmiştir. 19 Nisan 1918 yılında yeni bir hadise meydana gelmiştir. Alman ordusu Kırım'ı işgal etmiştir. Kırım'daki Bolşevik idaresi çökmüştür. Bu durumu fırsat bilen Kırım Tatar Milli Kurultayı tekrar toplanmıştır. Fakat Alman idaresinin sert tavırları sonucu hükümet geri alınamamıştır.

“Bunun yerine Litvanya Tatarlarından General Süleyman Sülkeviç'in başkanlığında Kırım Tatarlarından, anti Bolşevik Ruslardan ve Almanlardan oluşan bir karma Kırım hükûmeti teşkil etti.” (Hatıf, 1998:7).

Birinci Dünya Savaşı Almanya'nın mağlubiyeti, Alman ordusunun Kırım'dan çekilmesiyle sonuçlanmıştır. Savaştan galip çıkan İtilaf Devletlerinden oluşan askeri kuvvetlerin önderliğinde Beyaz Rus ordusu Kırım'ı ele geçirmiştir. Beyaz Rus ordusunun Kırım'ı ele geçirmesiyle Kırım Tatar Milli iradesi tamamen sona ermiştir. 2 Mart 1919'da Komünist Enternasyonalı kurulmuştur (Kırimer c, 1948: 80). 1920 yılında Kırım kesin olarak Bolşevik idaresine geçmiştir. 1920 yıllarında doğu halklarından beslenen Orta Asya bozkırlarında Sovyet sistemine karşı Basmacı adı verilen

grup 1930 yılına kadar ciddi bir direniş başlatmıştır. 1924 yılında Cafer Gaffar, İleri gazetesinde yazılar yazmaya başlamıştır. Ve birçok Kırimlı genci bu gazete etrafında örgütleyip, onları yazı yazmaya ve edebiyatla uğraşmaya itmiştir. 1925'te Ahmet Özenbaşı *Kırım Faciası* isimli bir kitap yazmıştır. Fakat bu kitabın okunması yasak edilmiştir (Kırimer c, 1948:26). Yine aynı dönemlerde Türkiye'nin ünlü isimlerinden Mehmet Emin Yurdakul'un Nifak isimli şiiri Kırım'da yasak edilmiştir (Emel, 1978:26). 1926 yılında Azerbaycan'ın Bakü şehrinde Türkiyat Kongresi toplanmıştır. Bekir Sıtkı Çobanzade, Samet Ağamalioğlu, Galimcan İbrahimov, Ahmet Baytursun, Habibullah Odabaş, Mehmet Fuat Köprülü, Hüseyinzade Ali Bey gibi Türk aydınları bu kongreye iştirak etmiştir.

1930'lu yıllarda güçlenen Rus sanayisi Tatar halkını çeşitli zorluklarla karşı karşıya getirmiştir. 1933'e kadar Kırım halkı açlıkla savaşmıştır. Tatar milliyetçiliğini yok etmek için çeşitli kampanyalar düzenlenmiştir.

1930'lu yıllarda şiddetlenen zulüm 1936'da imha siyasetinin son raddesini tamamlamıştır. Türk aydınları suçsuz yere imha siyasetinin ağına düşürülmüştür. Dini özgürlükler kısıtlanmış ve camilere kilit vurulmuştur. Türkçe ve Arapça kelimelerin kullanılması yasak edilmiştir. 1938 yılında Slav alfabesi zorunlu hale getirilmiştir. 1937 ve 1938 yılları kızıl terörün imha siyasetinin kanlı kıyımlarla noktalandığı yıllardır. 17 Nisan 1938 tarihinde Akhisar ismi verilen hapishanede Kırım'ın ünlü matbuat hadimi, aynı zamanda Gaspıralı'nın yakın dostu Hasan Sabri Ayvazov, Osman Akçoralı, V. Bodaninskiy gibi Kırım için mücadele eden isimlerin kızıl terör tarafından başları kesilerek yaşamlarına son verilmiştir.

3.YÖNTEM

3.1. Araştırma Modeli

Bu çalışma genel itibariyle tematik bağlamda değerlendirilebilecek bir araştırmadır. Araştırma süresince tarihsel olaylar veri olarak kullanılmıştır.

3.2. Bilgi Toplama Kaynakları

Şairin hayatı ve şiirleri hakkında yapılan en kapsamlı çalışma İsmail Otar'a aittir. İsmail Otar'ın *Kırımlı Türk Şair ve Bilgini Bekir Sıdkı Çobanzade* ismini taşıyan eseri ilk olarak 1999 yılında Lebib Yalkın yayınları tarafından mayıs ayında İstanbul'da bastırılmıştır.

Tezde yarar sağlayan ikinci eser ise Abdullah Battal Taymas tarafından 1955 yılında *Kırımlı Bekir Çobanzade'nin Şiirleri* adıyla Türkiyat Mecmuası'nın XII. cildinde yer almıştır.

Üçüncü eser ise tekrar Abdullah Battal Taymas'ın çalışmasıdır. *Kırımlı Filolog-Şair Bekir Çobanzade'yi Tanıtma Tecrübesi* isimli bu çalışma TDAY Belleten Dergisi'nin 233-263 sayfaları arasında 1954 yılında Ankara'da yayınlamıştır.

Dördüncü eser Ramiz Asker'in 2011 yılında Bakü Nurlan neşriyatında hazırladığı, *Bekir Çobanzade, Seçilmiş Şeirleri* isimli çalışmasıdır.

Beşinci eser Eşref Şemizade'nin 1971 yılında Bekir Sıtkı Çobanzade kısmını, Şamil Aladdin'in ise Abdullah Latifzade kısmını hazırladığı eserdir. Eser, Gafur Gulam Edebiyat ve Sanat Neşriyatı aracılığıyla Taşkent'te basılmıştır. Bu çalışmada Çobanzade'nin on dört şiiri yer almıştır.

Altıncı eser Kenan Acar'ın 2001 yılında yazdığı *Kırımlı Bekir Sıdkı Çobanzade (Dilciliği ve Edebiyat Araştırmacılığı)* isimli doçentlik tezidir. Türk Dil Kurumu Yayınlarında 518 sayfalık kitap olarak hazırlanmıştır.

4. BULGULAR ve YORUMLAR

4.1. Bekir Sıtkı Çobanzade'nin Hayatı

4.1.1. Ailesi

Çobanzade'nin annesinin ismi Zahide'dir. Şair, *Geçmişteki Suçlarımız* isimli şiirinde annesini *Şerife* olarak aktarmıştır. *Bir İzin Beriniz* adlı şiirinde ise annesini *Zaydabay* olarak tanıtmıştır. İsmail Otar, *Zahide* isminin özel bir isim olduğunu söylemektedir (Otar,1994: 14). A.B. Taymas, bu ismin halk diline uyması için *Zaydabay* olarak kullanıldığını belirtmiştir (Taymas,1955:239). Ayrıca bazı kaynaklarda annesinin lakabının *Hacı Abla* olduğu geçmektedir (Otar,1994: 14).

*“Ne mırza soyımda, aytuvlı bir bay,
Babayım bir çoban, anam Zaydabay...”
Bir İzin Beriniz, 1919*

(Bir Saray Kurcakman, 2001:73)

*“Men tügülmen!”diy faqir ay zarlana,
Cengiz, Batı cinsında hiç bolmadı!
Babam, anam bir Şerife, bir Seyyid,
Yaqınlarım ya bir molla, ya qadı”
Keçmişteki Suçlarımız, 1920*

(Bir Saray Kurcakman, 2001:73)

Babasının ismi *Kurt Vahap Çoban*'dir. Abdülvahab Çoban olarak da anılmaktadır. Çobanzade'nin İstanbul döneminde üniversite diplomasında babasının adı *Abdül Vahhap* olarak geçmektedir (Otar,1999: 13). Abdullah Battal Taymas, Çobanzade'nin babasını *gerçek bir çoban* olarak adlandırmıştır (Taymas,1955: 23-24).

“Ailesi hakkında vaktiyle Bakinski Raboçi gazetesinde yazdığı makalede asılı-neslince çoban oğlu olduğunu ve özünün on dört yaşına dek çobanlık ettiğini göstermiştir” (Efendiyeva, 2013: 16).

Doğuldum Bir Evde isimli şiir, şairin yaşadığı evi ve hayatı konu almaktadır. Şiirin kaleme alındığı tarih belirsizdir. Şiir, şairin dünyaya geldiği evin tasviriyle başlamaktadır. Yaşadıkları ev, eski bir evdir. Şair ailesinin borç içerisinde fakir bir yaşam sürdürdüğünü, fakirlikten utanmadığını göğsünü gererek vurgulamıştır. Halkının ve ailesinin yaşadığı cefanın Allah’ın yazgısı olduğunu, yaşadıkları tüm olumsuzluklara haksızlıklara rağmen Allah’a sığındıklarını belirtmektedir.

*“Tuvdum bir üydə, töbesiçamur,
İçində kül bolgan nicecaş ömür.*

*Tüşindi,oylandı, otsuz qoranda,
Ölse de şay belâ, ölmüy qalsa da...*

*-Tükâncı Kostağa borcumuz bek köp
Yibergen tünevin balasın, söğüp!..*

(Bir Saray Kurcakman, 2001:165)

Yaz Akşamı Evin Önünde isimli şiiri bir yaz günü anısından oluşmaktadır. Şiir, şairin aile hayatından ve ev ortamından bahsetmektedir. Şiir gökyüzü tasviri ile başlamaktadır. Gökyüzünün açık ve yıldızların parlak olduğu bir yaz akşamı evinin önünde sarmaşık, akşamsefası çiçekleri arasında minder, kilim serilmiştir. Şair ve ailesi burada oturmuştur. Şairin ailesi çobanlık ile yaşamını sürdürmektedir. Şairin annesi ve dedesi yeni aldıkları sığır hakkında konuşmaya dalmışlardır. Diğer yandan babası ve şair güreş tutmaktadır. Babası, şairin Nuray isimli akrabasıyla güreşmesini istemektedir. Şiir, manzum hikâye şeklinde ve karşılıklı konuşma havasındadır. Şair şiirde *Sıtkı* ismi yerine *Seyit Bekir* ismini kullanmıştır.

*“Yaz aqşamı... Kök açıq, yıldız ötkür,
Üy aldında sarmaşiq, aqşam sefa.
Arasında töşelgen minder, kilim,
Oturğanmız tiz-tizge bar qoranta.”*

(Bir Saray Kurcakman, 2001:33)

Çorabatır'ga şiiri şairin örnek aldığı bir kahraman olan Çorabatır'a attığı bir şiirdir. Şiirin hangi tarihte kaleme alındığı belirsizdir. Şiirin başında Kırım Tatar Türklerine ait bir halk türküsü yer almaktadır. Çobanzade bu şiirde Çorabatır'ın kişisel özelliklerini ve çocukluk hayallerini nasıl süslediğini kaleme almıştır.

Anam şiiri şairin annesine olan hasretinin ve yüce sevgisinin göstergesidir. Hayatının çoğunu ailesinden ve vatanından uzakta geçiren şair, annesinin kendisine olan sevgisini, merhametini satırlara dökerek bu şiiri kaleme almıştır. Şair bu şiirde *Seyit Bekir* ismini kullanmıştır.

*“Aqrın,aqrın kün bata, kök qarara,
Qızıl, qara buludlar ötüb bara..*

*Pəncərəmdən tavlary seyr etemən,
Tavlar aşya, yurtımayetişemen.*

*Anda endi bilemen, köpten aqşam,
“Yatsı qıla”,zıkr ete ğarip anam.*

*Səcdə ete,oquna, Qur'an öbe,
Kol kötere, yalvara, közyaş töge:*

*“Bəkirim”diy, “aslanım,gönlüm,közüm!
Kaydalarda cüresin masum qozum?*

*Yoqsam, gaysı bir qəlbsiz öltürdimi?
Yaş ömrünü acı yel kötürdümü?*

*Menim başım qaruvım, aqlım-fiqrim,
Hepsi səndə közçigim, Seydbəkirim.”*

(Bir Saray Kurcakman, 2001:143)

4.1.2. Doğumu ve Çocukluğu

Bekir Sıdkı Çobanzâde 15 Mayıs 1893 tarihinde Kuzey Kırım'ın Tavrida vilayeti Kefe ili Simferopol (Akmescit) kazasının Karasubazar kasabasının Arğın köyünde doğmuştur. *Rastgele* isimli şiirinde doğduğu yerin Karasubazar olduğunu ve ilkbahar mevsiminde doğduğunu vurgulamıştır.

Rastgele isimli şiir, şairin doğduğu yer hakkında en kesin bilgi elde edilen şiirdir. Tesadüf olarak isimlendirilmiştir. Çobanzade bu şiirde Kırım, Karasubazar doğumlu olduğunu ve ilkbahar mevsiminde doğduğunu söylemiştir. Kaynaklara göre Çobanzade 15 Mayıs doğumludur. Şiirde belirttiği gibi ilkbahar mevsiminde doğmuştur. Doğduğu yer Karasubazar'ın Argun köyüdür. Şair doğumundan göç edişine kadar olan süreyi manzum hikâyeye biçiminde kısa ve öz anlatmıştır. Şiiri, Budapeşte'de öğrenciyken kaleme almıştır. 8 Şubat 1919 tarihlidir.

*“Tuvdum Qırımda, Qarasubazarda,
Cılanday çeşil bir calancı baharda...
Hər muçem teknil, közlərim açıq,
Başımni sıqmadı ebanay-qarıçiq.
Tuvalmay öle edi, balalar öle,
Men qaldım bir çette şulay rast kele...”*
(Bir Saray Kurcakman,2001:74)

Şiirlerinden edinilen bilgilerden hareketle çocukluk çağlarında yaz günleri, babası ile birlikte Karasubazar'ın Karabey yaylasının eteklerinde zengin (aytuvlu) kişilerin koyunlarına çobanlık etmiş, kışları ise köy mektebinde eğitim görmüştür. Şairin çobanlık devresi on dört yaşına kadar sürmüştür.

“Atası Çoban Vahab, zirek, zahmetkeş, çalışkan olsa da maddi imkânı çok mahdut idi. Çocuklarına Tanrı tarafından bolluca istedad (yetenek) payı verilmesine bakmayarak aile onları okutmak gücünde değildi. Bekir, uşak yaşlarında bir molların evinde çalışırdı. Öyle ki ilk savadını (okuryazarlığını) da burada kazanır molladan Arap dilini öğrenir. Sonra Kuranı kıraat etmeye, Şark klasiklerini okumaya başlar. Şehirde ki rüştiye mektebine dâhil olduğunda artık onun hayli bilgisi vardı” (Efendiyeva, 2013: 16).

Gelirler şiiri ise şairin on yaşında çobanlık ettiği zamanda yaşadığı bir anıdan meydana gelmektedir. Çobanlık yıllarının saf ve temizliğine özlem duymakta olan şair, şiirde tabiat tasvirleri ile dikkat çekmektedir.

*“On yaşımda kiçkene çoban edim,
Yayla astında çalaşım qurğan edim...”*

*Hava açıq, kök yüksek, rzgr taya...
Aydın, ayrı krne tavlr, qaya...
Uzaq yoldan tken atnn ayaq sesin,
Yaş zennin qır astndan şay tmesin,
Men bir qırğa uzanır, tnlar edim,
Baraqlarman, qoçlarman çnlr edim.”
(Bir Saray Kurcakman,2001:138).*

Gelecek isimli Şiirinde ocukluk yıllarında, çobanlık yaptığı yıllarda gelincik çiçekleriyle dolu kırlarda geçirdiğı vakitlerin tasvirine yer vermiştir.

*“Balalıqta, kelinçikli qırlarda,
Catar edim, qoyçqlarım cayar da,
Qulağmn cerge salıp tñlasam,
Añlar edim: atlı cre otarda.*

*Bazı, temiz oçraqların aqışın
Tuyar edim, bazı, içek skenin,
Ava durğun bolsa, ya ki çöllerde
Cer altında başqa bir cel eskenin...
Kltelengen yüksek otlar içinde,
Tabar edim başqa dünya, başqa ses...
Mağa erte kelir edi gizlice
Kyge daim keççe cetken Hıdırlez...
Bugün uzaq o tuvğnım qırçqlar,
Qaç cıllardır Budin qır durağm...
Men qırılğn, bir solacaq içekmen...”
(Bir Saray Kurcakman,2001:105).*

obanzade'ye *Sıdkı* ismini veren kişi Karasubazar Rüştiye'sinin müdürü olan merhum Yusuf Ziya Efendi'dir (Otar,1999: 13). obanzade'nin o dönem kullanılan ismi, öz adı ve babasının adı kısaltılarak Bekir Vahab oğlu obanzade olarak kaynaklara geçmiştir (Şamil,2012: 79). F.D Afşin'in belirttiğiqne göre, imtihan heyetinin “Aferin sana oban balası” nidaları şairin hoşuna gider ve obanzade ismini özüne familya seçer (Acar, 2001:37,38). Şevki Bektöre, Bekir Sıdkı obanzade'nin asıl isminin o zamanlar Kırım'da yaygın olarak kullanılan *Ebubekir* ismi olduğunu ve halk arasında bu isimin *Bekir* olarak kullanıldığını aktarmıştır (Otar,1999: 58).

obanzade *Anam* Şiirinde *Seyid Bekir* ismini öz adı olarak kullanmıştır. *Stüdent* isimli Şiirinde ise *Bavbek* ismini kullanmıştır.

*“Mənim ömrüm-günüm, ağılım-fikrim
Hamısı səndədir, Seyid Bəkirim.”*

Anam (Otar, 1999:58)

*“Deyərdi: ah, Bavbek, ah, əziz dostum,
Bildinmi qum üstə mən nələr yazdım?
Çox olub dünyaya gələn və gedən,
Çoxu Əzrayıldan qorxmamış, əlbət.”*

Stüdent (Otar, 1999:116)

4.1.3. Eğitim ve Öğretim Hayatı

Çobanzade 14 yaşında çobanlık mesleğini bırakıp eğitim hayatına başlamıştır. 1905 yılında eğitim hayatına adım atmıştır. 1906 yılında Cemiyet-i Hayriyye'nin açtığı rüştiyeye kayıt olmuştur. Safter Nagayev, Cemiyet-i Hayriyye'nin 1905 yılında kurulduğunu belirtmiştir (Nagayev, 1991: 95-122). Taymas, bu mektebin Akmesjid (Simferepol)'de değil Karasubazar'da açılmış olduğunu söylemiştir (Taymas, 1955: 23-24). Elnur Ağayev ise ilköğrenimini Karasubazar'da yaptıktan sonra Akmesjid'e geçtiğini belirtmiştir (Ağayev, 2013:135-170). Çobanzade bu dönemde çalışkanlığıyla dikkati üzerine çekmiştir. Çobanzade'yi keşfeden ilk kişi *Yusuf Ziya Efendi*'dir. Dönemin Cemiyet-i Hayriye müdürü Süleyman Akmolloyev'da Yusuf Ziya Efendi gibi Çobanzade'deki üstün zekâyı fark etmiştir. Çobanzade'yi keşfeden üçüncü isim Hasan Sabri Ayvazov'dur.

“İmtihan vakti muallim şair Hasan Sabri buyurdu ki, öne çıkayım. Ama üstümdeki yamalı kıyafetten utandım ve yerimden kımıldamadım. Bunu anlayan muallim bana yakınlıktı. Derhal ayağa kalkıp yüksek sesle konuşmaya başladım:

‘Ne istiyorsanız, sorun! Sadi'den, Hafız'dan, Fuzuli'den sual verin, hepsini ezbere diyeceğim’. Hasan Sabri gülümseyip göğsünü kabarttı ve bana yaşıma göre çetin sayılan sualler verdi. Birer birer sualleri cevaplandırdım. Bu Hasan Sabri'yi çok şaşırttı. O, hemkarını yanına çağırarak dedi:

‘İsmail Bey (İsmail Gaspıralı), sen Allah, bir bakın, burada bir derya var!’ Bana adımı soyadımı sordular. Adımı dedim, ama soyadım olmadığı için sustum...” (Ferecov, 2013: 15).

Çobanzade eğitim hayatının başlangıç sürecinde Hasan Sabri Ayvazov'un desteğini hissetmiştir.

“Asan Sabri Ayvazov, Bekir'in sınavdaki başarısını gördüğünde onu başının üstüne kaldırır ve “Aferin, Çobanzade'ye! İşte sana Çoban oğlu” diye seslenir (Ağayev, 2013: 137).

Çobanzade bu mektepte sadece soyadını kazanmakla kalmamış aynı zamanda fikri sürecinin ilk adımlarını burada atmıştır. Şairin buradaki eğitimi, gelecekteki ideolojik duruşu ve bilimsel çalışmalarının zeminini hazırlamıştır. Taymas'ın ifadesi ile *“Bu çoban çocuğunun ruhuna fikir, milliyetçilik ve yurtseverlik tohumları daha bu mektepte atılmış bulunuyordu,”* şeklindedir (Ağayev, 2013:135-170).

1909 yılında Cemiyet-i Hayriye (Yardım Derneği) üyeleri Çobanzade'nin eğitim hayatını devam ettirmesi için Türkiye'ye göndermiştir. Sultanî'de burslu okumuştur. Memed Adilov, Çobanzade'nin eşi Rukiye hanımın aktarımından hareketle şunları yazmıştır:

“Bekir Sıdkı Çobanzâdenin hatıralarına esaslanan hayat yoldaşı Rukiye hanımın dediğine göre, kentten çıkmış tecrübesiz bir genç, parasını düzgün harcayabilir ve tezlikle parasını kurtardığı için İstanbul'da bir çaycının yanında çıraklık yapmaya başlar. Çaycı, Çobanzâde'deki isteği görür ve ona yardım etmek ister. Bir gün sultaniye mektebinin rehberlerinden birisini Çobanzâde ile tanıştırr. Böylelikle, Bekir Sıdkı Çobanzâde tezlikle Galatasaray Sultânîsine dâhil olur” (Memed Adilov,2007:6).

Çobanzâde'nin liseden mezun olduğu yıl hakkında farklı görüşler mevcuttur. İsmail Otar ele almış olduğu belgelerde Çobanzâde'nin Sultanî'den 1915 yılında mezun olduğu fikrinin yanlış olduğunu Çobanzade'nin Sultanî'den 1914 yılında mezun olduğunu Çobanzâde'nin Birinci Dünya Savaşı yaklaşırken Kırım'a dönmesini delil olarak göstermiştir. Şevki Bektöre *Prof. Bekir Sıdkı Çobanzâde* adlı yazısında Otar'ın bu görüşünü kanıtlamıştır. (Otar,1999: 16. A.Taymas *“1915 yılında Sultaniyi aliyülâlâ (pekiyi) derece ile bitirmiş olduğu, 8 (21).XII.1915 tarihiyle*

kendisine verilen şahadetnameden anlaşıldığını” ileri sürmüştür (Taymas,1954:240).

Çobanzâde Sultanî’de öğrenciyken Arapça, Farsça ve Fransızca’yı öğrenmiştir. İstanbul’da bulunduğu bu dönem hayatında, fikirlerinde, ideolojik bakış açısı kazanması bakımından önemli bir yer teşkil etmektedir. Zira bu dönem İkinci Meşrutiyet devridir. Türkçülük akımı ve Ziya Gökalp etkisinin sürdüğü bu dönem hayatının şekillenmesinde dönüm noktası olmuştur. Aynı zamanda okuduğu lisenin müdürü Tefvik Fikret, Çobanzade’yi etkileyen isimler arasında yer almıştır.

4.1.4. Türkiye’ye Gelişi ve Türkiye Yılları: Eğitim ve Siyasi Faaliyetleri

Cafer Seydahmet Kırimer başkanlığında Kırım’lı gençlerle *Kırım Talebe Cemiyeti* adlı bir siyasi dernek kurarak derneğin aktif üyesi olmuştur. Türkçülük akımının etkisinde ideolojik düşünce safhasının oluşmaya başladığı bu yıllarda başta Gökalp ve Akçura’nın etkisiyle Kırım’ın akıbeti için faaliyetlere girişmiştir.

Kırimer, hatıralarında Çobanzâde’yi *Talebe Cemiyeti*’ne getiren ve onu kendisine ve diğerlerine tanıtan kişinin *Yusuf Ziya Efendi* olduğunu aktarmıştır (Kırimer a,1993: 69).

“Arkadaşlar bana İstanbul’da olup geçenleri anlattılar, Karasubazar rüştiyesi müdürü muallim Yusuf Ziya Efendi’nin getirdiği talebelerden Çobanzâde Bekir Sıdkı ve diğerleri hakkında ve bunların leyli mekteplere meccanen alınması için talebe cemiyetimizin yaptığı yardımlar hususunda malumat verdiler, (Vatan) Cemiyetimizin faaliyetinden bahsettiler” (Kırimer a,1993: 69).

Kırım’ın istiklâli için fikren ve bedenen haklı bir mücadelenin içine girdiği sıralarda İstanbul basınında ihtilal cemiyetlerinden ve bu cemiyetlerin mühim rolünden bahsedilmiştir. 1909 yılları sonunda Seydahmet Kırimer, Çelebi Cihan, Yakup Kerçi, Ahmet Şükrü İstanbul’da *Vatan Cemiyetini*

kurmuşlardır. Çobanzade de bu cemiyetin üyesidir. Bu cemiyet faaliyetlerini gizli bir şekilde yürütmüştür.

“Çelebi Cihan, Âlim Sait, Abdülhâkim Hilmi, Abdürrahim Sükûti ve diğer arkadaşlarla Kırım Talebe Cemiyeti kurmayı kararlaştırdık. Bir cuma günü, bu maksatla, bütün Kırım talebeleri Beyazıt'ta bir kıraathaneye topladık ve otuzu mütecaviz talebenin iştirakiyle cemiyetin kurulmasına karar verdik” (Kırimer a,1993: 58).

1913 yılında *Yaş Tatar Yazıları* derlemesinde Çobanzade'nin *Anan Kayda* adlı bir destanı yayımlanmış ve İstanbul'da basılmıştır.¹ Şiir yazmaya bu yıllarda başlayan şair ile *Genç Buharalılar Cemiyeti*yle arasında bir bağ oluşmuştur. Bu gruba üye olan şahıslara İsmail Gaspralı'nın *Usûl-i Cedid*'ini aşılama çalışmıştır.

4.1.5. Odesa, Macaristan, İsviçre'deki Eğitim ve Siyasi Faaliyetleri

Çobanzade sultaniyi parlak bir derece ile bitirip Odesa'ya gitmiştir. Odesa'da Odessa Ali mektebinde Slav dillerini öğrenip incelemiştir.1915 yılında Odesa'da orduya alınarak Avusturya Macaristan cephesine yollanmış ve orada esir konumuna düşürülmüştür. İstanbul yıllarında Arapça, Farsça ve Fransızca'yı öğrenmiş olması onu esir kalmaktan kurtarmıştır. İlber Ortaylı bu durumu *“Avusturya-Macaristan'da Rusya Türkü Müslüman esirlere gösterilen toleranstan olacak, Macaristan'da harbi içinde okuma imkânı bulmuştur”* şeklinde özetlemiştir (Ortaylı,2008: 130).

Çobanzade Macaristan'da yüksek eğitim almıştır. 1916 yılında girdiği sınavda *Pazmany Peter Tudomány Egyetem Üniversitesi*'nde doktora yapma hakkı kazanmıştır. Gyula Nemeth'in öğrencisi olmuştur. Nemeth, Çobanzade'yi siyasetten uzak tutmuştur (Adilov, 2007:6). Doğu Dilleri Fakültesi Tarih-Filoloji bölümünde Doğu, Arap ve Macar dilleri üzerinde çalışmalar yapmıştır. Üniversitedeki hocaları Prof. Ignacz Goldizer, Prof. Nemeth, Prof. Abdul-Latifzade'dir. 1918 yılında Budapeşte'de yayımlanan

¹Numan Çelebi Cihan'da aynı tarihte şiirini bahsi geçen derlemede yayımlamıştır.

Turan isimli dergide “Rusya Tatarlarının Kültür Hamleleri” isimli makalesini çıkarmıştır.

18 Mayıs 1919 da Kıpçakların *Codeks Comanicus’un Yazma Edebiyat Abideleri ve Türk Diline Telaffuzun Temel Problemleri* konulu tezi savunarak altın madalya almıştır (Tezcan, 1993). Tez danışmanı Prof. Dr. İ. Kunoş’tur. Elnur Ağayev tarihi 15 Mayıs 1919 olarak ele almıştır (Ağayev, 2013: 135-170). Safter Nagayev ise Çobanzâde’nin doktora sınavını Nisan 1919’da geçtiğini savunmaktadır (Fazıl Rıza, 2001:288). Çobanzâde bölümünü Türk Filolojisi ve Felsefe İlimleri Doktoru derecesiyle tamamlamıştır. Budapeşte’de öğrenim gördüğü süre içerisinde *Kaval Sesleri* adlı defterini yazmıştır. Çobanzâde’nin doktora tezini hazırladığı dönemde Macaristan’da çok karışık günler yaşanmaktadır. Ekim Devriminin getirdiği kargaşa karşısında *Hirlop Gazetesi*, *Tûran Dergisi* gibi yayınlarda eleştiri içerikli, milli idrakli yazılar, makaleler kaleme almıştır.

Milli bilinci, ülkesini savunmasıyla Kırım ve diğer coğrafyalarda milli bir şair ve yazar olarak tanınmasında etkili olmuştur. Rusya’da Bolşeviklerin silahlı yolla hâkimiyeti ele almasından ilham alan Macar komünistleri de Béla Kun’un başkanlığında 1919 yılının 21 Mart’ında Macaristan Sovyet Cumhuriyetini kurduklarını ilan etmişlerdir (Şamil Ali, 2012:80). Çobanzade bu yıllarda Béla Kun’un yanında Şark Gazetesi’nin yönetiminde bulunmuştur (Ortaylı, 2008: 130). Macaristan Sovyet Cumhuriyeti uzun soluklu olmamış 1919 Ağustos’unda çökmüştür.

Çobanzâde 1920 yılı Haziran’ında İsviçre’ye gitmiştir. Lozan’da Milli Fırkanın başkanı Cafer Seydahmet ile görüşmüştür (Nagayev, 1991: 95-12). Cafer Seydahmet, Çobanzâde’nin en büyük destekçilerinden biri olmuş, Lozan Üniversitesine başlarken ona çok çalışmasını nasihat etmiştir. Çobanzâde ona cevap olarak “*Efendim, Çelebi Cihan ilimden çok siyasete katıldı. Ben ise ilimle uğraşmak, Tatarlığı cahillikten uyandırmaya hizmet etmek istiyorum*” diye yanıt vermiştir. Çobanzâde, Seydahmet ile görüşmesinin ardından gönüllü olarak fırkanın kâtibi olmuş ve doksan güne yakın bir süre Lozan’da kalmıştır. Lozan’dan ayrıldıktan sonra kısa bir zaman

İtalya'nın Napoli kentinde yaşamış oradan 08 (21) Temmuz 1920 günü İstanbul'a gelmiş buradan da gemi ile anavatanı olan Kırım'a dönmüştür. Ali Şamil, dönüş tarihini 17 Temmuz olarak ele almıştır (Şamil Ali, 2012: 80).

4.1.6. Kırım'a Dönüşü, Kırım'da Eğitim ve Yazı Faaliyetleri

Kırım'a döndüğü zaman Kırım, Vrengal ordularının işgali altındadır. Kırım'da Sovyetlere karşı cenkleşen beyazlar hükümdardır. Akmescit'e yerleşen Çobanzade Kırım'da Milli Kurtuluş Merkezindeki arkadaşlarıyla irtibata geçerek kâtipliğini ettiği Milli Fırkaya faal olarak katılmıştır. Kırım Milli Fırkası beyazlara karşı açık karşılık göstermekten kaçınıp, gizli faaliyet yolunu tutmuştur. Çobanzade bu dernekten sonra Kırım Tatar-Türk aydın kitlesinin müdavimi olma yoluna girmiştir (Otar, 1999:17).

Çobanzade, 1920 yılında Milli Fırka'ya üye olmuştur. Şairin Milli Fırka'ya üye olması *Kızıl Kırım*, *Yaş Kuvvet* ve *Yeni Dünya* gazetelerinde olumsuz yorumlanmış ve şair kınanmıştır. Bu dönemde Beyazlar idaresi çökmüştür. Kırım'a döndüğü kasım ayında kızılar idaresi tekrar gelmiş ve kendi hâkimiyetlerini kurmuşlardır. Bu süreçten sonra Çobanzade Kırım'dan ayrılmamıştır (Nagayev, 1991: 95-122). Internationale Marşının güftesini bu dönemde çevirmiş olabilir (Ortaylı, 2008: 130). Rusların Kırım'ı istilası üzerine ülkesini terk etmeyen Çobanzade bir öğretmen okulu açılması için çabalamıştır. Kırım'da Beyazlar'ın hâkimiyetini alan Kızılar idaresinin baskılarına rağmen 1921 yılında Tutayköy Pedogoji Teknik Okulunu açmıştır. Veli İbrahimov'un girişimi ile açılan bu okulda Tatar Dili ve Edebiyatı öğretmenliği yapmıştır. (Adilov, 2007: 9) Aynı zamanda Türkçenin Karşılaştırmalı Grameri ve Dil üzerine konuşmalar sunarak, çeşitli okullarda dersler vermiştir. Bu dönemde "*Yanı Çolban*" "*İleri*" ve "*Okuv İşleri*" dergilerinde ilmi makaleler yazmıştır.

1922 yılının mart ayında Tavrida Üniversitesi dilbilgisi kürsüsünde doktor unvanıyla çalışmaya başlamıştır ve 15 Mart 1922'de bu üniversitede

profesör olduğu bilgisi verilmiştir.²Veli İbrahimov'un özel çabalarıyla Akmesic'te açılan üniversiteye davet edilmiştir (Fazıl Rıza, 2001: 288).

1924 yılında ise Kırım Üniversitesi rektörlüğüne getirilmiştir. 1924 yılında Kırım Üniversitesine profesör olmuş fakat Kırım Üniversitesinin kapatılması üzerine 1924 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti Bakü Üniversitesine Yeni Türk Alfabesi Komisyonu'nun daveti üzerine gitmiştir. Ve yıllarca Bakü Üniversitesinde görev yapmıştır. İlber Ortaylı "*Bakü'ye göçün nedeni için bir gönül macerası diyenler var. Aslında bu göçün nedeni pek bilinmiyor*" diye aktarmaktadır (Ortaylı, 2008:130-132). Gerçek şu ki Çobanzade'nin anavatan Kırım'dan hangi sebeple Bakü'ye geldiği hakkında söylentiler hariç kesin bir bilgi mevcut değildir.

4.1.7. Bakü'ye Gelişi

Çobanzade'ye davet gönderen kişi Samet Ağamalıoğlu'dur. Bakü'ye gelirken Arap harfleriyle *Türk-Tatar Lisaniyatında Methal* isimli kitabını bastırmıştır (Babayev Adil, 2003: 75). 1925 yılında Azerbaycan Devlet Üniversitesi Şarkiyatçılık Fakültesinin dekanı olmuştur. 1937 yılına kadar Bakü Üniversitesinde kalmıştır (Otar, 1999: 20). Bu dönemde çeşitli konferanslar düzenlemiştir.

1926 yılında yapılan Birinci Türkoloji kongresi için çabalamıştır. Bu kongrede *Türk Lehçeleri Arasındaki Karşılıklı İlgiler* adlı yazısını sunmuştur. Kurultayda "Türk-Tatar dillerinin ilmi terminolojisinin düzenlenmesi prensipleri" gibi yüksek ilmi değeri olan tebliğler sunmuştur (Bünyadov Ziya, 1993:91). 1925-1927 yıllarında Azerbaycan Devlet Üniversitesi Azerbaycan Dili ve Edebiyatı Fakültesi profesörlüğüne getirilmiştir. Sonra da Doğu Bilimleri Fakültesi dekanlığına seçilmiştir (Albayrak, 2013:83). 1925-1929

²Ali Şamil, Çobanzade'nin 1922 yılının mart ayında Tavrida Üniversitesi dilbilgisi kürsüsünde doktor unvanıyla çalışmaya başladığını belirtmiştir.

İsmail Otar ise VeliAslanov'un Edebiyat ve İnce Sanat Mecmuasından hareketle Çobanzade'nin 15 Mart 1922 yılında Tavrida Üniversitesinde profesör olduğu bilgisi vermiştir.

yıllarında Azerbaycan Yüksek İlim İdaresinde Termonoloji Komitesi'ne başkanlık etmiştir (Babayev Adil, 1998:109).

Kasım 1927'de dil konferanslarını devamı ettirmiştir. Amacı Türk bölgelerinin ortak bir alfabeğe geçmesi fikrini gerçekleştirmektir. Bu geçişi sağlayacak alfabe, Latin alfabesidir. Çobanzade bu hayali gerçekleştirmiştir. Ancak Stalin döneminde Kiril alfabesine geri dönüş yaşanmıştır. 1928 yılında Moskova'daki Şark Halkları Enstitüsünün üyeliğine seçilmiştir. 1929 yılında Tarih Dilciliği Komisyonuna seçilmiştir.

1929 yılından sonra Azerbaycan Devlet İlimi Tetkikat Enstitüsünün Aspirantura Bölümüne, Yeni Türk Alfabesi Umum-İttifak Merkezi Komitesine başkanlık etmiştir (Babayev Adil, 1998:109).1930- 1934 yıllarında Fergana Enstitüsü Özbek Dili ve Edebiyatı Bölümünün profesörü olmuş ve Özbek diliyle ilgili araştırmalar yapmıştır. 1931 yılında Almatı'da alfabe birliğı ile ilgili toplantı yapılmış, bu toplantıda terminoloji ve yazım hususunda da ilaveler yapmış araştırmalarına devam etmiştir.

1932 yılında SSCB Bilimler Akademisi Şubesi Azerbaycan Bölümünün, 1935 yılında ise SSCB Bilimler Akademisi Azerbaycan Şubesinin hakiki üyesi olmuştur. Azerbaycan İlimi-Tetkikat Pedagoji ve Psikoloji Enstitüsünde çalışmıştır. 1935 yılında Paris Dilcilik Cemiyetine üye seçilmiştir (Ağayev, 2013:135-170).

4.1.8. İnkılâp Karşıtı Milliyetçi Suçlamalarının Başlaması

1929 yılında gizli takipler, 1930 yılından itibaren ise basında, *inkılâp karşıtı milliyetçi* suçlaması yöneltilme süreci başlamıştır. Olay sadece suçlamayla kalmamış, tehdit ve ağır hakaretler içerisinde çeşitli zorbalıklarla beraber susturma politikasına maruz bırakılmıştır. Bunlara rağmen Çobanzade yazılarına devam etmiştir. Kırım ve Bakü'de yayınlanan dergi ve gazetelerde Çobanzade'yi *burjuva milliyetçisi*, *pantürkist*, *Turancı*, *rejim aleyhtarı* ifadeleriyle suçlayan yazılar yayınlanmıştır. Kendini bu

suçlamalardan korumak için rejim ideolojisi doğrultusunda birkaç eser yazmıştır.

H. Zeynalli, Çobanzâde'nin Pantürkizm'ini "*Eski Kırım Giraylarının kıyafetlerinin üzerinden, beyaz ve temiz bir elbiseye bürünmüş Gaspıralı, Milli Fırka ve Köprülüzâde kitaplarına Marksist edebiyatçı cildi geçirilmiş*" olarak tasvir etmiştir (Otar, 1999: 21). S. Kulayev, Çobanzâde, "*milli burjuva kavramının sözcüsü ve Müsavat Partisinin ideologu koyu bir pantürkisttir*", diyerek suçlamıştır (Otar, 1999: 21).

Romanya'da çıkan *Emel* dergisinde Çobanzade'nin şiirlerinin yer alması ortalığı daha çok alevlendirmiş ve suçlamalar gittikçe artmıştır.1934 yılında takip altına alınmış, 1937 yılında işten çıkartılmıştır.

"1937 yılı 26 Ocak'ta Azerbaycan SSCB Halk Dâhili İşler Komiserliği Devlet Güvenlik İdaresi'nin 4.Şubesine bağlı 4.bölümün müdür yardımcısı, Güvenlik Teğmeni Şer'in hazırladığı belgede şunlar belirtilir: "1893 doğumlu, Simferopol'lu, Kırım Tatarı, SSCB vatandaşı, parti üyesi olmayan dilci,1924 yılından beri Bakü'de yaşayan, Azerbaycan Pedagoji Enstitüsü'nde ve Azerbaycan Devlet Üniversitesi'nde dil ve edebiyat kürsüsünün başkanı, önemli pantürkist şahıs, Kırım Milli Fırkasının eski kâtibi, Kırım Kurultayı'nın üyesi Bekir Çobanzade1926 yılından beri Milli Fırka namına Müsavat Partisinin Merkezi Komitesi ile görüşmelerde bulunduğu, (sanık Memmed Hesen Baharlı'nın ifadesi), anti devrimcilerle (Yakup Zeki, Şirinski vb.) antidevrimci, faşist ve zararlı işler yaptıklarına, Ruhulla Ahundov'la parti ve Sovyet Hükümeti aleyhine blokta trotskici teşkilatta birlikte çalışmak hakkında sözleştiklerine, eserlerinde ve tebliğlerinde anti devrimci, milliyetçi fikirler yaydığına binaen Azerbaycan SSCB Cinayet mecellesinin 72-73.maddelerince sorguya alınsın" (Bünyadov Ziya, 1993: 89).

Azerbaycan'da Çobanzade hakkında yeterli delil elde edilememiştir. İnkılap ve Medeniyet dergilerinde yazılan makalelerdeki suçlamalar birbiriyle çelişmektedir. Buna rağmen Y.D. Sumbatov-Topurizde, Çobanzade hakkında çıkan tutuklama kararını imzalamıştır. Çobanzade 28 Ocak 1937 yılında Kislovodsk Gornyak sanatoryumunda tutuklanmıştır. Ve Kislovodsk'tan

Bakü'ye getirilmiştir. Çobanzade Bakü'ye getirilmeden önce Pyatigorsk hapisanesine atılmıştır (Feracov, 2013:15). Tutarlı bir delil elde edilememesine rağmen Ruxulla Axundov ile kurmuş olduğu arkadaşlıkla suçlanmıştır. 1937 yılında tüm jurnallerde, basın organlarında “vatan haini” ilan edilmiştir.

KGB mensuplarının başlattığı soruşturma 16 Şubat 1937'den aynı yılın ekim ayına kadar devam etmiştir. Çobanzade elli yedi defa uzun işkenceli sorgulamaya maruz bırakılmıştır. Hakkında 1021 sayfalık suçlama dosyası hazırlanmıştır (Bünyadov Ziya,1993: 92-93). Çobanzade hakkında Birleşik Türk-Tatar Devleti kurma girişimi ile başlayıp Pantürkist teşkilata üye olmak, milli cumhuriyetleri Rusya'dan ayırmaya teşebbüs etmek, casusluk etmek ve Türkiye ajanı olmak gibi ithamların ardı arkası kesilmemiştir. 7-8 Şubat, 3-6 Mart, 17-20 Nisan ve 20-21 Eylül'de sorguya çekilmiş suçu sabit görülmüştür (Otar, 1999: 21).Çobanzade'nin sorgu dosya numarası 12493'tür (Ali Şamil, 2009: 90).Sorgulama sürecinde Çobanzade yalnız değildir. Çobanzade 1937'de sorgulanırken SSCB karşıtı muhalefet için beş grup yaratıldığını söylemiştir. Bu grupların biri Bakü'de okuyan Kırimli öğrencilerden oluşturulduğunu gruba kendisinin rehberlik ettiğini ifade etmiştir. Bu kişilerin arasında Kürkçü Hüseyin, Toplu Osman, İsmayıl Ametov, Enan Abdürrahman, Ağmolla Tanabeyli, Tarki Zeki ve başkaları ile yanaşı, Kırim'da- Simferopol'da öğretmenlik yapan Reşid ve Asan Rifatov'un da adı geçmiştir (Babayev, 2003: 88 aktaran Ali Şamil,2009: 89).

4.1.9. Ölümü

Çobanzâde'nin ölüm tarihi ve ölüm şekli hakkında net bir bilgi mevcut değildir. Şair hakkındaki suçlamalar 1929-1930 yılları arasında başlamış ve bu süreçten sonra ağır ithamlara, hak etmediği hakaretlere maruz kalmıştır. Suçsuzluğunu savunması, hakkındaki suçlamaların daha fazla artmasına sebep olmuştur. Çobanzade'nin Türklük yolunda yaptığı ilmi, siyasi ve edebi çalışmalar Rus hükümeti tarafından hoş karşılanmamış ve ihanet sayılmıştır.

Ölümü hakkında farklı görüşler mevcuttur. Bunlardan ilki sürgüne gönderildiği veya sürgüne gönderildikten sonra kendisinden haber alınamadığıdır. İkincisi ise 1939 yılında Azerbaycan'ın Haçmaz şehrinde öldüğüdür. Safer Nagayev, ikinci fikri savunanlar arasındadır (Nagayev,1991: 95-122). Üçüncü görüş ise Türkiye ve Polonya'da casusluk faaliyetleri yürüttüğü ve bu sebeple 13 Ekim'de kurşuna dizilmek suretiyle öldürüldüğü şeklindedir (Otar,1999: 22).

Ölüm Tarihi hakkında kesinlik söz konusu değildir. N. Gahramanlı, Çobanzade hakkındaki ölüm kararının 12 Ekim 1937 tarihinde kesinleştiğini ve şairin 13 Ekim 1937'de kurşuna dizildiğini söylemektedir (Demirmez, 1995: 210). Elnur Ağayev ise "Çobanzâde'nin kırk dört yıl yaşadığını ardından ünlü şairin 13 Ocak 1937 tarihinde kurşuna dizildiğini söylemektedir (Ağayev, 2013:157). Safer Nagayev ise "1939 yılında Azerbaycan'ın Haçmaz şehrinde öldürüldüğünü" vurgulamıştır (Uslu, 1996). Ali Şamil 12 Ekim 1937'de arkadaşları ile birlikte kurşuna dizildiğini söylemiştir (Ali Şamil, 2009: 79-88).

4.2. Edebi Kişiliği

Özellikle 1920 yılından sonra ömrünü Türk halklarının ortak değerlerine adanmış Çobanzade'nin ilk edebi yönü şairliği ile ortaya çıkmıştır. Küçük yaşlarda şiir denemelerinde bulunduğu belirtilen Çobanzade, şair olmak istemesine yol açan unsurları şu şekilde ifade etmiştir: "*Yetiştikçe şair oldum. Şiirlerim öz mayasını تنها, yoksul, başı dertler çeken Kazak ellerinden, ağır boyunduruk altında inleyen Tatarların türkü ve şarkılarından alırdı.*"

Edebi yaşamına şairlik ile başlayan Çobanzade gerek şiirlerinde gerekse edebi eserlerinde Türk halkının, Türk mazisi ve âtîsinin birlik ve beraberlik bağlarını sağlamlaştıran numuneler meydana getirmiştir. Şairin edebi kişiliğine etki eden başlıca isimler ilköğretim döneminde Hasan Sabri Ayvazov ve İsmail Gaspıralı'dır. Lise döneminde ise okul müdürü Tefvik Fikret ve daha sonra Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura'nın etkisi altında kalmıştır.

Üniversite yıllarında ise P.Y.Nemeth ve İ.Kunoş'un dilcilik anlayışlarından beslenmiştir.

Yusuf Akçura, Çobanzade'nin kişiliği hakkında şunları söylemiştir:

“Bekir Sıdkı Efendi, Niyazi Efendi'den ziyade Kırım'ın halk çınlarından mülhem olmuş. Bu şairde, İstanbul ve Osmanlı edebiyatının tesiri pek az. Manzumelerinin şekillerini, vezinlerini tamamen halktan alıyor. Osmanlıca yazıya hiç özenmemiş ve pekiyi etmiş” (Otar, 1999:35).

Çobanzade bilhassa 1919-1920 yıllarından sonra Türklüğe önem vermiş ve tüm çalışmalarını Türkçülük ideolojisinin etkisiyle meydana getirmiştir. Gerek bilgisi gerekse ilmi derecesi onun bu düşüncesini daha güçlü kılmıştır. Sovyetler birliğinin doğurduğu baskıcı politika Çobanzade'nin edebi düşüncelerini doğrudan etkilemiştir. Yurduna ve halkına olan düşkünlüğü halkının içinde bulunduğu korkunç trajedi onun şiirlerine ve düşüncelerine yansımıştır. Yakın arkadaşı Hamdi Ataman'a gönderdiği mektupta şunları söylemiştir:

“Kendi kendine yetişen çiçek, her zaman solmağa mahkûm değil; yurttan ve Tanrıdan aldığı kuvvetle bazan büyüyor, tohumlarıyla bazan ıssız tarlayı, bir çıplak yaşlı kayayı ihya etmeğe, süslemeğe de muvaffak oluyor. Sonsuz uğraşmama, çabalamama rağmen sıhhatim gittikçe düzeliyor ve gittikçe kuvvetleniyorum; yeni güçlülere her zaman hazırım. Uğraşmak benim bâ'is-i hayatım. Uğraşmak ve çalışmaktan ümit alıyorum” (Otar, 1999:35).

Tutsaklık içinde inleyen, çırpınan halkının sıkıntılarını, onmaz kederlerini kendine dert edinmiş ve şiirlerinde tek amacı halkının sıkıntılarına çözüm aramak, maarif sistemini geliştirici nitelikte çalışmalara öncülük etmek ve bir şeylerin çalışarak ve gelişerek aşılacağını halka öğretmek şiirlerinin poetikası haline gelmiştir.

Ferdiyetçilikten ve sanat sanat içindir anlayışından uzak duran şair, şiirlerinde vatan kavramı üzerinde yoğunlaşmıştır. Şiirlerindeki temaları dairesel çerçeveye nüfuz ettiren şair, siyasi ve ideolojik fikirlerini ve dönemin getirilerlerini belirli kalıplarla, şiirsel kanunlar çerçevesinde duygularını ön planda tutarak aktarmıştır. Tüm Türk dünyasını ortak bir vatan kavramında

ele alan şair, milli mücadele döneminin düşünce yapısına sahiptir. Bu düşünce yapısı onun edebi kişiliğini ve Rus zulmü altındaki baskılara rağmen yurduna duyduğu sevgiyi, halkına olan bağlılığını ve umutlarını daha da geliştirmiştir. Çobanzade kırk beş yıllık ömrüne sığdırdığı tüm eserlerini ana dilin unutulmaması, milli tarihe ve geleneklere sahip çıkılması, milli kültür ve onun uzuvlarının devam ettirilmesi düşüncesiyle kaleme almıştır. Kısacası Çobanzade'nin edebi kişiliğini tanıtacak en güzel kelime milli şuurdur.

4.3. Kitapları

Türk halklarının en büyük âlimlerinden olan Çobanzade, kırk beş senelik ömrüne rağmen hatırı sayılır eserler meydana getirmiştir. Kenan Acar "Kırımlı Bekir Sıdkı Çobanzade 'Dilciliği ve Edebiyat Araştırmacılığı' isimli eserinde, şairin 139 ilmi eserini tesbit etmiştir. Ve bu eserlerin Bakü, Taşkent, Kazan, Moskova, Akmescit, Budapeşte, Kızıl Orda'da yazılmış olduğunu vurgulamıştır (Kenan Acar, 2001:53-54). İsmail Otar ise Kırımlı Türk Şair ve Bilgini Çobanzade isimli eserinin 'Çobanzade'nin Bibliyografyası' kısmında şairin, yüz yirmi dokuz ilmi eserine yer vermiştir (Otar, 1999:42,43). N. Novruzova ise yaptığı ilmi çalışmalarda Çobanzade'nin eserlerini 7 kısma ayırmıştır.

Bu eserleri şu şekilde gruplandırmıştır:

- 1.Türkoloji Tedkikatler
- 2.Umumi Dilcilik Problemlerine Hasrettiği Eserler
- 3.Diyalektoloji Tedkikatler
- 4.Terminoloji Tedkikatler
- 5.Elifba ve Katifika Meselerine Ait Araştırmalar
6. Edebiyatşinaslığa Ait Eserler
7. Metodikaya Ait Eserler (Adilov,2007: 12)

Çobanzade'nin çeşitli illerde kaleme aldığı edebi eserlerin bir kısmı eski alfabe diğer kısmı ise yeni alfabe ile kaleme alınmıştır. Şairin eserleri şu şekildedir:

4.3.1. Son Devir Kırım -Tatar Edebiyatı Tenkit Tecrübeleri

Eser 1928 yılında *İleri* journali tarafından Akmescit (Simferopol)'de kitap şeklinde basılmıştır. Eserde Çobanzade Kırım-Tatar edebiyatına ve edebî tarihine yönelik bakış açısını belirtirken, Rusya'nın Kırım'ı ilhakından sonra yazı neşreden Kırimlı şair ve yazarların eserlerini tenkit etmiştir. Aynı zamanda Türk coğrafyasında yazı yazan şair ve yazarlara yol gösterici olabilecek bilgiler vermiştir. Kitap *Eski Edebiyata Umumi Bir Nazar* başlığıyla başlamaktadır. Diğer başlıklar ise Saray Edebiyatı, Dini yahut Mevlit Edebiyatı, Halk Edebiyatı, Son Devir Edebiyatı şeklindedir. Eser, yüz iki sayfadan oluşmaktadır. Arap harfleriyle neş edilmiştir.

4.3.2. İbn Mühenna ve Onun Lüğatı

Bekir Sıdkı Çobanzâde 13-14. yüzyılda yetişen ünlü Türkolog Cemâlü'd-Dîn İbn Mühenna'nın Farsça, Türkçe ve Moğolca sözcüklerle Karahanlı Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi dil hususlarının yer aldığı "*Hilyetü'l-İnsân ve Heybetü'l-Lisân*" (İnsanın Güzel Sıfatları ve Dilin Büyüklüğü) isimli eserini tercüme etmiştir. Yetmiş dört sayfalık bu eserde Cemâlü'd-Dîn İbn Mühenna'nın edebî şahsiyetinin ehemmiyetinden ve Azerbaycan Türkolojisindeki yerinden bahsetmiştir. Kitap Azerbaycan Devlet Edebiyat ve İnce Sanat Arşivinde saklanmaktadır.

4.3.3. Türk Tatar Lisaniyatına Medhâl

Eserin önsözü, Ekim 1924 tarihlidir. Eser, *Azerneşr* tarafından 1924 yılında Bakü'de bırakılmış, kitap esasında neşre hazırlanmıştır. Kitapta; dil, lisan kavramları, diş dudak sesleri, dillerin şekil ve tasnifi, Ural-Altay dil ailesi, dilin kökeni, cümle yapısı, mana gibi konulara yer verilmiştir. Eserin sonunda Kitabiyyat Kısmı başlıklı geniş bir kaynakça mevcuttur. Eser iki yüz on iki sayfadır. Arap harfleriyle kaleme alınmıştır.

4.3.4. Türk Tatar Diyalektolojisi

Eser, Azerbaycan'ı Tetkik ve Tetebbu Cemiyetinin neşriyatı tarafından 1927 yılında Bakü'de neşre hazırlanmıştır. Eser, yüz otuz beş sayfadan oluşmaktadır. İçeriğinde diyalektin tanımını, diyalekti meydana getiren etmenlerin neler olduğu, Türk diyalektolojisinin tarihçesini açıklanmıştır. Daha sonra Türk-Tatar şivelerinin karşılıklı münasebetinden bahsedilmiş, başlıca Türk şivelerini başlıklar altında incelenmiştir. Eserin sonunda Türk-Tatar diyalektolojisine ait başlıca eserler isimli başlıkla kaynakçaları sınıflandırmıştır.

Eser Arap harfleriyle yazılmıştır. Esere ait başlıklar:

1. Diyalekt ve Diyalektoloji
2. Türk Diyalektolojisinin Tarihçesi
3. Türk-Tatar Şivelerinin Karşılıklı Münasebeti ve Tasnifi
4. Başlıca Türk-Tatar şiveleri
5. Başlıca Türk-Tatar Lehçelerinden Numuneler
6. Türk-Tatar Diyalektolojisine ait başlıca eserler

4.3.5. Hatayi'nin Dili ve Yaratıcılığı Hakkında

Eser, Azerbaycan Devlet Edebiyat ve İnce Sanat Arşivinde saklanmaktadır. Arşiv numarası 171'dir. Eserin giriş kısmında Şah İsmail Hatayî ve içinde bulunduğu dönemi tanıtmaktadır. Safevî hanedanlığının ana dilinin Azerbaycan Türk dili olduğunu vurgulamaktadır. Çobanzade, Hatayî'nin bütün el yazmalarının elinde mevcut olmadığını belirterek British nüshasındaki Arap harfleriyle kaleme alınmış Osmanlı Türkçesinde yazılmış şiirleriyle Erdebil nüshasındaki Arap harfli Osmanlı Türkçesinde yazılmış şiirleri, her iki yazmadaki imla farklılıkları, fonetik ve morfolojik unsurları şairin içinde bulunduğu dönemin diline dayanarak karşılaştırmaktadır.

4.3.6. Kumuk Dili ve Edebiyatı Tedkikleri

Çobanzade ileride hazırlamak niyetinde olduğu Şimal Kafkas, Şimal Kırım Türkleri hakkındaki eserinin taslak hali olduğunu vurgulamıştır. Eser, Azerbaycan'ı Tetkik ve Tetebbu Cemiyetinin neşriyatı tarafından 1926 yılında Bakü'de neşre hazırlanmıştır. Eserin başlangıç kısmında Bakü, 19 Ocak 1926 tarihi vardır. İçeriğinde Kumukların menşei hakkında bilgilere yer verilmiştir. Daha sonra ise edebiyatları ve sarfları hakkında bilgi verilmiştir. Eserin son bölümünde halk edebiyatından ve yazılı edebiyattan bazı numunelere ve küçük bir lügate yer verilmiştir. Eser yüz beş sayfadan oluşmaktadır.

Esere ait başlıklar:

1. Kumuk Halkı Hakkında Birkaç Söz
2. Kumuk Edebiyatı
3. Kumuk Sarfı
4. Netice

4.3.7. Türk Grameri

Kitabın ikinci müellifi Ferhat Ağazade'dir. Eserin başlangıç kısmı 13 Haziran 1928 Bakü tarihlidir. Eser *Azerneşr* tarafından 1930 yılında Bakü'de, kitap esasında neşre hazırlanmıştır. Eserde Azeri lehçesinin hususiyetlerini ele alınmıştır. Çobanzade eserin başlangıç kısmında, eserin tertibinde Samoyloviç'in Türk sarflarından faydalandığını belirtmiştir. Eserin imla, noktalama işaretleri kısmı Ferhat Ağazade'ye aittir. Geri kalan mukaddime, şekliyat, mana ve diğer kısımlar ise Çobanzâde'ye aittir.

4.3.8. Türk Dili

Kitap, Türk dilinin başlangıç aşaması, fonetiği, söz dizimi konularında yazılmış çeşitli makalelerin bir araya getirilmesinden oluşmuştur. Dilin tanımı, ana dilin öğrenimi, Türk dilinin şiveleri, hece ve sesler hakkında bilgilere yer verilmiştir.

Eser e ait başlıklar:

1. Sarf ve İmla
2. Türk Dilinin Tedris Usulü
3. Sait ve Samit seslere onların hususiyetleri
4. Türk Dilinin Tedris Usulü: Kıraat, İnşa ve Kitabet
5. Türk Dilinin Tedris Usulü: İmla ve Yazı
6. Söz, Damar ve Şekilci
7. Söz Yapıcı Şekilciler
8. Söz Değiştirici Şekilciler
9. Türk Dilinin Tedris Usulü: Dil Üzerinde Müşahide Yolları

4.3.9. Türk Dili ve Edebiyatının Tedris Usulü

Eser, iki kısımda incelenmiştir. Birinci kısımda dil ve üslup hususiyetleri, dil ve felsefi mektepler arasındaki ilişkileri konu edinmiştir. Dil ve felsefe ilişkisini Aristo, Bacon, Epicure gibi felsefi bilginlerin görüşleri doğrultusunda incelemiştir. Bölümün sonunda Kitabiyat başlıklı kısım yer almaktadır. İkinci kısmında ise edebiyatın kökeni, edebiyatın ilim olup olmadığı, edebi mektepler ve cereyanları konu edinmiştir. Aynı zamanda Köprülüzade Mehmet Fuat'ın Eski Türk Edebiyatı hakkındaki görüşlerine yer vermiştir. Bölümün sonunda ise içeriklerle alakalı Kitabiyat başlıklı kısım yer almaktadır. Eserin tümü iki yüz altmış dört sayfadan oluşmaktadır. Eserin önsözünde Bakü, 16 Ocak 1926 tarihi vardır.

4.3.10. Kumuk Dili ve Edebiyatı Hakkında İlk Kayıtlar “Kısaltılmış Nüshası”

Eser Bakü'de neşr edilmiştir. Kumuk Dili Ve Edebiyatı Tedkikleri (Kumık Tili ve Edebiyatı Akkında İliki Kaydlar) isimli eserin kısaltılmış biçimidir.

4.3.11. Kırım Tatar İlmî Sarfı

Eser 1925 yılında Akmesjid “Kırımdevneşr” matbaasında bastırılmıştır. Yüz seksen yedi sayfadan oluşan eser Arap harfleriyle kaleme alınmıştır.

4.3.12. Türk (Azerbaycan) Tili ve Edebiyatını Okutma Usulü (Birinci Kısım)

Eser, 1925 yılında kaleme alınmış olup, birinci kısımdan oluşmaktadır. Bakü, Azereşr neşriyatında Arap harfleriyle bastırılmıştır.

4.3.13. Hüseyin Baykara ve Onun Divanı

Eser, 1926 yılında kaleme alınmıştır. Bakü, Azereşr neşriyatında Arap harfleriyle bastırılmıştır.

4.3.14. Türk (Azerbaycan) Tili ve Edebiyatını Okutma Usulü (İkinci Kısım)

Eser, 1926 yılında kaleme alınmıştır. Bakü, Azereşr neşriyatında Arap harfleriyle bastırılmıştır.

4.3.15. Dinî İslahat ve Medenî İnkılâb

Eser, 1926 yılında kaleme alınmıştır. Akmesjid, Kırımdevrneşr neşriyatında Arap harfleriyle bastırılmıştır.

4.3.16. Lâtin Esasında Konstruktiviengen Yeni Türk Elifbesinin Unifikatsiyası Akkında

“Yukarıdaki kitapta”. S.107-114; Müzakereler; S.115-151 (Ruşça)”
(Otar,1999: 45).

4.3.17. Türk Canga Elipey Turalı

“Canga Alupha Colunda” kitabında, S.86; Kızıl Orda (Otar, 1999:45).
Eser,1927 yılında Kazak Türkçesiyle, Arap harfli neşr edilmiştir.

4.3.18. Türk Tili

Eser, 1928 yılında Bakü, Azerneşr neşriyatında birinci kısımdan altıncı kısma Latin harfleriyle bastırılmıştır.

4.3.19. Türk-Tatar Elifbelerini Unifikatsiya Yapuvnın Yekünleri

“Kultura i Pismennost Vostoka” mecmuası, 2.kitap. S.18-34, Bakü (Otar, 1999: 45).

4.3.20. Boran-Şiirler Cıyıntığı

Eser, 1928 yılında Akmesit, Kırımdevrneşr matbaasında latin harfleriyle basılmıştır (Otar, 1999: 46).

4.3.21. Kırım Tatar Edebiyatında Kurultaycılık ve Milletçilik

1929 yılında Bakü’de Latin harfleriyle basılmıştır.

4.3.22. Türk Edebiyatı

“Okuvnın ikinci yılı. 2 nci ve 3 üncü kısımlar, S.21-51, Azerneşr, Bakü (Lâtin harfleri ile)” (Otar,1999:46).

4.3.23. Kitabı Dedem Görgüd’nin Edebî- Lingüistik Tahlili (Elyazması)

4.4. Makaleler

Türk Edebiyatında Taklit ve Yaratıcılık: Makalede, Garbın taklit mektebinin edebiyatımızdaki müspet hizmetlerinden, edebiyatımızın kadercilik ve fatalizm tesirinde kalmasından bahsedilmiştir. Makale 1925 yılında 2 (22) numaralı *Maarif ve Medeniyet* Gazetesinde dokuz ile on üçüncü sayfa arası yayınlanmıştır. Çobanzade makalede XIV. asırdan XX. asıra geçen süre içerisinde gerek İran gerekse Arap çöllerinden etkilenme süresince ilham ve saf dilin Türk şairinin omuzlarına konmamasını eleştirmektedir. Bu sürece XVII. asırda Avrupa-Garb mektebinin dâhil olduğunu Kunoş, Bitner, Radlov gibi batı bilimcilerinin Türk-Tatar şiveleri hakkında malumat verdiklerini bizde ise bunu gerçekleştiren tek bir ismin olduğunu Kaşgarlı Mahmut'tan başka kimsenin bu vazifeyi yerine getiremediğinden dem vurmaktadır. Arap harfleriyle kaleme alınmıştır.

Kumuk Dili ve Edebiyatı Hakkında: Kumuk dili ve edebiyatı hakkında önemli fikirlerde bulunulmuştur. Kodeks Kumanikus'un dili ile Kumuk dili arasındaki benzerliğin diğer Türk-Tatar şivelerinden daha yakın olduğunu vurgulanmıştır. Kumuk Edebiyatının Osmanlı ve Azerbaycan Edebiyatına göre fakir olduğunu belirtmiştir. Kumuk dilinde eser yazarları karşılaştırmış ve Kumuk dilinde yazı dili ile halk dili arasındaki farkın az olduğunu söylemiştir. Şiir metinleriyle vaziyeti örneklendirmiştir. Makalenin sonunda Kumuk dili hakkında ki çalışmalara yer veren bir kaynakça yazmıştır.

Dil Hakkında Filozofların Fikri: Eserde, dil hususunda ilk fikrin Yunan filozoflarına ait olduğunu söylemiştir. Bacon, Demokritin, Eflatun gibi filozofların dil görüşlerine yer vermiştir. Dilin doğuş meselesinin eski zamandan bu zamana tüm âlimleri meşgul ettiğini aktarmıştır. Makale Bakü'de 1925 yılında 3 (23) numaralı *Maarif ve Medeniyet* gazetesinin yirmi dokuz ve otuz bir sayfaları arasında yayınlanmıştır.

Fuzuli ve Onun Yeri: Fuzuli'nin Türk coğrafyasında ve edebiyatındaki öneminin anlatıldığı on üç sayfalık bir makaledir. Fuzuli, edebi faaliyetinin dört yüz yıllığı münasebetiyle Bakü, Azerbaycan Edebiyat Cemiyetinde 1995

yılında neşredilmiştir. Sayfalar doksan altı ve yüz dokuzdur. Çobanzâde bu makalede Fuzuli'nin *sufi-mistik* olmadığını *ferdiyetçi âşık* olduğunu vurgulamıştır. Fuzuli ve Onun Yeri 'Fuzuli' kitabında sayfa 76 ve 109 arasında yer edinmiştir. Eser Arap harfleriyle kaleme alınmıştır. Bakü' de neşr edilmiştir.

Türk Dili Sarflarının Umumi Kusurları: Eser 1925 yılında Bakü'de, Yeni Çolpan gazetesinin beş ve altıncı sayılarında neşredilmiştir. Sayfa numaraları 3 ile 34. Sayfa arasındadır. Eser aynı zamanda *Okuv İşleri Mecmuası* ve *Yeni Mektep* gazetesinde yer almıştır. Eserde, bütün sorunların merkezinde ana dil ve sarf meselelerinin olduğunu vurgulanmış ve bunlara çözümler sunulmuştur. Türk dilinin, öz mekteplerimizde yer almasını ve bize karşılık gelecek bir sarf kitabı çıkarılmasını söylemiştir. Makaledeki başlıklar:

1. Dil-Sarf
2. Usul Meselesi
3. Türk Sarfçılarının (Ne) Bilmek Lazımdır?
4. Türk Dilinin Hususiyetleri ve Sarflarımız
5. Sarf Kitaplarımızda Bazı Karışık Noktalar
6. Türk Sarflarının yazma ve İzah usulü
7. Sarf İstilahları
8. Netice
9. Birinci Menbeler ve Mexezler

Türkoloji Kurultayının Müellimler İçin Ehemmiyeti: Çobanzâde bu makalede Türkoloji Kurultayına katılıp herkesi elifbaci olarak itham eden kişileri eleştirmiştir. Bu mesele hakkında yapılan eleştirilere cevap vermiştir. Türkoloji kurultayının toplanma amacından bahsetmiştir. Kurultayın Türk-Tatar başta olmak üzere bütün Türk müesseslerini sevindirdiğini ve derin ümitler doğurduğunu aktarmıştır. Makale *Maarif İşçisi* Gazetesinin 3 (11) numaralı sayısında sayfa 7-13/ 6-10, 4 (12) kısmında mevcuttur.

1. İmla
2. Usul-i tedris
3. Elifba

4. İstilah
5. Ülkeşinaslık gibi konulara yer vermiştir.

Şarkçılık Müesseseleri: Çobanzade bu makalesinde, Şuralar İttifakı içerisinde bulunan ve bulunmuş olan şarkiyat, hususiyetle Türkoloji müesseseleri hakkında fikir beyan etmiştir. Taksim-e'mal ile ferdi çalışma arasındaki farka değinmiştir. Birbirinden habersiz çalışan âlimleri eleştirip en güzel ve en emin usulün kolektif çalışma olduğunu, birliktelik içinde yapılan çalışmaların daha uzun ömürlü olacağını söylemiştir. Avrupa ve Rusya'nın şarkiyatçılık tarihini ve 1917 inkılâbından sonra şarkiyatçılıkta meydana gelen büyük değişimlerin etkilerini ele almıştır. 1918 yılında Yakın Şark, Orta Şark, Uzak şark olarak üç kısma ayrılan şark unsurlarından bahsetmiştir. Makalenin sonunda şarkiyatçı Türkologlar hakkında görüş bildirmiştir. Makale 1926 yılında 10 numaralı *Maarif İşçisi* Gazetesinin 5-17 kısmında mevcuttur.

İlmi ve Edebi Dil Meselesi: Çobanzade edebi dil meselesini, yeni gazete, tiyatro ve şiir dili, her halkta olduğu gibi bizde de muayyen iktisadi, içtimai ve medeni merkezleri temsil edecek edebi şahsiyetlerin yetişmesine bağlı bir mesele olduğunu söylemektedir. Bunun için ilmi dil ve ıslah meselelerinden bahsetmiştir. Ana dilden ve ecnebi dilden yapılan tabir ve ıstılahlar hakkında fikir beyan etmiş, Türk dilinde ıstılah yaratma yollarından bahsetmiştir. Makale 1926 yılı 5 ve 13 numaralı *Maarif İşçisi* Gazetesinin yirmi yedi ve otuz altıncı sayfasında mevcuttur.

Şark Tarihinin Mekteplerdeki Mevkii Hakkında: Çobanzade elimizdeki tarih namı taşıyan materyallerden bahsetmiştir. Bunlardan ilki Grek-Roma medeniyeti, ikincisi Mısır, Babür, Asur, İran, üçüncüsü Hıristiyanlık, İslamiyet, Moğollar, dördüncüsü Rönesans, Yeni Devir, Selçuklu, Osmanlı, Orta Asya hükümetleridir. Her şeyden evvel talebeleri basitten mürekkebe, kolaydan zora getirmek şartıyla mümkün mertebe tanıştırmak gerektiğini söylemiştir. Türk tarihinden Reşîdüddîn, Cüveyni, Ebulgazi, İbn Bibi, Âşıkpaşazâde, Cevdet Solakzâdeyi tedkik etmek gerektiğini vurgulamıştır. Makale 1926 yılı *Maarif İşçisi* Gazetesini, elli bir ve elli altıncı sayfasında arası Arap harfleriyle yayınlanmıştır.

Nevaî'nin Dili ve Dilciliği Hakkında: Çobanzâde bu makalede, Ali Şîr Nevaî'nin bu âlemde Türk-Moğol unsurunun medeni rehberlik davasının yegâne ve büyük mümessili olduğunu belirtmiştir. Nevaî'nin Türk dilinin sözcüsü, siyasi, ilmi manasıyla şuurlu vekili olduğunu vurgulamıştır. Onun dilciliğinin belirli esaslar üzerine kurulmuş olduğunu, Türk dilinin kuvvetli, Fars dilinin zayıf noktalarını ortaya çıkaran büyük bir dilci olduğunu belirtmiştir. Makale 1926 yılı "*Ali Şîr Nevaî Vakfı, Makaleler Mecmuası*"nda dokuz ve on altıncı sayfalar arasında yayınlanmıştır.

Nevaî Dilci: Çobanzade bu makalede, Mir Ali Şîr Nevaî'nin Türk unsurunun Orta Asya'da en son ve en parlak devrinin yetiştirmelerinden, kıymetli bir ilim adamı, filozof şairlerinden olduğunu vurgulamıştır. Makale 1926 yılında Bakü'de *Nevai, Makaleler Mecmuası* sayfa yetmiş üç ve seksen arasında yayınlanmıştır. Arap harfleriyle yazılmıştır.

Edebiyatımızda Yeni Kıymetler: 1917 inkılâbını başlangıç saymıştır. Eylül'den zamanımıza kadar geçen süreç içerisinde Türk halklarının edebiyatının hem komite tarafından hem de keyfiyetçe değişmiş ve ilerlemiş olduğunu vurgulamıştır. Öz şive edebiyatına en çok değer verenin Azerbaycan Edebiyatı olduğunu, ikincisinin de Tatar Edebiyatı olduğunu belirtmiştir. 1917 yılının bize bağışladığı en büyük kıymetin halk edebiyatı olduğunu vurgulamıştır. 1923 senesinde neşredilen Er Targın destanının Kırım, Kumuk varyantlarını karşılaştırmıştır. Kız Cibek destanının Kazak varyantından numune verip Manas destanı ile karşılaştırıp bu destan parçalarının Türk halklarının şiirlerinden ayrılmadığını vurgulamıştır. Cenub şivesi üzerinde durmuştur. Çorabatır, Edigey (Edige) ve başka destanların, manilerin, taxmakların, tapmaca ve ertegilerin Şarkî Türk halklarında müşterek olduğunu vurgulamıştır. 1929 yılında Edebî Parçalar 1 numara sayfa otuz üç ve kırk üç arasında yayınlanmıştır. Eser Arapça yazılmıştır.

Yeni Kitaplar: Makale, 1926 yılında *Maarif* ve *Medeniyyet* gazetesi 9 (32) numaralı sayıda kırk altı ve kırk yedinci sayfalar 46-47 arasında Arap harfleriyle yayınlanmıştır. Çobanzade makalenin başında *Yeni Türkiye, yeni mütarekeden yahut Cihan muhaberesinden sonra Türkiye hakkında türlü*

cihetlerden yapılan tetkikler sonucunda her dilde bir çok eser neşr edilmiştir, demiştir. Ve Şuralar İttifakında neşrolunan üç eser hakkında bilgi vermiştir.

Bu eserler şunlardır:

1. Valterlirau (Medxel ve İktisadi)
2. İ.Y.Butayevin
3. Astaxovun kitabı

Simurgun Hikâyeleri (Semurg İkâyeleri): 1917 inkılâbından sonra çıkan eserlerden bahsetmiştir. Bunların içinde Kazan'dan *Bizin Günler* (Galimcan İbrahimov), Edil (Qali Rahim), Özbek Edebiyatından *Ötken Günler* (A.Kadri) gibi eserler vardır. Azerbaycan'da şiir ve tiyatronun popülerliğinden Fethali Axundov'dan bahsetmiştir. Daha sonra Simurg'un 1926 yılında dört risale şeklinde çıkan yedi küçük hikâyesinden bahsetmiş ve 1925 senesinde kampanya şeklinde başlayan edebî cereyanın hiçbir yenilik yaratmayışını eleştirmiştir. Arap harfleriyle kaleme alınmıştır.

Vilhem Thomsen: Thomsen'in hayat hikâyesi, Türk dünyasına katkıları, Orhun Abideleri hakkındaki çalışmalarından ve şahsi eserlerinden bahsetmiştir. Makale 1927 yılı 6 numaralı *Maarif ve Medeniyet* Gazetesinin otuz altı ve otuz yedinci sayfalarında mevcuttur. Thomsen'in vefatı üzerine kaleme alınmıştır.

Elif Ba ve Yeni Türk Dili: Türk-Tatar halklarında dil meselesi üzerinde durmuştur. Yeni elifba mantığı, halklar arasındaki münasebeti hakkında çıkarımlara yer vermiştir. Makale 1927 yılı 12 (48) numaralı *Maarif ve Medeniyet* Gazetesinin otuz yedi ve otuz sekizinci sayfalarında mevcuttur. Arap harfleriyle kaleme alınmıştır.

Oktabr ve Türk Tatar Edebiyatı: Ekim Devriminde doğan edebiyatların bedii numuneleri ve tahlilleri ve karakteristik özelliklerine yer vermiştir. Ekim Devriminden önce ve sonraki edebiyat hakkında fikirlerini beyan etmiştir. Yeni Rus edebiyatı ve edebiyatımızdaki bağ arasında durmuştur. Makalede şekil ve münderice mevzusunu alt başlık halinde

paylaşmıştır. Şekil başlığında Türk dünyası edebiyatında şekil benzerlikleri ve farklılıklarını örneklendirmiştir. Münderice konusunda ise yine örnekleme yoluna başvurmuştur. Halk edebiyatı parçaları arasındaki büyük ayrılıklardan bahsetmiştir. Makale 1927 yılı 10-11 numaralı *Maarif* ve *Medeniyet* Gazetesinin kırk beş ve kırk altıncı sayfalarında mevcuttur. Arap harfleriyle kaleme alınmıştır.

Türkçe Sarf ve Nahv İstilahları: Eser 1926 yılında Bakü Maarif İşçisi Gazetesinde Arap harfleriyle neşredilmiştir. Kazan Tatar, Kazak, Özbek, Kırım sarflarında kullanılan istilahlardan bahsetmiştir. Ve bu konu hakkında üç maddeden oluşan fikir sunmuştur.

1. Avrupa istilahlarını almalı,
2. Türkçeden istilahlar yapmalı,
3. Eski Arap istilahlarını mümkün olduğu kadar sadeleştirerek şimdilik bırakmalı şeklindedir.

Makale 1927 yılı 5 numaralı *Maarif İşçisi* Gazetesinin kırk sekiz ve elli altıncı sayfalarında mevcuttur.

Azerbaycan İmla Komitesi: Oktabr İnkılâbının getirdiği değişikliklerden sonra dil ve imla meselesi konuları hakkında Azerbaycan İmla Komitesinin mühim rolünden bahsetmiştir. İmla meselesinin tüm meselelerle alakalı olduğunu 1926 Türkoloji Kurultayında imla üzerinde durulan tarihi, ecnebi, iştikaki, rexalif ve sövti prensiplerden bahsetmiştir. Makale 1927 yılı 10-11 numaralı *Maarif İşçisi* gazetesinin altmış ve altmış birinci sayfasında mevcuttur. Eser, Bakü'de Arap harfleriyle neşredilmiştir.

Mirze Feteli Axundovda Azeri Lehçesi: Mirza Feteli Axundov'un Azerbaycan Edebiyatına gösterdiği asli çizgilerden birinin onun eserlerinde kullanmış olduğu dil olduğunu söylemektedir. Bu dilin 19. asrın ikinci yarısında yaratılan yeni bir dil olduğunu vurgulamıştır. Axundov'un dilindeki gramatikal unsurları başlık haline getirerek örneklendirmiştir. Makale 1928 yılı 3-35

numaralı *Maarif İşçisi* gazetesinin altı ve on üçüncü sayfasında mevcuttur. Arap harfleriyle neşr edilmiştir.

Profesör Aleksandr Nikoloyeviç Somoyloviç: Doğumu, İstanbul'a gelmesi, seyahatleri, içtimai hizmetleri, ilmi faaliyetleri hakkında tanıtıcı bilgiler vermiştir. Makale 1928 yılı 7-8 numaralı *Azerbaycan'ı Öğrenme Yolu* gazetesinin seksen ve seksen altıncı sayfaları arasında mevcuttur. Arap harfleriyle neşr edilmiştir.

Lugat ve Onun Teşkili: Makale, lüğat ve lisan coğrafyası, lüğat ve meişet, lüğatin növleri (çeşitleri), lüğatin plan ve usulü hakkında başlıklarına yer vermiştir. Makale 1928 yılı 1 numaralı *Azerbaycan'ı Öğrenme Yolu* gazetesinin on altı ve yirminci sayfasında mevcuttur. Arap harfleriyle neşr edilmiştir.

Rusya Tatarlarının Kültür Hamleleri: Çobanzade'nin kaleme aldığı ilk makedir. 1918 yılında Budapeşte'de *Turan* jurnalinde yayınlanmıştır. Makale 14 sayfadan oluşmaktadır (Otar, 1999:16).

Yeni Elifba Dostlarının Birinci Kırım Kurultayı Münasebetiyle

Türk Tilinde Ses Uyuşması: *Yanı Yol gazetesi*; No.11,S.7-11; Bakü. Latin harfleriyle kaleme alınmıştır (Otar,1999:42).

Profesör Çobanzade İle Musahabe: *Yanı Yol gazetesi*; No.11,S.3-7; Bakü. Latin harfleriyle kaleme alınmıştır (Otar,1999:42).

Türkşinaslarının Siyezdi: "İzdatelstvo Ob-va obsledovaniya i uzeçenniya Azerbaycana", No.1,S.10-103; Bakü. Rusça kaleme alınmıştır (Otar, 1999:43).

Türk-Tatar Tili Akında Üç Sarf: "Yeni Çolpan", No.7-8.S.76-90; Akmesic. Arap harfleriyle kaleme alınmıştır (Otar, 1999:43).

Türkşinaslar Kurultayının Kısa Plânı, Tarihi ve Borçları: 1925 yılında *Bakü Maarif İşçisi* gazetesinde yayınlanmıştır.

Tilni İlim ve Sanat Olarak Okutuv: 1925 yılında *Bakü Maarif İşçisi* gazetesinde Arap harfleriyle yayınlanmıştır.

Kumık Tili ve Edebiyatı Hakkında: 1925 yılında *Bakü Maarif ve Medeniyet* gazetesinde Arap harfleriyle yayınlanmıştır.

Mektepte Halk Edebiyatı: 1925 yılında *Bakü Maarif İşçisi* gazetesinde Arap harfleriyle yayınlanmıştır.

Kumık Şivesi Akında İlki Bildirüv: 1925 yılında kaleme alınmıştır.

Türk Lehçelerinin Yakın Doğmuşluğu Hakkında: “*Birinci Bütünsoyuz Türkşinaslar Siyezdi*.1928 senesi 28 Şubat-5 Mart. İstenografiya Esabatı” kitabında, S.36-102, Bakü. Rusça kaleme alınmıştır (Otar, 1999:43).

İlmî Terminologya Sistemasi Akında: “*Birinci Bütünsoyuz Türkşinaslar Siyezdi kitabında*, S.190-193;Bakü Rusça kaleme alınmıştır (Otar, 1999: 43).

Edebiyatımızın Şekil Cihetinden Tedkiki: 1926 yılında *Bakü Maarif İşçisi* Gazetesinde yayınlanmıştır.

İlmî Terminlerin Sarfları: “*Bolşevik*” gazetesini, No.1-4, S.59-61; Bakü. Arap harfleriyle kaleme alınmıştır (Otar, 1999:43).

Türkşinaslık Seksiyasının Birinci Meclisinde Yapılan Doklad: Eser, 1926 yılında İleri gazetesinde Arap harfleriyle yayınlanmıştır.

Türkşinaslık Kurultayının Birinci Yekünleri: Eser, 1926 yılında *Maarif ve Medeniyet* Gazetesinde Arap harfleriyle yayınlanmıştır.

Türkşinaslar Kurultayının Muallim İçün Emiyeti: Eser, 1926 yılında Bakü Maarif ve Medeniyet Gazetesinde Arap harfleriyle yayınlanmıştır.

Türkşinaslıkka Dair Yanı Neşirler: Eser, 1926 yılında Bakü Maarif ve Medeniyet Gazetesinde Arap harfleriyle yayınlanmıştır.

Medeni Yapıcılıkta Türk-Tatar İntelligenstsiyasının Borçları: Eser, 1926 yılında İleri gazetesinde Arap harfleriyle yayınlanmıştır.

Cıyıntık: 1926 yılında yayınlanmıştır.

Türkşinaslık Akında: Eser, 1926 yılında Akmescit İleri Gazetesinde Arap harfleriyle yayınlanmıştır.

Yanı Turkis: Eser, 1926 yılında Akmescit İleri Gazetesinde Arap harfleriyle yayınlanmıştır.

Türkşinaslık Mutehassısları: 1926 yılında Bakü Maarif İşçisi Gazetesinde yayınlanmıştır.

Rusya'da Şarkşinaslık Teşkilâtları Müessislerinin İnkişafı Tarihinin Oçerki: Eser hakkında net bir bilgi yoktur.

Canga Alupba Colunda: Kızıl Orda'da Arap harfleriyle yayınlanmıştır.

Türk Lehçelerinin Yakın Doğmuşluğu Hakkında: Eser, 1926 yılında Budapeşte'de yayınlanmıştır.

Türk Lehçelerinin Yakın Doğmuşluğu Hakkında Makalesinin T.Mensel Çevirisi: Eser, 1926 yılında Budapeşte'de yayınlanmıştır.

Yanı Türk Elifbesi Bütünsoyuz Merkezi Komitesinin İlmî Sovyetinde: 1927 yılında Bakü'de yayınlanmıştır.

Oktabr İnkılâbı ve Kırım Tatar İnteligentsiyası: Eser, 1927 yılında Kırım İleri Gazetesinde yayınlanmıştır.

Oktabr İnkılâbı ve Türk-Tatar Edebiyatı: Eser, 1927 yılında Maarif İşçisi Gazetesinde yayınlanmıştır.

Kırım Tatar Edebiyatının Son Devri Akında Doklad: Eser, 1927 yılında Kırım İleri Gazetesinde Arap harfli yayınlanmıştır.

Gazeteciliğimizin Tarihine Doğru: Eser, 1927 yılında Kırım İleri Gazetesinde Arap harfli yayınlanmıştır.

Mollalık ve İntelligensiya: Eser, 1927 yılında Kırım İleri Gazetesinde Arap harfli yayınlanmıştır.

I. Plenumdan Son Yanı Türk Elifbesi Bütünsoyuz Merkezî Komiteti İlmî Sovetinin Faaliyeti Akında: Eser,1928 yılında yayınlanmıştır.

II. Plenumdan Son Yanı Türk Elifbesi Bütünsoyuz Merkezî Komiteti İlmî Sovetinin Elifbelerni Unifikatsiya Yapuv Boyunca Faaliyeti Akında: Eser,1928 yılında Kazan'da Rusça yayınlanmıştır.

Azerbaycan Yazuv Kaidelerinin Printsipieri Akında: Eser,1928 yılında Rusça yayınlanmıştır.

Devlet İmlâ Şurası ve Maarif Komissarlığı Kollegiyası Tarafından Bazı Küçük Deliller İle Tasdik Olunmuş Birinci İmlâ Konferentsiyasının Kararları: Eser,1928 yılında Latin harfleriyle yayınlanmıştır.

Yanı Türk Elifbesinin Tasvirî Tadbığı Akında Azerbaycan Merkezî İcra Komiteti ve Halk Komissarları Şurasının Kararı: Eser,1928 yılında Bakü'de Latin harfleriyle yayınlanmıştır.

Yangı Alifbaning Yangı Yutukları va Galdagi Vazialarımız: Eser,1928 yılında Semerkant Alanga Gazetesinde Özbek Türkçesi dilinde latin harfleriyle yayınlanmıştır.

Yanı Elifbeni Dogurgan Oktabr İnkılâbıdır: Eser,1929 yılında Maarif İşçisi Gazetesinde Latin harfleriyle yayınlanmıştır.

Kazan Plenumunun Neticeleri: Eser,1929 yılında Maarif İşçisi Gazetesinde Latin harfleriyle yayınlanmıştır.

Malkar (Balkar) Edebiyatı: Eser,1929 yılında Bakü'de İnkılâb ve Medeniyet Gazetesinde Latin harfleriyle yayınlanmıştır.

Oktabr Devrindeki Türk-Tatar Edebiyatı: Eser,1929 yılında Maarif İşçisi Gazetesinde Latin harfleriyle yayınlanmıştır.

Oktabr Yavrusı- Azerbaycan Devlet Universitetinin 10 Yıllığı Münasebetiyle: Eser,1929 yılında Bakü'de İnkılâb ve Medeniyet Gazetesinde Latin harfleriyle yayınlanmıştır.

Şuralar İttifakı Halklarının Yazı Sergisi: Eser,1929 yılında Bakü'de İnkılâb ve Medeniyet Gazetesinde Latin harfleriyle yayınlanmıştır.

Elifbelerni Unifikatsiya Yapuv Akında: Eser,1929 yılında Kazan'da yayınlanmıştır.

Kıymetli Materyallar: Eser, 1929 yılında Latin harfleriyle Özbek dilinde yayınlanmıştır (Otar, 1999:46).

Dâhilî Muhacirlikle Mubarezeye Dogru: Eser,1929 yılında Bakü'de İnkılâb ve Medeniyet Gazetesinde yayınlanmıştır.

Azerî Edebiyatının Yeni Devri. Nasyonalizmden İnternasyonalizme: Eser,1929 yılında Bakü'de yayınlanmıştır.

III. Plenumdan Son Yanı Türk Elifbesi Bütünsoyuz Merkezî Komitesi İlmî Sovetinin Faaliyeti ve Problemleri: Eser,1930 yılında Bakü'de Rusça yayınlanmıştır.

Bırlaşgan Alıfbonı Yahşılaştırış Masalları: Eser,1930 yılında Alanga gazetesinde Özbek dilinde yayınlanmıştır (Otar, 1999:46).

İstilah-Terminologiyası İşleri: Eser,1930 yılında Azerbaycanı Öğrenme Yolu Gazetesinde Latin harfleriyle yayınlanmıştır (Otar,1999:46).

Azerbaycan Türk Halk Şiveleri Lûgatı: Eser, 1930 yılında Bakü'de yayınlanmıştır.

Lisaniyatta Antimarksist Ceryanlar: Eser, 1931 yılında Bakü'de Latin harfleriyle yayınlanmıştır (Otar, 1999: 46).

Türkşinaslık Hakkında: Zeynallı ve Kaylı ile beraber Azerbaycan'ı Öğrenme Yolu Gazetesinde Latin harfli neşredilmiştir.

Yazıcılarımızın Dili Hakkında: Eser, 1931 yılında Bakü'de İnkılâb ve Medeniyet Gazetesinde Latin harfleriyle yayınlanmıştır.

İlmî Gramatika Esasları: Eser, 1931 yılında Bakü'de yayınlanmıştır.

Dil ve İmlâ Metodikası Masalları: Eser, 1932 yılında Fergana'da Özbek diliyle yayınlanmıştır.

Türk Dilinin Metodikası: Eser, 1932 yılında Azernşr tarafından Bakü'de yayınlanmıştır.

Uzbek Adabiy Tili Hakkında: Eser, 1932 yılında Özbek dilinde Taşkent'te yayınlanmıştır.

Türk Tilinin Gayrı- Türkî Mekteplerde Tedris Metodikası Meseleleri: Eser, 1932 yılında Latin harfleriyle yayınlanmıştır.

Türk Dilinin Definitivlik Probleması: Eser, 1933 yılında Rusça yayınlanmıştır.

Muhtesar Uslûbiyat: Eser, 1933 yılında Azerneşr tarafından Bakü'de yayınlanmıştır.

XVI-XVII. Asırlar Tilinin Karakteristikası Munasebetiyle Şah İsmail Hataî'nin Tili ve Edebî İcadı: Eser, 1933 yılında basılmıştır ve elyazmasıdır.

Lenin ve Tilcilik: Eser, 1934 yılında İnkılâb ve Medeniyat Gazetesinde basılmıştır.

Şahname ve Dünya Epik Edebiyatı: Eser, 1934 yılında İnkılâb ve Medeniyat gazetesinde Latin harfleriyle basılmıştır.

Şahs Elifbesi ve Yazı Kaideleri: Eser, 1934 yılında Azerneşr, Bakü'de Latin harfleriyle basılmıştır.

4.5. Diğer Eserleri

Türk-Azerbaycan Tilinin İlmîy Grammatikası

Karaçay-Balkar Tili Akkında Kaytlar

İbn Muhanna'nın Türk Gramatikası (Elyazması)

Leyli Ve Mecnun Süjetinin Tarihine Dair

Engels Ve Tilcilik

Türk Edebiyatında Yeni Akımlar

Rusya Tatarları Medeni Ömürü İnkişafının Oçerki

Türk-Tatar Tillerinde Jurnalistika İnkişafının Esas Devirleri

Türk-Tatar Tillerinin Aktüel Problemleri Türk Tili Ve Edebiyatı

4.6. Hikâyeleri

4.6.1. Eki Derviş (İki Derviş)

Kaval Sesleri adlı defterinin içinde yer alan dini konulu bir hikâyedir. Hikâyede zahitlik mertebesine ulaşmada, nefse karşı açılan savaşın sonucu yenilgidir.

4.6.2. Boşveren Celil

Kaval Sesleri adlı defterinin içinde yer almaktadır. Birinci Dünya Savaşı'na asker olarak giden Eski Kırımlı ismiyle tabir edilen Celil Ağa'nın hikâyesini anlatılmaktadır. 1970 yılı 58 numaralı Emel dergisinde yayınlanmıştır (Otar, 1994: 158).

4.6.3. Harmanda Bir Şair

Hikâye, Kaval Sesleri adlı defterin 301-311. sayfalarında yer alır. İstanbul'da çıkan Emel Dergisi'nin Ocak-Şubat 1969/50 numaralı nüshasında neşredilmiştir (Otar, 1994: 159). Medrese mezunu bir gencin İstanbul'a eğitim almaya gitmesi fakat yoksulluk yüzünden memleketine dönüşü ve yaşadığı olayları kaleme aldığı hikâyedir. Eserin başkahramanı Abdülaziz Molla'dır.

4.6.4. On Dört Yaşında

Hikâye, Kaval Sesleri adlı defterin doksan üç ile yüz on dokuzuncu sayfalarında neşredilmiştir (Otar, 1994: 166-170). Bu hikâye Çobanzade'nin Enis Behiç Koryürek'e armağanıdır. Hikâyenin konusu Karasubazarlı bir gençle Rus kızının aşkıdır.

4.6.5. Hayırlı Yolculuklar

Hikâye, Kaval Sesleri adlı defterin yüz yirmi ve yüz otuz ikinci sayfalarda neşredilmiştir (Otar, 1994: 174-180). Eser, yoksullukla boğuşan

halkın köyden kente göçüşünü, Tatar halkının öz hayat tarzını bırakıp şehir hayatına alışma süreçlerinde çektiği üzüntüyü hikâye edinir.

4.6.6. Birkaç Suçum

Hikâye, Kaval Sesleri adlı defterin yüz elli beş ve yüz elli dokuzuncu sayfalarda neşredilmiştir (Otar, 1994: 186). Eser, Çobanzade'nin yurt sevgisini, sanat görüşünü, kişisel duygularını ele aldığı yazı şeklindedir.

4.6.7. Men Börü

Hikâye, Men Börü isimli kişinin, komşusu Kurt Baba ile köyden şehre göç etmesi ile başlar. Çocukları Nebi ve Hanife'nin şehir hayatına adapte sürecinde milli değerlerini unutması, ayyaşlık, müptelaliğe başvurmaları ve ahlaki yozlaşma sürecini konu edinir.

4.7. Çobanzade'ye Yönelik Eleştiri

Selim Refik "Profesör Dr. Çobanzade'ye Cevap".

Selim Refik'in bu eleştiri kitabını yazma amacı Bekir Sıtkı Çobanzade'ye yöneltilen karalama kampanyası neticesinde şairin taraf değiştirmiş olduğunu savunmasıdır. 23 sayfadan oluşan bu eleştiri kitabı 1939 yılında İstanbul'da Burhanettin basımevinde neşredilmiştir. Selim Refik, Çobanzade'nin Azerî Edebiyatının Yeni Devri isimli eseri hakkında şunları söylemiştir:

"Okurken müteessir olduğum eserin son sayfasında hem üzüldüm hem de güldüm. Üzüldüm zira "Azerî Edebiyatının Yeni Devri" adını taşıyan bu eseri ciddî bir etüt olmaktan uzak buldum. Güldüm çünkü Çoban Zade'yi çok değişmiş gördüm. Hele eserin son sayfasında kullandığı miting vari cümleler mürâi şakşaklar ilmî eserlerin ciddiyet ve vekarına yakışmayacak meydan sözleri ve yer yer baş gösteren ifade laubalilikten cidden gülünçtür."

Selim Refik bu satırlarının ardından Çobanzade'yi Marksist alim olduğu gerekçesiyle suçlamaktadır. Ve şunları söylemektedir: "Çoban Zade

'Markist âlim' olmuştur. Her hâdisenin sebebini maddede aramaktadır. O kadar ki mideyi bile işe karıştırmıştır." Şeklindeki ithamından sonra Azerbaycan Edebiyatına "Acem bozması" damgasını ne hakla vurduğunu, Azerbaycan Edebiyatı ile pek alakadar olmadığı vurgulamıştır. Çobanzade'nin yerli Türk burjuvası hakkında verdiği bilgilerin yanlış olduğunu, Osmanlılık fikrinin Pantürkizm ile aynı olamayacağını belirtmiştir. Her hadisenin sebebini maddede arayıp Çobanzade'nin maddeci olmakla suçlamıştır. Çobanzade'nin alfabe ve dil meselesi hakkındaki görüşlerini eleştirmiştir. Azerbaycan dilinin meydana geliş sürecindeki bilgileri eksik aktardığını ve örneklendirmediğini savunmuştur. Çobanzade'nin Türk birliğinin gerçekleşeceği inancına ütöpik bakmıştır. Gerçekleşme payının olmayacağını savunmuştur (Refik, 1938: 1-23).

4.8. Çobanzade'nin Şiir Kitapları

4.8.1. Kaval Sesleri

Budapeşte'de 1919-20 yılları arasında kaleme aldığı şiirlerini üç deftere yazmış ve onlara *Kaval Sesleri* adını vermiştir (Asker, 2013:04). Öğrencilik hayatının son yıllarında üç deftere sığdırdığı şiirlerinin başına öz soydaşlarına hitaben bir mukaddime yazmıştır. Otar'ın belirttiğine göre bu mukaddime *Kaval Sesleri* isimli şiir kitabının 7. sayfasında yer almaktadır (Otar, 1999: 56). Mukaddimedede şunları söylemektedir:

"Benim yazılarım hiçbir sey göstermese de kırılan, çöken, darma dağınık bir şekilde yayılan, belki bugün yarın ölüp, yok olup gidecek Kırım Tatarını,onun hatalarını, kusurlarını, kederlerini, duygularını pek güzel gösteriyor; bir gün gelip tarih Kırım'la uğraşırsa, Kırım Tatarı Kırım Tatarını ararsa,benim yazılarım ortaya çıkar. Eğer böyle olmasa da zararı yok... Kırım Tatarının bu kadar bayrağı, şanı, toprağı kayboldu, varsın benim de birkaç uykusuz gecem, puslu, kederli günüm kaybolsun.Bana bu satırları yazmaktaki zevk, bahtiyarlık yetişir...Tatar dili, hiç kimse konuşmasada, benim için gene büyük, gene lezzetli, gene iyi... Çünkü, onda benim yiğit halkımın binlerce yıllık kaygıları; kaygılı, yiğit sesi var..." (Budapeşte, 25 Aralık 1919) (Otar, 1999: 56).

Kaval Sesleri isimli defterinde yer alan Őirleri ve mektuplarının asılları Arap harfleri ile yazılmıştır. Üç defterden oluşan bu eserde, elli bir Şiiri vardır. Kaval Sesleri isimli defterdeki Şiirler Şunlardır:

1. Ezan Sesi

Bu Şiir defterin elli dokuzuncu sayfasında yer almaktadır.

2. Babama

Bu Şiir defterin yüz elli üçüncü sayfasında yer almaktadır.

3. Akçam Bolsa

Bu Şiir defterin üç yüz yirmi dokuzuncu sayfada yer almaktadır.

4. Bab

Bu Şiir defterin üç yüz otuz beşinci sayfasında yer almaktadır. Otar, üç yüz otuz beşinci sayfadaki bu Şiirin ilk kıt'a ve son kıt'asının birbirinden farklı olduğunu belirtmiştir. Fakat aynı sayfada alt alta yazıldıkları için ayıramadıklarını ve bu vaziyete göre Şiirleri bir araya getirip "Bab" ismini vermek mecburiyetinde kaldıklarını ifade etmiştir (Otar, 1999: 62).

5. Bilmiyim

Bu Şiir defterin seksen üçüncü sayfasında yer almaktadır.

6. Bin Dokuz Yüz On Dokuz

Bu Şiir defterin altmış üçüncü sayfasında yer almaktadır.

7. Bir Esirin Baş Taşına

Bu Şiir defterin elli beşinci sayfasında yer almaktadır.

8. Bir İzin Beriniz

Bu Şiir defterin on yedi ve yüz seksen altıncı sayfalarda yer almaktadır.

9. Bir Saray Kuracak Men

Bu Şiir defterin üç yüz elli birinci sayfasında yer almaktadır.

10. Bolayım Kahveci Tek Şehir Caşı

Bu şiir defterin üç yüz kırk dokuzuncu sayfasında yer almaktadır.

11. Boşuna 1

Bu şiir defterin üç yüz elli yedinci sayfasında yer almaktadır.

12. Boşuna 2

Bu şiir defterin otuz dördüncü sayfasında yer almaktadır. Otar, bu şiirin otuz dördüncü sayfada isimsiz, başlıksız, kurşun kalemle müsvedde halinde bir şiir olduğunu ve bu şiirin üç yüz elli yedinci sayfadaki şiirin müsveddesi gibi görüldüğünü belirtmiş ve bundan dolayı şiire “Boşuna 2” ismini vermeyi uygun bulmuştur (Otar, 1999: 70).

13. Budapeşt Akşamı

Bu şiir defterin yirmi yedi ve yüz doksan sekiz, yüz doksan dokuzuncu sayfalarındaki şiirdir. Otar, yüz doksan dokuzuncu sayfada yalnızca Beşinci kıt’anın olduğunu belirtmiştir (Otar, 1999: 71).

14. Çoban Vir’iyat!

Bu şiir defterin yüz altmış üçüncü sayfasında yer almaktadır.

15. Çoyun Col İşçileri

Bu şiir defterin üç yüz yirmi birinci sayfasında yer almaktadır.

16. Çubar Barak

Bu şiir defterin otuzuncu sayfasında kursun kalemle yazılmış müsvedde halindedir (Otar, 1999: 75).

17. Dua

Bu şiir defterin on altıncı sayfasında yer almaktadır. Bu şiirin bir kısmı Yahşi Ölüm şiiriyle aynıdır.

18. Dunay Taşa 1

Bu şiir defterin yüz kırk dokuzuncu sayfasında yer almaktadır.

19. Haber Aldım

Bu Şiir defterin elli yedinci sayfasında yer almaktadır.

20. Halim Aydamak

Bu Şiir defterin altmış yedinci sayfasında yer almaktadır.

21. İstek

Bu Şiir defterin on dördüncü sayfasında yer almaktadır. Bu Şiir müsvedde halinde bulunduğu için ismi Otar vermiştir (Otar, 1999: 86).

22. Kalk Ema Kardeşim

Bu Şiir defterin üç yüz elli üçüncü sayfasında yer almaktadır.

23. Karangı, suvuk

Bu Şiir defterin yüz otuz dokuzuncu sayfasında yer almaktadır.

24. Kart Çerkes

Bu Şiir defterin iki yüz doksan yedi ve üç yüz ikinci sayfasında kurşun kalemle müsvedde halinde yazılmıştır.

25. Kart Çingene

Bu Şiir defterin üç yüz kırk beşinci sayfasında yer almaktadır.

26. Kart Dunay

Bu Şiir defterin altmış beşinci sayfasında yer almaktadır.

27. Kaytarma

Bu Şiir defterin yirmi üç ve yüz seksen dördüncü sayfasında yer almaktadır.

28. Keçmişteki Suçlarımız

Bu Şiir defterin üç yüz on yedinci sayfasında yer almaktadır.

29. Kelecek

Bu Şiir defterin üç yüz on birinci sayfasında yer almaktadır.

30. Kızıl Şarap, Eski Şarab İçiyim

Bu Şiir defterin üç yüz otuz beşinci sayfasında yer almaktadır.

31. Kiçkene Sözlür

Bu Şiir defterin yüz kırk yedinci sayfasında yer almaktadır.

32. Kimse Bilmiy

Bu Şiir defterin üç yüz kırk yedinci sayfasında yer almaktadır.

33. Kollar Demir, Baş Emen

Bu Şiir defterin yetmiş beşinci sayfasında yer almaktadır.

34. Kurt Nebi Çoban

Bu Şiir defterin yirmi, yirmi iki ve yüz seksen üçüncü sayfalarındaki müsveddeleri ve üç yüz elli üçüncü sayfasında son Şekli yer almaktadır (Otar, 1999: 105).

35. Küz

Bu Şiir defterin yetmiş dokuz, seksen bir, seksen üç ve iki yüz doksan birinci sayfalarda yer almaktadır.

36. Mezar

Bu Şiir defterin seksen dokuzuncu sayfasında yer almaktadır. Şiirin isimlendirmesini Otar yapmıştır.

37. Müslüman Balası

Bu Şiir defterin üç yüz yirmi yedinci sayfasında yer almaktadır.

38. Ne Kerek?

Bu Şiir defterin iki yüz doksan birinci sayfasında yer almaktadır.

39. Oy Suvuq Şu Gurbet

Bu şiir defterin dokuz ve yüz doksan birinci sayfalarında yer almaktadır.

40. Öz Özüme

Bu şiir defterin elli birinci sayfasında yer almaktadır.

41. Rast Kele

Bu şiir defterin yirmi bir ve yüz doksan üçüncü sayfalarında yer almaktadır.

42. Sen Denişime

Bu şiir defterin altmış üçüncü sayfasında yer almaktadır.

43. Soğuşka Dostlarım Hak Tatar Tiliçün

Bu şiir defterin yirmi dokuz ve yüz seksen yedinci sayfalarında yer almaktadır.

44. Suv Anası

Bu şiir defterin seksen beşinci sayfasında yer almaktadır.

45. Tandu

Bu şiir defterin otuz üçüncü sayfasında yer almaktadır.

46. Tatar Tögülmen! Degenlere

Bu şiir defterin yüz kırk birinci sayfasında yer almaktadır.

47. Tokay Şarabı

Bu şiir defterin üç yüz otuz dokuzuncu sayfalarında yer almaktadır.

48. Tuvgan Dil

Bu şiir defterin altmış birinci sayfasında yer almaktadır.

49. Ümüt

Bu şiir defterin üç yüz yirmi beşinci sayfasında yer almaktadır.

50. Yahşı ölüm

Bu şiir defterin üç yüz kırk üçüncü sayfasında yer almaktadır.

51. Zavallı Türk

Bu şiir defterin on üç ve yüz doksan beşinci sayfalarında yer almaktadır.

4.8.2. Boran

Şair hayatta iken *Boran* adlı küçük bir şiir kitabı gün yüzüne çıkmıştır. Şair bu kitaptaki şiirlerini iki bölüme ayırmıştır. İlk bölüme Şa'ir adını vermiştir. Şa'ir bölümü on sekiz şiirden oluşmuştur. İkinci bölüme ise Jaşav (Hayat) adını vermiştir. Bu bölüm yedi şiirden oluşmaktadır. Şair 'in *Boran* isimli şiir kitabından sonra uzun bir süre hiç bir şiir kitabı basılmamıştır. Kitap 1928 yılında Kırım Devlet Neşriyatı tarafından Akmescit'te basılmıştır.

1. Bölüm “Şa'ir”

1. Juz Altmış Jıl (Yüz altmış yıl)
2. Tuvdum Bir Yjde (Doğdum bir evde)
3. Dunaj Taşa (Tuna taşıyor)
4. Tanqa Doğru (Tana Doğru)
5. Keleler (Geliyorlar)
6. Biz Yaş Ekende (Biz Genç İken)
7. Janıq Qaval (Yanık Kaval)
8. Bir İzin Beriniz (Bir İzin Veriniz)
9. Bulutlar Bulutlar
10. Ax Tabılsam (Ah Ben de Bulsam)
11. Qaranqı Geçe (Karanlık Gece)
12. Qorqaq (Korkak)
13. Boran (Bora)
14. Onıda Korgen Bu Kedaj (Onuda Görmüş Bu Geday)

15. Tınc Tatar ölünde (Din Tatar ölünde)
16. Duman
17. Baltık Yalısında (Baltık Sahilinde)
18. Taldada Jatqana (Dalda Yatanda)

2. Bölüm “Jaşav (Yaşam)”

1. Jaz Akşamı Uy Aldında (Yaz Akşamı Evin Önünde)
2. Suv Anası (Su Anası)
3. Qavqasız Toj Körülmegen (Kavgasız Toy Görülmemiş)
4. İcken (İçmiş)
5. Mezad
6. Toy
7. Qalpaq Mahraı (Kalpak Mahracı)

4.8.3. Bir Saray Kuracakman!

Bu kitabın ismi, şairin 22 Mayıs 1920 senesinde Lozan’da kaleme aldığı *Bir Saray Kuracağım* isimli şiirinden gelmektedir. Kitap 2001 yılında Simferopol’de basılmıştır. Kitabın kapağı başta olmak üzere, diğer sayfalarında da çeşitli resimlere yer verilmiştir. Kitap, yüz doksan iki sayfadan oluşmaktadır. Kitabın ön sözünü Şakir Selim beş sayfalık bir yazı ile kaleme almıştır. “Kiçkene Tavlardan Vulkanlar Çıqmaz” başlıklı bu yazıda Çobanzade’nin şiirleri hakkında bazı hususlara yer vermiştir. Yazının arka kısmında Kırım Tatar Türklerinin ünlü ressamı Ramiz Netovkin’e ait resim vardır. Şakir Selim’e ait bu yazı beş ile dokuzuncu sayfalar arasında yer almaktadır. Şakir Selim’in yazısından sonra Ramiz Netovkin’e ait resim vardır. On birinci sayfa, şairin 1914 yılında kaleme aldığı *Korkak* şiiri ile başlamaktadır. Yirmi Üçüncü sayfada 17 Aralık 1916 tarihinde kaleme aldığı *Kavğasız Toy Körülmegen* şiirinden sonra yirmi dördüncü sayfada Ramiz Netovkin’e ait bir resim yer almaktadır. Şiir, yirmi beşinci sayfadan devam etmektedir. Otuz üçüncü sayfada 18 Temmuz 1917 tarihinde kaleme aldığı *Yaz Akşamı Üy Aldında* şiiri yer almaktadır. Şiirin sonunda Ramiz Netovkin’e ait kaval çalan bir genci resmeden bir figür yer almaktadır. Şiir, otuz beş sayfadan devam etmektedir. Otuz altıncı sayfada Netovkin’e ait cami figürü

yer almaktadır. Kırk beşinci sayfada Netovkin'e ait bir resim vardır. Ellinci sayfada 12 Nisan 1918 yılında Budapeşte'de kaleme aldığı "Oy Soğuk Şu Gurbet" isimli şiirinin devamına ve Netovkin'in ev tasvirine yer verilmiştir. Elli birinci sayfada ise 16 Mayıs 1918 yılında Budapeşte'de kaleme aldığı "Ezan Ses" isimli şiirine yer verilmiştir. Şiirin son kısımları elli üçüncü sayfada yer alırken elli ikinci sayfada Netovkin'in ezan tasvirli resmine yer verilmiştir. Elli dördüncü sayfada yine Netovkin'e ait bir resim yer almıştır. Elli yedinci sayfada şairin 1918 yılında Budapeşte'de kaleme aldığı "Duman" isimli şiirinden sonra elli sekizinci sayfada Netovkin'in Sis figürlü resmine yer verilmiştir. Şiirin devamı elli dokuzuncu sayfada yer almıştır. Altmışınca sayfada tekrardan aynı şaire ait resimlerden birisi yer almıştır. Altmış dördüncü sayfada "Qart Dunay, Qart Dunay" isimli şiir yer alırken, altmış beşinci sayfada gece tasvirli Netovkin resmi yer almıştır. Altmış altıncı sayfada şiir devam etmiştir. Yetmiş ve yetmiş birinci sayfada "Zavallı Türk" şiiri yer almaktadır. Yetmiş ikinci sayfada ise Netovkin'e ait tasvire yer verilmiştir.

Yetmiş altıncı sayfada bir ağaç tasviri ve elinde def benzeri bir çalgı aleti olan genç tasvir edilmiştir. Resimde Netovkin'in imzası yer almaktadır. Seksen yedinci sayfada "Suv Anası" isimli şiir yer almaktadır. Seksen sekizinci sayfada Netovkin'in tabiat tasvirli resmi vardır. Seksen dokuzuncu sayfada şiir devam etmiştir. Doksan ikinci sayfada Netovkin'in tasviri vardır. Yüz otuzuncu sayfada "Tanga Doğru" şiiri vardır. Şiirin ikinci dörtlüğünden sonra Netovkin'in tabiat tasvirli resmi yer alır. Şiir, yüz otuz birinci sayfada sonlanır. Yüz otuz altıncı sayfada Netovkin'in mahalle tasviri içeren resmine yer verilmiştir. Yüz otuz dokuzuncu sayfada "Keleler" şiirinin sonunda at üstünde bir yiğit tasviri yer almıştır. Yüz kırkıncı sayfada ise tekrar farklı bir tasvire yer verilmiştir.

Yüz kırk ikinci sayfada minare figürlü resme yer verilmiştir. Yüz kırk yedi, yüz elli ikinci sayfalarda Netovkin imzalı resimlere yer verilmiştir. Yüz elli dördüncü sayfada şairin "İçken" isimli şiirine yer verilmiştir. Şiirin dördüncü beytinin sonunda ev tasviri yer almıştır. Şiir, yüz elli beşinci sayfada sonlanmıştır. Yüz elli altıncı sayfada Netovkin'e ait minare resmi yer almıştır.

Yüz altmış dördüncü sayfada “Tuvdım Bir Üyde” isimli şiirinin ikinci beytinden sonra Netovkin’in tasvirine yer verilmiştir. Yüz altmış altıncı sayfada Yüz Altmış Yıl şiirinin yarısına yer verilirken yüz altmış yedinci sayfada Netovkin imzalı tasvire yer verilmiştir. Yüz altmış sekizinci sayfada şiir sonlandırılmıştır. Şiirlerin bitimde yüz yetmiş sekizinci sayfadan yüz seksen dokuzuncu sayfaya kadar İzahlar başlıklı kısım yer almaktadır. Yüz doksanıncı sayfada İçindekiler bölümü yer almaktadır. Kitabın sonunda Ramiz Netovkin imzalı resim yer almaktadır. Kitapta yer alan şiirlerin sıralaması şu şekildedir:

1. Qorqaq
2. Tandu
3. Qavğasız Toy Körülmegen
4. Tınç Tatar Çölünde
5. Vesselâm
6. Yaş Bala, Tülber bala
7. Hasret
8. Yaz Akşamı Üy aldında
9. Ah, Tabılsam
10. Taqdirge
11. Öz özüme
12. Student
13. Haber Aldım
14. Bir Esirnin Baş Taşına
15. Oy Soğuş Şu ğurbet
16. Ezan Sesi
17. Tuvğan Dil
18. Duman
19. Sen Denişme
20. Uzaq Tavlur
21. Bin Doquz Yuz On Doquz
22. Qart Dunay, qart Dunay
23. Halim Aydamaq
24. Zavallı Türük

25. Bir İzin Beriniz!
26. Rast Kele
27. Qaytarma
28. Qollar Demir, Baş Emen
29. Budapeşt Aqşamı
30. Soğuşka Dostlarım Haq Tatar Tiliçün!
31. Qart Çerkes
32. Bilmiyim
33. Suv Anası
34. Küz
35. Mezağ
36. Qarañı, Suvuq
37. Tatar Tügülmen Değenlere
38. Dunay Daşa
39. Kiçkene Sözlər
40. Dunay Daşa 2
41. Babama
42. Kelecek
43. Çoyun Col İşçileri
44. Keçmişteki Suçlarımız
45. Ümüt
46. Müslüman Balası, Müslüman balası
47. Aqçam Bolsa
48. Qızıl Şarap, Eski Şarap İçiyim
49. Tokay Şarabı
50. Yahşı Ölüm
51. Boşuna
52. Qart Çingene
53. Qurtnebi Çoban
54. Qalk, Esmə Qardaşım!
55. Kimse Bilmiy
56. Bir Saray Quracaqman!
57. Bolayım Qahveci, tek şeher çaşı
58. Çubar Baraq

59. Tanğa Doğru!
60. Yanıq Qaval
61. Mezağ 2
62. Biz Yaş Ekende
63. Keleler
64. Boran
65. Anam
66. Çora Batırğa
67. Baltıq Yalısında
68. Qalpaq Mahracı
69. Bulutlar, Bulutlar!
70. İçken
71. Onı da Körgen Bu Keday!
72. Qaranğı Gece
73. Suv Anası 2
74. Taldada Yatqanğa!
75. Toy
76. Tuvdum Bir Üyde
77. Yüz Altmış Yıl
78. Anan Qayda?

4.8.4. Bulutlar

Şiir kitabına isim veren *Bulutlar (Oblaka)* isimli şiiridir. Kitaptaki şiirler, sol tarafı Kırım Tatar Türkçesi ile sağ tarafı ise Rusça olarak Kiril alfabesiyle yazılmıştır.

Şiirlerin sıralaması şu şekildedir:

- Önsöz: Slova o Çobanza-de (İşte Çobanoğlu Özgür)
1. Takdirge (Sudba)
 2. Bir Esirin Baş Taşına (Na Nagrobiy Kamen Pennika)
 3. Oy Suvuk Şu Gurbet (Kak Holodna Eta Cujbina)
 4. Ezan Sesi (Zuki Ezana)

On sekiz ve on dokuzuncu sayfalarda yer alan bu şiirin yirminci sayfası Arap harfli el yazması ile kaleme alınmıştır. Yirminci sayfa boştur.

5. Tuvgan Til (Rodnoy Yazik)

Yirmi iki, yirmi üç, yirmi dördüncü sayfalarda yer alan bu şiirden sonra bir sayfa boşluk vardır.

6. Duman (Tuman)

7. Bin Dokuz Yüz On Dokuz (Tisyaça Devyatsot Devyatnasatıy)

8. Kart Dunay (Stariy Dunay)

9. Kaytarma (Haytarma)

10. Karangı, Suvuk (Holodno, Temno)

Otuz altı ve otuz yedinci sayfalarda yer alan bu şiirden sonra otuz sekizinci sayfa Arap harfli el yazması ile kaleme alınmıştır. Otuz dokuzuncu sayfada ise kara kalem çalışması ile çizilmiş ev tasvirine benzeyen figür yer almaktadır.

11. Kelecek (Buduşee)

12. Keçmişteki Suçlarımız (Naşi Proşli Povinnostiy)

Kırk dördüncü sayfada yer alan bu şiirin kırk beşinci sayfadaki Rusça karşılığında sadece başlık yer almaktadır.

13. Bir Saray Kuracak Men (Ya Droveç Vozdigni)

14. Yanık Kaval (Peçalnaya Svirli)

Elli ve elli birinci sayfada yer alan bu şiirin elli ikinci sayfasında Arap harfli el yazması bulunmaktadır. Elli üçüncü sayfa boştur. Elli dördüncü sayfada ise şiirin devamı yer almaktadır. Elli beşinci sayfa boştur.

15. Yüz Altmış Yıl (Sto Şestisyat Let)

16. Kart Çerkes (Stariy Çerkes)

17. Bulutlar, Bulutlar (Oblaka, Oblaka)

Kitaba ismini veren şiirdir. Şakir Selim bu şiirin İlyas Bahşiş tarafından müzikal şekline getirildiğini ve Türkçeye çevrildiğini belirtmiştir. Aynı zamanda bu şiiri en iyi icra eden kişinin ise Rüstem Memet olduğunu vurgulamıştır (Bir Saray Kuracakmen, 2001: 6).

4.8.5. Gök Kitap

1. Ah Tabılsam (Yetmiş beşinci sayfadadır.)
2. Bin Dokuz Yüz Yirmi (*Kaval Seslerinde* adı Bin Dokuz Yüz On Dokuz'dur.)
3. Bir İzin Beriniz
4. Bulutlar Bulutlar!
5. Halim Aydamak (*Gök Kitap* da beş, on, on bir, on iki, on üç, on dört, on altı, on yedi ve on dokuzuncu kıtaları eksik olarak sadece "Bekir Sıdkı" imzasıyla neşredilmiştir.)
6. Hasret (*Gök Kitap* da şiirin başlangıcındaki "Halk cırı" ibaresinden sonra "Esmacığın Sabrı" adı ile ikinci bir başlık vardır. "Bekir Sıdkı" imzasıyla neşredilmiştir.)
7. Tuna Nehri (*Kaval Seslerindeki* ismi Kart Dunay, Kart Dunay'dır.)
8. Çorabatır (*Kaval Seslerinde* Tandu olarak geçmektedir.)
9. Tuvdım Bir Üyde (Yetmiş yedinci sayfada yer almaktadır.)

4.9. Çobanzade'nin Şiir Kitapları Dışında Yayınlanan Şiirleri

4.9.1. Emel Dergisinde Yayınlanan Şiirleri

1. Ezan sesi (İstanbul'da çıkarılan *Emel* Dergisi'nin Ocak-Şubat 1965/26 numaralı nüshasında yayınlanmıştır.)
2. Anam (*Emel* Mecmuası tarafından 1935 yılında Köstence'de bastırılan "Kırım Şiirleri"adlı kitaptan alınmıştır.)
3. Ah Tabılsam (Dobruca'da çıkarılan *Emel* Mecmuası'nın 15 Aralık 1930/24 sayılı nüshasında neşrolunmuştur.)
4. Baltık Yalısında (Dobruca'da çıkarılan *Emel* Mecmuası'nın 1 Temmuz 1931 tarihli 37 numaralı ve İstanbul'da çıkarılan *Emel* Mecmuası'nın Mart, Nisan 1978 tarihli 105 numaralı sayılarında neşrolunmuştur.)
5. Bir Esirin Baş Taşına (İstanbul'da çıkarılan *Emel* Mecmuası'nın Ağustos 1964/23. sayısında neşrolunmuştur.)
6. Bir İzin Beriniz (Dobruca'da çıkarılan *Emel* Mecmuası'nın 1 Mayıs 1930 tarihli 9+10 numaralı ve Ankara'da çıkarılan Kırım Dergisi'nin Haziran 1961/12 (24) sayılı nüshalarında neşredilmiştir.)

7. Bir Saray Kuracak Men (Dobruca'da ıkarılan *Emel* Mecmuası'nın 1 Ekim 1933 tarihli 4.yıl 10. ve İstanbul'da ıkarılan *Emel* Mecmuası'nın Mayıs-Haziran 1972/70.sayılarında yayınlanmıştır.)

8. Boran (Dobruca'da ıkarılan *Emel* Mecmuası'nın Haziran 1936/103 sayılı nüshalarında yayınlanmıştır.)

9. Bulutlar, Bulutlar! (Dobruca'da ıkarılan *Emel* Mecmuası'nın 1930/14+15'inci ve Ankara'da ıkarılan Kırım Dergisi'nin Mayıs 1961/23'üncü nüshalarında yayınlanmıştır.)

10. orabatır'ga (*Emel* Mecmuası tarafından 1935 yılında Köstence'de bastırılan "Kırım şiirleri" isimli kitapta yer almıştır.)

11. Duman (Dobruca'da ıkarılan *Emel* Mecmuası'nın 1 Haziran 1934 tarihli 5'inci yıl 6'ncı, İstanbul'da ıkarılan *Emel* Mecmuası'nın Mayıs-Haziran 1981/124. Ve Ankara'da ıkarılan Kırım Dergisi'nin Ocak 1957/1. sayısında neşr edilmiştir.)

12. Dunay Taşa 2 (Dobruca'da ıkarılan *Emel* Mecmuası'nın 1 Haziran 1932/6 numaralı sayısında neşredilmiştir.)

13. Haber Aldım (İstanbul'da ıkarılan *Emel* Dergisi'nin Eylül-Ekim 1964 aylarına ait 24. numaralı sayısında da yayınlanmıştır.)

14. Hasret (İstanbul'da ıkarılan *Emel* Dergisi'nin Mayıs/Haziran 1964/22 numaralı nüshasında neşredilmiştir.)

15. İçken (Dobruca'da ıkarılan *Emel* Mecmuası'nın 1 Nisan 1932 tarihli 3. yıl/4'üncü ve İstanbul'da ıkarılan *Emel* Dergisi'nin 1967/38'inci sayılarında yayınlanmıştır.)

16. Kalpak Mahracı (Dobruca'da çıkan *Emel* Mecmuası'nın 1 Temmuz 1932/3. yıl 7. nüshasında yayınlanmıştır.)

17. Karangı Gece (Dobruca'da ıkarılan *Emel* Mecmuası'nın 1 Haziran 1930 tarihli 11. nüshasında neşrolunmuştur.)

18. Kart Çerkes (İstanbul'da neşredilen *Emel* Dergisi'nin Ocak-şubat 1972 aylarına ait 68 numaralı sayısında yayınlanmıştır.)

19. Kavgasız Toy Körülmegen (Dobruca'da ıkarılan *Emel* Mecmuası'nın 1 Mart 1932 tarihli 3'üncü yıl 3 numaralı nüshasında neşredilmiştir.)

20. Kaytarma (İstanbul'da ıkarılan *Emel* Dergisi'nin Kasım, Aralık 1963/19 numaralı sayısında yayınlanmıştır.)

21. Kelecek (İstanbul'da çıkarılan *Emel* Dergisi'nin Kasım, Aralık 1967/43 numaralı sayısında neşredilmiştir.)
22. Kiçkene Sözler (İstanbul'da çıkarılan *Emel* Dergisi'nin Mayıs, Haziran 1965 devresine ait 28 sayılı nüshasında neşredilmiştir.)
23. Kimse Bilmiy (İstanbul'da çıkarılan *Emel* Dergisi'nin Eylül, Ekim 1966/36 Numaralı sayısında neşredilmiştir.)
24. Kollar Demir, Baş Emen (İstanbul'da çıkarılan *Emel* Dergisi'nin Kasım, Aralık 1964/25. nüshasında yayınlanmıştır.)
25. Korkak (İstanbul'da çıkarılan *Emel* Dergisi'nin Mart-Nisan 1975/87 numaralı nüshasında neşredilmiştir.)
26. Kurt Nebi Çoban (İstanbul'da çıkarılan *Emel* Dergisi'nin Temmuz, Ağustos 1966/35 numaralı sayısında basılmıştır.)
27. Mezad 1 (Dobruca'da çıkarılan *Emel* Mecmuası'nın 1 Mayıs 1932 tarihli, 32üncü yılının 5'inci sayısında yayınlanan diğer şiir de Mezad 2 olarak isimlendirildi.)
28. Mezad 2 (Dobruca'da çıkarılan *Emel* Mecmuası'nın 1 Mayıs 1933'üncü yılının 5'inci sayısında çıkmıştır.)
29. Onı Da Körgen Bu Keday (Dobruca'da çıkarılan *Emel* Mecmuası'nın 1 Ekim 1930 tarihli 19 sayılı nüshasında neşrolunmuştur.)
30. Öz Özüme (Dobruca'da çıkarılan *Emel* Mecmuası'nın 1 Nisan 1933/4. yıl 4. sayı İstanbul'da çıkarılan *Emel* Dergisi'nin 1970/56 ve 1984/141-145. nüshalarında neşredilmiştir.)
31. Sen Denişme (İstanbul'da çıkarılan *Emel* Dergisi'nin Mart/Nisan 1965/27 numaralı nüshasında yayınlanmıştır.)
32. Stüdent (Dobruca'da çıkarılan *Emel* Mecmuası'nın Ağustos 1939/141 sayılı nüshasında yayınlanmıştır.)
33. Suv Anası (Dobruca'da çıkarılan *Emel* Mecmuası'nın 1 Ekim 1931 tarihli 42+43 numaralı nüshasında ve İstanbul'da çıkan *Emel* Dergisi'nin Ocak, Şubat 1983 tarihli 134 numaralı sayısında neşrolunmuştur.)
34. Takdirge (Ankara'da çıkarılan *Kırım* Dergisi'nin 1992/1 sayılı nüshasında neşredilmiştir.)
35. Tanga Doğru (Dobruca'da çıkarılan *Emel* Mecmuası'nın 1 Eylül 1932 tarihli 3. yıl 9. sayısında ve İstanbul'da çıkarılan *Emel* Dergisi'nin Mayıs-Haziran 1972 tarihli ve 70'inci nüshasında yayınlanmıştır.)

36. Tınç Tatar Çölünde (Dobruca'da çıkarılan *Emel* Mecmuası'nın 1.6.1931 tarihli 35'inci sayısında yayınlanmıştır.)

37. Toy (Dobruca'da çıkarılan *Emel* Mecmuası'nın 1 Kasım 1930/21 ve İstanbul'da çıkan *Emel* Dergisi'nin Mart/Nisan 1975/87 numaralı sayılarında yayınlanmıştır.)

38. Tuvdum Bir Üyde (Dobruca'da çıkarılan *Emel* Mecmuası'nın 15 Temmuz/1 Ağustos 1930 tarihli 14+15. sayısında, İstanbul'da çıkan *Emel* Dergisi'nin Nisan/Mayıs 1968 tarihli 46 numaralı nüshasında neşredilmiştir.)

39. Tuvgan Dil (Dobruca' da çıkarılan *Emel* Mecmuası'nın 1.5.1930/9+10; İstanbul'da çıkan *Emel* Dergisi'nin Kasım, Aralık 1979/115 sayılı nüshalarında neşredilmiştir.)

40. Uzak Tavlara (İstanbul'da çıkan *Emel* Dergisi'nin Mart/Nisan 1964/21 sayılı nüshalarında neşredilmiştir.)

41. Yanık Kaval (Dobruca'da çıkarılan *Emel* Mecmuası'nın 1 Ekim 1932 tarihli 3. yıl 10 numaralı sayısında neşredilmiştir.)

42. Yaz Akşamı Üy Aldında (Dobruca'da çıkarılan *Emel* Mecmuası'nın 1 Eylül 1931/ 40, 41, İstanbul'da çıkan *Emel* Dergisi'nin Mart, Nisan 1963/15 numaralı nüshalarında neşredilmiştir.)

43. Yüz Altmış Yıl (Dobruca'da çıkarılan *Emel* Mecmuası'nın 1 Ocak 1934/5. yıl 1 ve İstanbul'da çıkan *Emel* Dergisi'nin Mart, Nisan 1974/81 Numaralı nüshalarında neşredilmiştir.)

44. Zavallı Türk (*Emel* Mecmuası'nın 1.11.1932/11'inci sayısında neşredilmiştir.)

4.9.2. 1917'de Hamdi Ataman'a Gönderdiği Şiirleri

1. Ah Tabılsam
2. Hasret
3. Hamdi'ge
4. Kavgasız Toy Körülmegen (4 Mart 1917 tarihli mektupta yer almaktadır.)
5. Takdirge (17.9.1917 tarihli mektupta yer almaktadır.)
6. Tandu (5 Ekim 1917 tarihinde kaleme alınmıştır.)
7. Uzak Tavlara

8. Vesselam (20.05.1917 tarihinde kaleme alınmıştır.)
9. Yaş Bala, Tülber Bala (Tarihi belli değildir.)
10. Yaz Akşamı Üy adında (21 Temmuz 1917 tarihinde kaleme alınmıştır.)

4.9.3. Eşref Şemizade'nin Kitabında Bulunan Şiirleri

Eserde Çobanzade'nin toplam on dört şiirine yer verilmiştir. Kitabın başında Eşref Şemizade'nin şairin hayatı ve şiirleri hakkında kaleme aldığı sekiz sayfalık bir yazı bulunmaktadır. Bu yazı kitabın yedi ile on dördüncü sayfaları arasındadır. Şiirler Kiril alfabesi ile kaleme alınmıştır. Bu kitap Sovyet yönetimi tarafından 1937 yılında yasaklılar listesine alınmıştır. Abdulla Latifzade ve Çobanzade'nin isminin anılması dahi yasaklı listeye girmiştir. Abdulla Latifzade ile ilgili kısım kırk dokuzuncu sayfadan başlamaktadır.

Çobanzade bölümünün ilk şiiri “*Dogdım Bir Evde*” isimli şiirdir. Eşref Şemizade şiirin üst kısmına şiirden şu kesitlere yer vermiştir. “*Ne mirza var soyumda ne aytuvlu bay, Babam bir çoban, anam <<Zaydabay>>...*”

1. Dogdım Bir Evde
2. Dunay Taşa
3. Tanga Dogru
4. Keleler
5. Biz Yaş Ekende
6. Ah Tabılsam
7. Onı da Körge Bu Keday
8. Baltık Yalısında
9. Yaz Akşamı Üy aldında
10. Suv Anası
11. Kavgasız Toy Körülmegen
12. İçken
13. Mezad 2
14. Kalpak Mahracı

4.9.4. Kırım Dergisi'nde Yer Alan Şiirleri

1. Bir İzin Beriniz (1961 yılının Haziran ayında 12/24 nüshalı sayısında Ankara'da neşredilmiştir.)
2. Bulutlar Bulutlar! (1961 yılının Mayıs ayında 23 sayılı nüshalı sayısında Ankara'da neşredilmiştir.)
3. Duman (1957 yılının Ocak ayında birinci nüshasında Ankara'da neşredilmiştir.)
4. Haber Aldım (1918 yılında, *Kırım Dergisi*'nin yedinci nüshalı sayısında İstanbul'da neşredilmiştir.)
5. Takdirge (1992 yılında *Kırım Dergisi*'nin birinci sayılı nüshasında Ankara'da neşredilmiştir.)
6. Tuvgan Dil (1961 yılının Mayıs ayında 11 (23) nüshasında neşredilmiştir. Neşredildiği yer hakkında bilgi mevcut değildir.)
7. Uzak Tavlar (1993 yılının Ocak ve Mart ayları arasında iki numaralı nüshada yayınlanmıştır.)
8. Vesselam (1993 yılının Ocak ve Mart ayları arasında iki numaralı nüshada yayınlanmıştır.)
9. Yaş Bala, Tülber Bala (1993 yılının Ocak ve Mart ayları arasında iki numaralı nüshada yayınlanmıştır.)

4.10. Çobanzade Şiirleri Hakkında Yapılan Çalışmalar

4.10.1. Taymas'ın "Kırımlı Bekir Çobanzâde'nin Şiirleri" İsimli Makalesiyle Yayınladığı Şiirler

1. Umut
2. Duman (Sis)
3. Bulutlar

Şair ve Hayat bölümü:

4. Bir Saray Kuracak Men
5. Ah Tabılsam
6. Bir İzin Beriniz

Geçmişten Gölgeler:

7. Tandu (Çorabatır)

Mizahi Şiirleri:

8. Mezap

9. Kalpak Mahracı (Kalpak Ziyareti)

Ölüm Teraneleri:

10. Yanık Kaval

11. Yahşı Ölüm

12. Ölüm ve Kaytarma

13. Bir Başkası

Diğer makalesinden: (Kırımlı Filolog-Şair Bekir Çobanzâde'yi Tanıtma Tecrübesi)

14. Halim Aydamak

15. Tuvdım Bir Üyde

4.10.2. Ramiz Asker “Bekir Çobanzade Seçilmiş Şiirleri”

1. Ezan səsi

2. Anam

3. Atama

4. Dinc Tatar Çölünde

5. Kaş

6. Su Anası

7. Kollar Demir, Baş Meşe

8. Can Bala, Dilber Bala

9. Baltik Sahilinde

10. Buludlar, Buludlar

11. Bin Dokuz Yüz On Dokuz

12. Bir Esirin Mezar Taşına

13. Bab

14. Bilmeyim

15. Gelirler
16. Gelecek.
17. Keçmişdeki Suçlarımız
18. Yaşlı Çerkes
19. Yaşlı Karaçı
20. Koca Dunay
21. Kalk, Esmâ, Kardaşım
22. İzin Verin
23. Bir Saray Kuracağam
24. Duman
25. Dua
26. İstek
27. Yahşî Ölüm
28. Biz Uşakken
29. Budapeşt Akşamı
30. Demiryol İşçileri
31. Kurd Nebi Çoban
32. Müselman Balası
33. Şehir Uşağı
34. Student
35. Dana Doğru
36. "Tatar Deyilem" Deyenlere
37. Toy
38. Ala Köpek
39. Ana Dili
40. Uzak Dağlar
41. Ümid
42. Vessalam
43. Zavallı Türk
44. Pulum Olsa
45. Eski Şarab, Al Şarab
46. Kiçik Sözler
47. Kimse Bilmir
48. Ayyaş

49. Dunay Daşır-I
50. Dunay Daşır-II
51. Karanlık Gece
52. Halim Kaydamak
53. Haber Aldım
54. Karanlık, Soyuk
55. Kaytarma
56. Kovğasız Toy Görülmemiş
57. Mezağ-I
58. Mezağ-II
59. Takdire
60. Kölgede Yatana
61. Savaşa, Dostlarım
62. Sen Değişme
63. Tesadüf
64. Payız
65. Onu Da Görmüş Bu Geday
66. Oy, Soyuk Bu Gurbet
67. Tokay Şarabı
68. Öz-özüme
69. Doğuldum Bir Evde
70. Yanık Tütek
71. Yüz Altmış Yıl
72. Ne Gerek
73. Tandu (Poema)

4.10.3. İsmail Otar “Kırımlı Türk Şair Ve Bilgini Bekir Sıdkı Çobanzâde” İsimli Eseri

1. Ezan Sesi
2. Anam
3. Babama
4. Ah Tabılsam
5. Akçam Bolsa

6. Bab
7. Baltık Yalısında
8. Bilmiyim
9. Bin Dokuz Yüz On Dokuz
10. Bir Esirnin Baştaşına
11. Bir İzin Beriniz
12. Bir Saray Kuracakman
13. Biz Yaş Ekende
14. Bolayım Kahveci, Tek Şehir Caşı
15. Boran
16. Boşuna 1
17. Boşuna 2
18. Budapeşte Akşamı
19. Bulutlar Bulutlar
20. Çoban Vir'iyat
21. Çorabatır'ga
22. Çoyun Col İşçileri
23. Çubar Barak
24. Dua
25. Duman
26. Dunay Taşa 1
27. Dunay Taşa 2
28. Haber Aldım
29. Halim Aydamak
30. Hasret
31. Hamdi'ge
32. İçken
33. İstek
34. Kalk Esmâ Kardeşim
35. Kalpak Mahracı
36. Karangı Kece
37. Karangı, Suvuk
38. Kart Çerkes
39. Kart Çingene

40. Kart Dunay, Kart Dunay
41. Kavgasız Toy Körülmegen
42. Kaytarma
43. Keçmişteki Suçlarımız
44. Kelecek
45. Keleler
46. Kızıl Şarab, Eski Şarab İçiyim
47. Kiçkene Sözlər
48. Kimse Bilmiy
49. Kollar Demir, Baş Emen
50. Korkak
51. Kurt Nebi Çoban
52. Küz
53. Mezağ 1
54. Mezağ 2
55. Müslüman Balası, Müslüman Balası
56. Ne Kerek
57. Onu Da Körgen Bu Keday
58. Oy Suvuk Şu Gurbet
59. Öz Özüme
60. Rast Kele
61. Sen Denişme
62. Soğuşka Dostlarım Hak Tatar Tiliçün
63. Stüdent
64. Suv Anası
65. Takdirge
66. Taldada Yatkanga
67. Tandu
68. Tanga Doğru
69. "Tatar Tögülmen!."Degenlere
70. Tıñç Tatar Çölünde
71. Tokay Şarabı
72. Toy
73. Tuvdım Bir Üyde

74. Tuvgan Til
75. Uzak Tavlار
76. Ümüt
77. Vesselam
78. Yahşı Ölüm
79. Yanık Kaval
80. Yaş Bala, Tülber Bala
81. Yaz Akşamı Üy Aldında
82. Yüz Altmış Yıl
83. Zavallı Türük
84. Agneş Kadın

4.11. Derlenen Tüm Şiirleri

1. Anam

2. Babama

Bu şiir “Atama” ismi ile de geçmektedir.

3. Ah Tabılsam

Bu şiir “Kaş”, “Keşke”, “Ah Ben De Bulunsam” isimleri ile de geçmektedir.

4. Akçam Bolsa

Bu şiir “Pulum Olsa”, “Param Olsa” isimleri ile de geçmektedir.

5. Bab

6. Baltık Yalısında

Bu şiir “Baltık Sahilinde” ismi ile de geçmektedir.

7. Bilmiyim

8. Bin Dokuz Yüz On Dokuz

Bu şiir “Canı Cıl Coq Bizlerge”, “Bin Dokuz Yüz Yirmi”, “Min Doqquz Yüz On Doqquz” isimleri ile de geçmektedir.

9. Bir Esirnin Baştaşına

10. Bir İzin Beriniz

11. Bir Saray Kuracakman

12. Biz Yaş Ekende

Bu şiir “Biz Çocukken”, “Biz Uşaqken” isimleri ile de geçmektedir.

13. Bolayım Kahveci, Tek Şehir Caşı

Bu şiir “Olayım Kahveci Ama Şehir Uşağı”, “Şehir Uşağı” isimleri ile de geçmektedir.

14. Boran

Bu şiir “Bora” ismi ile de geçmektedir.

15. Boşuna 1

Danonçiyö'dan çevirmedi.

16. Boşuna 2

17. Budapeşte Akşamı

18. Bulutlar Bulutlar

19. Çoban Vir'iyat

20. Çorabatır'ga

21. Çoyun Col İşçileri

Bu şiir “Demir Yol İşçileri” ismi ile de geçmektedir.

22. Çubar Barak

Bu şiir “Alaca Köpek”, “Ala Köpek” isimleri ile de geçmektedir.

23. Dua

24. Duman

Bu şiir “Sis” ismi ile de geçmektedir.

25. Dunay Taşa1

Bu şiir “Tuna Taşıyor” ismi ile de geçmektedir.

26. Dunay Taşa 2

Bu şiir “Tuna Taşıyor” ismi ile de geçmektedir.

27. Ezan Sesi

28. Haber Aldım

29. Halim Aydamak

30. Hasret

31. Hamdi'ge

32. İçken

Bu şiir “İçmiş”, “Ayyaş” isimleri ile de geçmektedir.

33. İstek

34. Kalk Esmâ Kardeşim

35. Kalpak Mahracı

Bu şiir “Kalpak Ziyareti” ismi ile de geçmektedir.

36. Karangı Kece

Bu şiir “Karanlık Gece” ismi ile de geçmektedir.

37. Karangı, Suvuk

38. Kart Çerkes

39. Kart Çingene

Bu şiir “Qart Qaraçı”, “Yaşlı Çingene” isimleri ile de geçmektedir.

40. Kart Dunay, Kart Dunay

Bu şiir “Yaşlı Tuna”, “Foca Dunay” isimleri ile de geçmektedir.

41. Kavgasız Toy Körülmegen

42. Kaytarma

43. Keçmişteki Suçlarımız

44. Kelecek

45. Keleler

Bu şiir “Gelirler” ismi ile de geçmektedir.

46. Kızıl Şarab

Bu şiir “Eski Şarab İçiyim”, “Kızıl Şarap Al Şarap İçeyim” isimleri ile de geçmektedir.

47. Kiçkene Sözler

Bu şiir “Küçük Sözler”, “Kiçik sözler” isimleri ile de geçmektedir.

48. Kimse Bilmiy

Bu şiir “Kimse Bilmiyor” ismi ile de geçmektedir.

49. Kollar Demir, Baş Emen

Bu şiir “Kollar Demir Baş Meşe” ismi ile de geçmektedir. İsmail Otar’ın kitabında farklıdır.

50. Korkak

51. Kurt Nebi Çoban

Bu şiir İsmail Otar’ın kitabında farklıdır.

52. Küz

Bu şiir “Payız” ismi ile de geçmektedir.

53. Mezap 1

54. Mezap 2

55. Müslüman Balası, Müslüman Balası

56. Ne Kerek

57. Onu da Körgen Bu Keday

Bu şiir “Onu da Görmüş Bu Ozan” ismi ile de geçmektedir.

58. Oy Suvuk Şu Gurbet

Bu şiir “Amma da Soğuk Şu Gurbet” ismi ile de geçmektedir.

59. Öz Özüme

Bu şiir “Kendi Kendime” ismi ile de geçmektedir.

60. Rast Kele

Bu şiir “Tesadüf” ismi ile de geçmektedir. Şiir Kaval Sesleri isimli defterinin 21 ve 193. sayfalarında Rast Kele ismiyle yer almaktadır. Bir Saray Kuracakman! isimli şiir kitabının 26. sayfasında Rast Kele ismiyle yer almaktadır.

61. Sen Denişme

62. Soğuşka Dostlarım Hak Tatar Tiliçün

Bu şiir “Savaşa Dostlarım Hak Tatar Dili İçin” ismi ile de geçmektedir.

63. Stüdent

İsmail Otar’ın ele aldığı şiirde farklılıklar vardır.

64. Suv Anası

İsmail Otar’ın ele aldığı şiirde mısralar farklıdır.

65. Takdirge

66. Taldada Yatkanga

Bu şiir “Gölgelikte Yatana”, “Kölgede yatana”, “Talda Yatkanda” isimleri ile de geçmektedir.

67. Tandu

Bu şiir “Poema”, “Çorabatır” ismi ile de geçmektedir.

68. Tanga Doğru

Bu şiir “Dana Doğru” ismi ile de geçmektedir.

69. “Tatar Tögülmen!.” Degenlere

70. Tınç Tatar Çölünde

Bu şiir “Dinc Tatar Çölünde” ismi ile de geçmektedir. Şiir İsmail Otar’ınki ile farklıdır.

71. Tokay Şarabı

72. Toy

73. Tuvdım Bir Üyde

Şiir *Kaval Sesleri* isimli defterinde “*Tuvdum Bir Üyde*” ismi ile yer alırken, Eşref Şemizade’nin eserinde “*Dogdım Bir Evde*” şeklindedir.

Şemizade'nin yer verdiği birinci şiirdir. 15-16-17. sayfalarda yer almaktadır. Boran isimli şiir kitabında ise Şa'ir isimli ilk kısmının ikinci şiiridir. Şiirin adı "Tuvdum Bir Yjde" olarak geçmektedir. *Bir Saray Quracakqman!* isimli şiir kitabının 164. sayfasında yer almaktadır. Bu kitaptaki 76. şiirdir. Tuvdum Bir Üyde şeklinde isimlendirilmiştir. *Gök Kitap'ta Tuvdım Bir Üyde* ismiyle yetmiş yedinci sayfada yer almaktadır.

74. Tuvgan Til

75. Uzak Tavlار

76. Ümüt (Umut)

77. Vesselam

78. Yahşı Ölüm

Bu şiirin ilk beş beyiti İstek şiiriyle aynı, son 3 beyiti Dua şiiriyle aynıdır.

79. Yanık Kaval (Yanık Tütek)

80. Yaş Bala, Tülber Bala

Genç Çocuk, Dilber Çocuk, Can bala Tülber Bala şiiriyle aynıdır.

81. Yaz Akşamı Üy Aldında

Şair şiiri 18 Temmuz 1917 yılında kaleme almıştır. "Boran" isimli şiir kitabının ikinci bölümü olan "Jaşav" (*Yaşam*)'ın ilk şiiridir. Şiir "Jaz Akşamı Uy Aldında" olarak isimlendirilmiştir. "Bir Saray Quracaqmen!" isimli şiir kitabının ise 8. şiiridir. 33 ile 36. sayfalar arasındadır. "Yaz Akşamı Üy Aldında" olarak isimlendirilmiştir. Şiirin sayfasında ünlü ressam Ramiz Netovkin'e ait kaval çalan bir genci resmeden bir figür yer almaktadır. Çobanzade bu şiiri 21 Temmuz 1917 tarihinde yakın arkadaşı Hamdi Ataman'a mektup olarak göndermiştir.

82. Yüz Altmış Yıl (Otar'ın eserinde şiir farklı biçimdedir.)

83. Zavallı Türük

84. Agneş Kadın (Arani Yanoş'tan çeviridir.)

86. Anan Kayda? (Destan olarak nitelendirdiği uzun şiiridir.)

87. Bir Başkası

Kızıl Şarap Al Şarap İçiyim şiirinin son iki dördlüğünden meydana gelmiştir.

88. Ölüm ve Kaytarma

Kaytarma şiirinin üçüncü dördlüğü, dördüncü dördlüğü ve son iki dördlüğü ile meydana gelmiştir.

4.12. Şiirlerinin Meydana Geliş Aşamaları

Çobanzade 1913 yılında *Yaş Tatar Yazıları* ismini verdiği derlemesinde “*Bekir Bavbek*” imzasıyla “*Anan(m) Kayda*” adlı uzun bir destan yayımlamıştır. Bu destan İstanbul’da basılmıştır. Şairin elimizde bulunan en eski tarihli eseri “*Anan(m) Kayda*” manzumesidir. Bu sebepten dolayı şiir yazmaya bu yıllarda başladığı bilinmektedir. Bu konu hakkında henüz kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır. İkinci şiiri ise 1914 yılında Odesa’da kaleme aldığı “*Korkak*” isimli şiirdir. 1915 yılına ait şiirleri henüz bulunamamıştır.

Çobanzade 1916 yılından 1920 yılının mart ayına kadar Budapeşte Üniversitesinde eğitim görmüştür. Budapeşte Üniversitesi ve oranın muhiti şairin şiirlerini meydana getirme aşamasında dönüm noktası olmuştur.³ Şiirlerinin büyük çoğunluğunu bu dönemde kaleme almıştır. 1916 yılında Budapeşte’de kaleme aldığı iki şiiri vardır. Bunlar “*Tandu*” ve “*Tınç Tatar Çölünde*” isimli şiirleridir. 17 Aralık 1916 yılında Kavgasız Toy Körülmegen isimli şiirini kaleme almıştır. Fakat bu şiirin yazıldığı yer hakkında bilgi yoktur.

Çobanzade, Macaristan’da bulunduğu dönemde Kırım Tatarları ve Türk dünyasına farklı bir gözle, bütüncül bir yaklaşımla bakmaya başlamıştır. Çeşitli ülkelerde ikamet eden Türk halklarının geçmişine ve geleceğine ulu bütünle bakmaya başlamıştır. Bağımsızlık duygusunu burada pekiştirmiştir (Vilayet Quliyev, 525. gazete, 24-25).

Şairin bulunan şiirleri arasında en uzun şiir 1916 yılında kaleme aldığı Tandu (Poema) isimli şiiridir. Bu şiir *Kaval Sesleri* isimli defterinin otuz üçüncü sayfasında yer almaktadır. *Gök Kitap*’ta “Çorabatır” adıyla neşredilmiştir. 5 Ekim 1917 tarihinde yakın arkadaşı ve akrabası Hamdi

³Vilayet Quliyev, Çobanzade’nin dünya görüşünün farklılaşmasında Macaristan şehrindeki eğitim faaliyetleri ve Budapeşte Üniversitesinin etkili olduğunu savunmuştur.

Ataman'a mektup yollamıştır. Yolladığı mektup "Tandu" şiiri hakkında bilgiler içermektedir. Mektup şu şekildedir:

"Sana, hakkında pek çok yazdığım uzunca destanımdan göndermeğe başlıyorum. Halkın anladığı tarzda bir kahraman taslağını havidir. Bunu daha mürekkepleştirmek, ona ruh, kalb, karakter vermek ya başkalarının ve yahut benim daha sonar, gelecek senelerimin işi. Şimdi, yalnız istidadımı görmek ve göstermek istiyorum. Muvaffakiyet, daha kat'i gayretlerin omuzunda. Sûjeyi "Malgar" Tatarlarının bir masalından aldım. Muhtelif mektuplara gidecek parçaları bir araya toplamanı rica ederim" (Otar, 1999: 122).

1917 yılında kaleme aldığı tüm şiirleri (dokuz şiir) Budapeşte'de yazmıştır. Bu yıla ait ilk şiiri 21 Ocak ve 31 Mayıs arasında kaleme aldığı "Yaş Bala Tülber Bala" isimli şiirdir. Bu tarihlerin arasında 7 Mart'ta kaleme aldığı "Vesselam" isimli şiiri yer alır. 4 Haziran'da "Hasret" isimli şiiri, 18 Temmuz'da ise "Yaz Akşamı Üy Aldında" isimli şiirini kaleme almıştır. 27 Temmuz'da "Ah Tabılsam" isimli şiiri, 16 Eylül'de "Taqdirge" isimli şiiri, 23 Aralık'ta "Öz Özüme", 24 Aralık'ta "Bir Esirin Baş Taşına" isimli şiiri kaleme almıştır. Bu tarihte Budapeşte'de yazılan "Stüdent" isimli şiirin ayı ve günü belli değildir.

Adını zikrettiğimiz şiirler hakkında yakın arkadaşı Hamdi Ataman'a mektup yazmıştır. Çobanzade, yazdığı mektupta bir şiirinden daha bahsetmektedir. Otar, Çobanzade'nin Hamdi Ataman'a gönderdiği mektupta bahsedilen bu şiirin "Uzaq Tavlar" isimli şiir olduğunu söylemektedir (Otar, 1999: 27). Mektup, 7 Eylül 1917 tarihlidir. Fakat "Uzaq Tavlar" isimli şiirinin nerede, ne zaman yazıldığı hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Çobanzade yazdığı mektupta uzun bir şiirini gönderdiğini fakat şiirin üzerine Hamdi Ataman'a ithaf yazmadığını, eğer isterse Budapeşte'de kaleme aldığı tüm şiirlerini bastırırken ona ithaf ettiğini söyleyeceğini belirtmiştir. Ve gönderdiği bu şiirleri büyük bir titizlikle okumasını, içerisinde gözyaşlarını tutmakta zorlanacağı hisler olduğunu bu şiirler de özünü bulacağını belirtmiştir (Kuliyev, 2016:7).

Şair meydana getirdiği şiirlerinin çoğunluğunu yine Budapeşte’de öğrenci iken 1918-1919 yılları içerisinde düzenlemiştir. Bunlardan bir veya iki tanesi aynı yıllarda İstanbul’da çıkan “*Kırım Mecmuası*” adlı dergide basılmış; on tanesinde 1919’da İstanbul’da basılmış olan *Kök Kitap*’ta yayımlanmıştır (Taymas: 258). Bu dönem içerisinde kaleme aldığı şiirlerini İstanbul’da yaşayan akrabası ve yakın dostu Hamdi Ataman’a göndermiştir. Tatar aydınları tarafından Romanya’da çıkarılan *Emel* dergisinde birkaç şiiri basılmıştır (Ramiz Asker, 2013: 20).

4.12.1. 1918 Yılında Budapeşte’de Kaleme Aldığı Şiirleri

(25.03.1918) Haber Aldım
(12.04.1918) Oy Suvuq Şu Gurbet
(16.05.1918) Ezan Sesi
(01.05.1918) Tuvgan Til
(21.08.1918) Sen Denişme
Duman (Günü ve ayı belli değildir).

4.12.2. 1919 Yılında Budapeşte’de Kaleme Aldığı Şiirleri

(1.01.1919) Bin Dokuz Yüz On Doquz
(12.01.1919) Kart Dunay
(25.01.1919 Cumartesi) Halim Aydamak
(30.01.1919) Zavallı Türk
(1.02.1919) Bir İzin Beriniz
(8.02.1919) Rast Kele
(28.02.1919) Kaytarma
(7.03.1919) Kollar Demir Baş Emen
(15.03.1919) Budapeşte Akşamı
(19.03.1919) Savaşa Dostlarım Hak Tatar Tiliçün
(09.1919) Bilmiyim
(09.1919) Küz
(27.11.1919) Mezar
(25.12.1919) Karangu Suvuk

(31.12.1919) Tatar Tögülmen Degenlere

1920 yılının Mart ayı Çobanzade'nin mezuniyet yılıdır. 7 Mart 1920 yılına kadar burada dokuz şiir kaleme almıştır.

4.12.3. 1920 Yılında Budapeşte'de Kaleme Aldığı Şiirleri

(08.01.1920) Kıkene Sözler

(21.01.1920) Dunay Daşa 2

(28.01.1920) Babama

(07.02.1920) Kelecek

(02.1920) Coyun Col İşçileri

(13.02.1920) Keçmişteki Suçlarımız

(17.02.1920) Ümit

(02.03.1920) Müselman Balası

(04.03.1920) Akçam Borsa

(07.03.1920) Kızıl Şarap Eski Şarap İçeyim

Haziran 1920'de İsviçre'ye giden Çobanzade burada da şiir yazmaya devam etmiştir.

4.12.4. İsviçre Lozan'da Kaleme Aldığı Şiirleri

(17.05.1920) Lozan Kimse Bilmiy

(05.04.1920) Yahşi Ölüm

(05.1920) Boşuna

(05.1920) Kart Çingene

(05.1920) Kurt Nebi Çoban

(13.05.1920) Kalk Esmâ Kardeşim

(22.05.1920) Bir Saray Kuracakmen

(05.1920) Bolayım Kahveci, Tek Şehir Caşı

Bu senelerde 31 Mart 1920 yılında İnsbruk-Forelberg'de Tokay Şarabı isimli şiirini kaleme almıştır.

1921 ve 1922 yılı şairin anavatanı Kırım'da kaleme aldığı şiirlerinden oluşmaktadır. Bu seneler içerisinde Akmesit'te altı şiir kaleme almıştır.

4.12.5. 1921-1922 yılında Akmesic'te Kaleme Aldığı Şiirler

(1921) Kavgasız Toy Körülmegen

(1921) Tanga Doğru

(04.1922) Yanık Kaval

(22.09.1922) Mezar

(08.12.1922) Biz Yaş Ekende

(22.12.1922) Keleler

1923 yılının eylül ayında yaptığı gemi yolculuğunda *Boran* isimli şiirini kaleme almıştır. 1924 ve 1925 yılları arasındaki şiirleri hakkında net bir bilgiye ulaşılamamıştır. 1926 yılında son iki şiirini kaleme almıştır. Bunlardan birisi Ağustos ayında Leningrad'ta kaleme aldığı *Baltık Yalısında* isimli şiiridir. Son şiiri ise 20 Kasım 1926 yılında kaleme aldığı *Kalpak Mahracı* isimli şiiridir.

4.13. Şiirlerinin Dili

Çobanzade, şiirlerini Kırım'ın kuzey bölgesinin konuştuğu "Çöl Tatarcası" adı verilen kuzey ağzı ile kaleme almıştır. Bu diyalektik en eski Türk dili özelliklerini bünyesinde barındırmıştır. Bu hususta güney ağzı Anadolu-İstanbul etkisinde kalmışken, Kuzey ağzı daha çok Kazak, Kırgız, Kazan, Başkurt, Nogay, Karaçay diyalektlerinden meydana gelmiştir.⁴

Kuzey Kırım'ın Çöl ağzında kafiyeli, şairane üslup ile konuşma yaygın bir biçimdir (Otar, 1999: 26). "Çobanzâde'ye göre, Çöl Kırım ağzının ata dili *Codex Cumanicusun dili olan Kuman Türkçesidir.*"⁵ Çobanzade şiir ve hikâyelerini Kuzey Kırım'ın çöl ağzı ile yazmışsa da Hamdi Ataman'a yazdığı mektupları ve 1853 yılında Arani Yanoş tarafından yazılan *Agneş Kadın* isimli şiir çevirisini Türkiye Türkçesi ile kaleme almıştır. Ayrıca Dobruca'da çıkarılan *Emel* Mecmuasındaki şiirlerinde *Dobruca* ağzının izlerine rastlanmaktadır. 1928 yılında basılan *Boran* isimli bu kitap çöl diyalektiğinden uzaklaşma ve

⁴Taymas, Kırmımlı Bekir Çobanzâde Şiirleri, s.24.

⁵Taymas, Kırmımlı Bekir Çobanzâde Şiirleri, s.24.

Anadolu Türkçesine yakınlaşma vardır. Çobanzade'nin buradaki amacı dilde, işde birlik yoluna adım atmaktır.

4.14. Şiirlerini Yazdığı Yerler

1. Bir şiiri 1914 yılının son aylarında Odesa'da yazılmıştır. Bahsi geçen şiir Qorqaq "Korkak" şiiridir.

2. Bir şiiri 31 Mart 1920'de Lozan'a giderken Insbruck- Foralberg'te yazılmıştır. Tokay Şarabı Insbruck- Foralberg 31 Mart 1920.

3. Bir şiiri 29 Ağustos 1926'da Petersburg'da yazılmıştır.

4. Bir şiiri 20 Kasım 1926'da Bakü'de yazılmıştır. Qalpaq Mahracı 20 Nobayir 1926.

5. Elli beş şiiri 24 Ocak 1917 ile 7 Mart 1920'de Budapeşte'de yazılmıştır. Şiirler şunlardır:

- Tandu (1916 Aralık ayında Budapeşte'de yazılmıştır.)
- Ah Tabılsam (27 Temmuz 1917 tarihinde yazılmıştır.)
- Tinç Tatar Çölünde (1916 yılında yazılmıştır.)
- Vesselam (7 Mart 1917 tarihinde yazılmıştır.)
- Yaş Bala, Tülber Bala (21 Haziran-31 Mayıs 1917 tarihleri arasında yazılmıştır.)
- Hasret (4 Haziran 1917 tarihinde yazılmıştır.)
- Yaz Akşamı Üy Aldında (18 Temmuz 1917 tarihinde yazılmıştır.)
- Taqdırge (16 Eylül 1917 tarihinde yazılmıştır.)
- Öz Özüme (23 Aralık 1917 tarihinde yazılmıştır.)
- Stüdent (1917 yılında yazılmıştır.)
- Haber Aldım (25 Mart 1918 tarihinde yazılmıştır.)
- Bir Esirnin Baş Taşına (24 Aralık 1918 tarihinde yazılmıştır.)
- Oy Suvuq Şu Ğurbet (12 Nisan 1918 tarihinde yazılmıştır.)
- Ezan Sesi (16 Mayıs 1918 tarihinde yazılmıştır.)
- Tuvgan Til (1 Haziran 1918 tarihinde yazılmıştır.)
- Duman (1918 yılında yazılmıştır.)
- Sen Denişme (21 Temmuz 1918 tarihinde yazılmıştır.)
- Bin Dokuz Yüz On Doquz (1 Ocak 1919 tarihinde yazılmıştır.)

- Qart Dunay, Qart Dunay (12 Ocak 1919 tarihinde yazılmıştır.)
- Halim Aydamaq (25 Ocak 1919 tarihinde yazılmıştır.)
- Zavallı Türk (30 Ocak 1919 tarihinde yazılmıştır.)
- Bir İzin Beriniz (1 Şubat 1919 tarihinde yazılmıştır.)
- Rast Kele (8 Şubat 1919 tarihinde yazılmıştır.)
- Qollar Demir, Baş Emen (7 Mart 1919 tarihinde yazılmıştır.)
- Budapeşt Aqşamı (15 Mart 1919 tarihinde yazılmıştır.)
- Soğuşqa Dostlarım Haq Tatar Tiliçün (19 Mart 1919 tarihinde yazılmıştır.)

- Qart Çerkes (Eylül 1919 tarihinde yazılmıştır.)
- Suv Anası
- Küz (Ekim 1919 tarihinde yazılmıştır.)
- Mezad (27 Kasım 1919 tarihinde yazılmıştır.)
- Qaranğı, Suvuq (25 Aralık 1919 tarihinde yazılmıştır.)
- Mezad (27 Kasım 1919 tarihinde yazılmıştır.)
- Tatar Tügülmen! Degenlere (31 Aralık 1919 tarihinde yazılmıştır.)
- Dunay Taşa (1919 yılında yazılmıştır.)
- Kiçkene Sözler (8 Ocak 1920 tarihinde yazılmıştır.)
- Dunay Taşa 2 (Ocak 1920 tarihinde yazılmıştır.)
- Babama (28 Ocak 1920 tarihinde yazılmıştır.)
- Kelecek (7. Şubat 1920 tarihinde yazılmıştır.)
- Çoyun Col İşçileri (Şubat 1920 tarihinde yazılmıştır.)
- Keçmişteki Suçlarımız (13 Şubat 1920 tarihinde yazılmıştır.)
- Ümüt (17 Şubat 1920 tarihinde yazılmıştır.)
- Müslüman Balası, Müslüman Balası (2 Mart 1920 tarihinde yazılmıştır.)

- Aqçam Bolsa (4 Mart 1920 tarihinde yazılmıştır.)
- Qızıl Şarap, Eski Şarap İçiyim (7 Mart 1920 tarihinde yazılmıştır.)
- Suv Anası 2 (8 Ekim 1919 tarihinde yazılmıştır.)

6. Sekiz şiiri 5 Nisan ve 22 Mayıs arasında Lozan'da kaleme alınmıştır.

- Yahşı Ölüm (5 Nisan 1920)
- Boşuna (Nisan 1920)

- Qart Çingene (Nisan 1920)
- Qurtnebi Çoban (Nisan 1920)
- Qalk Esmə, Qardaşım (13 Mayıs 1920)
- Kimse Bilmiy (17 Mayıs 1920)
- Bir Saray Quracakman! (22 Mayıs 1920)
- Bolayım Kahveci, Tek Şehir Caşı (1920)

7. Bir şiiri Leningrad'ta kaleme almıştır: Baltıq Yalısında (Ağustos 1926)

8. Beş şiiri 1921 ve 1922'de Akmescit'te kaleme alınmıştır.

- Tanğa Doğru (1921)
- Yanıq Kaval (1922)
- Mezağ 1 (22.9.1922)
- Biz Yaş Ekende (8 Aralık 1922)
- Keleler (22 Aralık 1922)

9. On beş adet şiirin yeri tespit edilememiştir:

- Qavgasız Toy Körülmegen! (17 Aralık 1916)
- Uzaq Tavlər
- Qaytarma
- Çubar Baraq
- Boran (1923)
- Anam
- Çora Batırğa
- Bulutlar, Bulutlar
- İçken
- Qaranğı Gece
- Taldada Yatkanda
- Toy
- Tuvdım Bir Üyde
- Yüz Altmış Yıl
- Anan Kayda

4.15. Şiirlerindeki Farklılıklar

Gök Kitap'ta "Tuna Nehri" ismiyle geçen şiir, *Kaval Sesleri* isimli şiir defterinde "Kart Tunay" olarak geçmektedir. *Gök Kitap*'ta "Çorabatır" ismiyle geçen şiir, *Kaval Seslerinde* "Tandu" olarak geçmektedir. *Gök Kitap*'ta 1920 isimli şiiri *Kaval Sesleri* isimli defterinde 1919 olarak geçmektedir. *Kaval Sesleri*'nde yer alan "Hasret" şiiri *Gök Kitap*'ta "Halk Cırı" başlığından sonra yer almaktadır.

"Bir Başkası" isimli şiiri "Kızıl Şarap Al Şarap" isimli şiirinin son iki dördlüğünden oluşmuştur. "Ölüm ve Kaytarma" şiiri ise "Kaytarma" şiirinin belirli bölümlerinden meydana gelmektedir. "Yahşı Ölüm" isimli şiiri "İstek" ve "Dua" şiirinin birleşiminden meydana gelmiştir.

5. ŞİİRLERİNİN TEMATİK YÖNDEN İNCELENMESİ

Bekir Sıtkı Çobanzade, kısa ömrünü dil ve edebiyat meselelerine adanmış bir ilim adamıdır. Kıpçak ve Oğuz grubunun karşılaştırılması, dil ve edebiyat tarihçiliği, Türk dilinin tarihi gelişimi, diyalektolojinin tanımı ve meseleleri, terminoloji, Türk dilinin ilimdeki rolü gibi mevzular hakkında çeşitli eserler kaleme almıştır. Bilimsel özelliklerinin dışında Çobanzade, kabiliyetli bir şairdir. Şiirleri hakkında yapılan araştırmaların sınırlı sayıda olması dolayısıyla, şiirlerinin tematik yönden incelenmesi sonucu doğmuştur.

1905-1937 yıllarını içine alan siyasi sürecin zorluğu Türk dünyası yazarlarının baskı altında tutulmasına sebebiyet vermiştir. Tüm Türkleri ilgilendiren Balkan Savaşı, 93 Harbi, Birinci Dünya Savaşı gibi siyasi hadiseleri doğurmuştur. Milletinin asırlarca çektiği eziyetleri, buhranları gözler önüne sermiştir. “Böl, parçala, yok et” ideolojisine karşı “dilde, fikirde, işte birlik” düşüncesini savunmuştur. Fakat pantürkist, burjuva milliyetçisi gibi adlarla fişlenmiştir. Çobanzade Türk halklarının edebiyatındaki ortak noktayı esas almıştır. Ve bu halkları bir araya getirecek olan unsurun dil ve maddi kültür olduğunu her seferinde vurgulamıştır.

Şiirlerinde halkın duygularını ve milli duyguları ön plana çıkmıştır. Özgün fikirleri, duygu yüklü şiirleri Çobanzade'nin Türk dünyasında önemli yeri olduğunu tespit ettirmiştir. Şairin bilinen seksen dört şiirinin tematik yönden incelenmesinde ortak nokta, şairin halkına ve yurduna duyduğu sevgi ve özlemi içeren mevzulardır. Halkının esaret içinde olması, şairi karamsarlığa iten bir durumdur. Şiirlerinde derin melankolinin hâkim olması devrin siyasi panoramasıyla ilişiktir. Çobanzade, neredeyse tüm şiirlerini devrin siyasi vakalarıyla yoğurmuştur. Halkın mizacını ve devrin siyasî ve içtimaî vakalarına karşı tutumunu kara mizah konusu edinmiştir. Halkın yaşadığı sosyal problemlere yer vermiştir.

Halkının yaşadığı facialara karşı, Kırım'ın ve Türk mazisinin ihtişamlı devirlerini şiirlerinde anarak, halkının yaşadığı zor günlerde onlara güç vermek istemiştir. Timur, Cengiz Han, Halim Aydamak, Batuhan, Çorabatır, Şeyh Şamil gibi kahramanları ve vasıflarını sıkça konu edinmiştir.

Şairin, aynı zamanda Türk-Tatar halkının birliğini içeren şiirleri ön plandadır. Şair, bu birliği yeniden kurma arayışına girmiştir. Özlük vurgusunu içeren şiirler kaleme almıştır.

Ölüm korkusu ve ölüm temasında şiirlerinde yer verdiği en belirgin konulardandır. Şair, mistik bir ölüme inanmakla birlikte ölümün baskısı altında yaşayan Tatar aydınlarının psikolojisini yansıtacak biçimde ölüm temasına yer vermiştir. Genç yaşta yurdu için ölen askerleri ve vatandaşları şanlı ölümle vasıflandırmıştır. Aynı zamanda ölüm ve vatansızlığı bir saymıştır.

Avrupa'da meydana gelen yenilikçi fikirlere kayıtsız kalınmaması fakat batının ilminden faydalanırken öz kültür ve öz benliğin korunması gerektiğini savunmuştur.

5.1. Türklük ve Tatarlık Algısı

1860'lı yıllarda Rus hâkimiyetine girmeye başlayan Asya Türklüğü 1860'lı yıllardan günümüze kadar etnik kimlik problemi yaşamaya devam etmektedir. Milattan çok eski asırlara doğru yol alan Türk adı ve Türk kimliği bu yıllar ve sonrasında Rusların siyasi politikalarına alet edilmiştir. Bu politikayla mefkûresiz bir toplum yaratılmak istenmiştir. Amaç, Türklük şuurunu halk belleğinden temizlemektir.

On dokuzuncu yüzyılın sonlarında "Ben bir Türküm, dinim cinsim uludur" nidalarıyla yalnız İstanbul'u değil, tüm Türk coğrafyasını etkisi altında bırakan ilk isimlerden biri Mehmet Emin Yurdakuldur. Yurdakul dil birliği fikri için şunları söylemiştir:

“Dili dilimden, dini dinimden olan bütün Türkler bir millettir” nidalarıyla yalnız Kırım’ı değil tüm Türklük fikrinin mimarı, yaratıcısı olan İsmail Gaspıralı’nın Türklük için gösterdikleri çaba yirminci yüzyıla damgasını vurmuştur” (Kırimer, 1948: 90).

Yirminci yüzyılın başlarında *Türklük* cereyanına katılan diğer isim Yusuf Açıura’dır. Türk halklarının sesine ses olmaya çalışan Açıura, Türk adını duyurmak için Mısır’da Türk isimli bir gazetede *Türklük* üzerine yazılar yazmıştır.

“Türkçülük fikri, yarım asır evvel nihayet birkaç kişinin dimağında ve kalbinde düşünceler, duygular ve emeller uyandıran, ara, sıra dil ve kalemlerinden müphem ve muhteriz bir surette çıkan bir nazariyeden ibaretti. Bu nazariye, o zamanlar muhite o kadar gayrî munis idi ki taraftarı olanlar, onu pek açık söyleyip yazmaktan çekiniyorlardı. Hâlbuki Türkçülük fikri bugün tahakkuk etmiştir, vak’alar halinde tecelli ediyor...” (Kırimer, 1993: 37).

1908 Meşrutiyet döneminde Türkiye Türkçüğünün fikir babası Ziya Gökalp tarih sahnesindeki yerini almıştır. “Türk milletini yükseltmek, onun kültür ve medeniyetini öğrenmek, araştırmak, maddî ve mânevî sâhada kalkınma, esaret altına düşmüş Türklerin kurtuluşunu temin etmek fikri, Ziya Gökalp’ta Türkiyecilik, Oğuzculuk ve Turancılık şeklinde bir sisteme ulaştı” (Şükrü Elçin, 1978: 20). Gökalp, Osmanlı Devletinin hızlı çöküşünün farkındaydı ve kurtuluşa ermek için milli düşünüşün, milli şuurun, Türkçülük ve ülkü fikrinin ne kadar mühim olduğunu arz etmek istiyordu. Bu ülküsünü şu satırlarla dile getirmiştir:

*“Vatan ne Türkiye’dir Türkler’e, ne Türkistan;
Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir: Turan”*

Bahsi geçen yüzyıllarda Türkçülük fikrine bu kadar mühim bir yer verilmesinin sebebini 1909 yılından itibaren irdelemeye başlayan Bekir Sıdki Çobanzade, 1917 yılından itibaren bu problemin ciddi boyutlara ulaştığının farkına varmıştır. Onun bu fikri değişiminde 1917 yılında meydana gelen Bolşevik İhtilali’nin (Ekim Devrimi) etkisi büyüktür. 1905 devriminin ardı olarak

adlandırılan Bolşevik Devrimi, Çarlık rejimini sonlandırırsa da Türk halkları için mücadele eden Türk aydınları bu dönemde *burjuva milliyetçisi* olarak suçlanmıştır. Çeşitli iftiralara maruz kalan Türk aydınlarını ve çektikleri eziyetleri gören Çobanzade tüm Türklüğü tek bir merkezden yönetecek bir Türk birliği kurulması gerektiği fikrini benimsemiştir. Böylece Türkçülük yoluna sağlam adımlarla yürümüştür. 1917 yılından önce kaleme aldığı şiirlerinde ve şahsî düşüncelerinde Türk birliği fikrine farklı yönden bakan şair, bu dönemlerde Türklük ve Tatarlık kavramlarını ayrı olarak kullanmıştır. Fakat 1917 yılının getirdiği vakalardan sonra bu kavramları bir araya getirerek etnik kökeninin Tatar, soyunun ise Türk olduğunu vurgulamıştır. Türk ve Tatar adını bir arada kullanarak Türk-Tatar olarak isimlendirmiştir.

Aynı dönemde Türklük ve Tatarlık mevzuu hakkında fikir ileri süren bir isim daha vardır. Bu isim Ömer Seyfeddin'dir. Çobanzade'ye nazaran Ömer Seyfeddin, Tatarlık konusu hakkında "Tatar, Türk'ten başka bir kavimdir" demiştir. Şimal Türklerine "Siz Tatarsınız" diyen Ruslara karşı, Şimal Türklerinin kat'iyyen Tatar olmadığını Tatarlık kavramının Rusların bir iftirası olduğunu vurgulamıştır. Semerkandlılar ne kadar Türk ise Şimal Türklerinin de o kadar Türk olduğunu ifade etmiştir. Aynı zamanda devlet ve millet isimlerinin farkını belirterek devlet isminin millet ismi olamayacağını belirtmiştir (*Kırım Mecmuası*, sayı: 1, İstanbul, 30 Nisan 1918 "Büyük Türklüğü Parçalayan Kimlerdir?").

1919 yılında Türk adına yorum getiren diğer bir isim Mehmet Fuad Köprülü olmuştur. Mehmet Fuad Köprülü *Türk yurdu*ndaki yazısında "*Millî tarih o kadar unutulmuş ki millet ismi olan Türk adı ortadan kalkmış ve yerine diplomatik ünvandan başka bir şey olmayan Osmanlı lafzı kâim olmuş...*" diyerek Türk adının geldiği noktayı eleştirmiştir (Kırimer b: 33).

Tarihî gerçekte Çarlık döneminde, Ruslar tarafından hâkimiyet altına alınan Türk halkları "Tatar" olarak adlandırılmıştır. O dönemde Yusuf Akçura da Çobanzade gibi Türk-Tatar ifadesini kullanmıştır.

“Günümüzde “Türkler” dediğimizde ortak bir geçmiş (tarih), etnografya ve filoloji birliği bazen “Türk-tatar, Türk-tatar-Moğol” ismiyle bilinen bir ırktan gelme, gelenekleri, görenekleri birbirine yakın Azerbaycan, Kazanı ve Kırgız, Yakut gibi kabileleri dahil ederiz. Batılı yazarların aynı zamanda Osmanlı yazarlarının Tatar dedikleri Türkler ifadesinin içinde yer almaktadır” (Yusuf Akçura, 2006: 11).

Aynı durum Cengiz Dağcı'nın şahsî düşünceleri ve eserlerinde de yer almaktadır. Adı geçen şairler için Türklük her zaman ön planda olmuştur. “Cengiz Dağcı ‘Korkunç Yıllar’ romanında Sadık Turan’ın babasının dilinden Türklük soyuna mensupluğunu dile getirir. ‘Sen benim evladım olmakla beraber bu toprağın bu yıkıntıların bir parçasısın... Seni bu toprak doğurdu, büyük bir milletin zengin geçmişi seninle beraber. Bahçesaray’dan Kaşgar’a kadar minarelerimiz uzanıyor. Bize Tatar diyorlar, Çerkez diyorlar, Türkmen diyorlar, Kazak diyorlar, Özbek diyorlar, Azer diyorlar, Karakalpak, Çeçen, Uygur, Kabardı, Başkırt, Kırgız diyorlar. Bunlar hep yalan! Deniz parçalanmaz. Biz Türk-Tatarız. Bunu senin kalbinin bildiği gibi, her Başkırt, her Kırgız, her Kazak’ın, Kırgız’ın da kalbi bilir. Kalbinin hisleriyle hareket et. Dünyanın boş hırslarına kapılma...” (Dağcı ,2015:27)

Çobanzade 1917 yılından sonra Tatar adını Türklüğün vücudundaki bir uzuv olarak kullanmıştır. Şairin geniş çapta Türklük algısını kavraması ve Tatar’ı dar bir anlamdan geniş bir anlama gelecek şekilde kullanması onun Türklük bilincine eriştiğinin göstergesi olarak kabul edilmelidir. 1917 yılında Tatar adı geniş anlamda kullanan şair otuz dört şiirinde Türk-Tatar adına yer vermiştir. Şair 1918 yılında kaleme aldığı Tuvğan Til isimli şiirinde Türk ve Tatar isimlerinin aslında tek bir özden geldiğini vurgulamıştır.

“Bilmiymen- türükmi, tatarmı adıñ,
Bek yaman tatlısıñ, Tañrıdan tadiñ.
Türük de, tatar da seniñ sözleriñ,
Ekisi eki çift muñlu közleriñ...”
(Otar, 1999:139)

5.2. Çobanzade'nin Dil Birliği Fikrine Nail Olması

Türk kavmi kökeni bilinmeyen zamana dayalı olan eski ve köklü bir kavimdir. Bu kavim ortaya çıktığı ilk günden beri aynı dili, Türk dilini

konuşmakla mükelleftir. Günümüzde “Türk kavminin dil birliği” fikrinin esas mimarı Kırımlı Türk aydını İsmail Gaspıralı’dır. Öncü Türk aydını, farklı lehçe ve ağızlar ile konuşan çeşitli Türk boylarının varlığını kabul etse de tüm Türk kavminin ortak bir dile, edebiyata, milli şuura sahip olduğunu ve Türk kavimlerinin konuştuğu Türkçedeki farklılıkların minimum düzeyde olduğunun bilinciyle hareket etmiştir. Gaspıralı 19. yüzyılda “dilde fikirde, işte birlik” sloganıyla dünyada üzerindeki tüm Türklerin ortak bir Türk lisanıyla konuşmasını amaç edinmiştir. Bu ideali için çetin yolları göze almış vefatından sonrada fikirleri Türkçü aydınlar tarafından yaşatılmaya devam etmiştir.

Gaspıralı’nın düşünce sistemine sahip çıkan en önemli aydınlardan birisi Çobanzade’dir. Rus esareti altında yaşayan Orta Asya Türklerinin sömürge ağına takılıp ruslaştırıldığını gören Çobanzade, yol başçısı Gaspıralı’nın izinden gitmiştir.

1906 yılında Cemiyet-i Hayriyye tarafından Karasu şehrinde rüştiye açılmıştır. Bekir Çobanzade’nin İsmail Gaspıralı ile tanışması bu rüştiyede gerçekleşmiştir. Bekir Çobanzade’nin mektep yılları ile bağlı hatıralarının birinde bu tanışıklık şu şekilde aktarılmaktadır:

“İmtihan vakti muallimim şair Hasan Sabri buyurdu ki, tahtaya çıkayım. Ama üstümdeki yamalı giysilerimden utandım ve yerimden kımıldamadım. Bunu anlayan muallim bana yakınlaştı. Derhal ayağa kalkıp yüksek sesle konuşmaya başladım:

‘Ne istiyorsanız sorun! Sadî’den, Hafız’dan, Fuzuli’den sual verin, hepsini ezberleyeceğim’. Hasan Sabri göğsünü kabarttı ve bana yaşıma göre çetin sayılan sualler verdi. Bir bir sualleri cevaplandırıdım. Bu Hasan Sabri’yi çok şaşırttı. O, hemkarını yanına çağırarak dedi: ‘İsmail bey (Gaspıralı), sen Allah, bir bakın, burada derya var!’ Benden adımlı ve soyadımı sordular. Adımı dedim, ama soyadım olmadığı için sustum... Yoldaşları Bekir’in cesur, kurt yürekli cesur çobanı Vahab’ın oğlu olduğunu söylerler. Muallimleri karara gelirler ki, onun soyadını ‘Çobanzâde’ yazsınlar. Böylece, çoban Vahab’ın balaca oğluna büyük bir ilim, zekâ dünyasına doğru adımlamasına ‘vesika’ verirler...” (Savalan Ferecov, 2013:15).

Çobanzâde'de Gaspıralı fikriyatının şekillenmesi ise 1909-1915 yıllarında Kırım Talebe Cemiyeti ve Vatan Cemiyeti'ndeki siyasi faaliyetleriyle başlamıştır. İstanbul'da bulunduğu bu dönemde Ziya Gökalp'in düşünce yapısından da etkilenmiştir. İstanbul'da öğrencilik yıllarında *Genç Buharalılar Cemiyeti* üyeleriyle yakından meşgul olmuş ve onlara İsmail Gaspıralı'nın *Usul-i Cedit*'ini aşılamağa çalışmıştır. Cafer Seydahmet Kırimer'in "*Bazı Hatıralar*" isimli eserinden edinilen bilgiye göre, İsmail Gaspıralı 1909 yılında Talebe Cemiyetinin organizasyonuyla Şehzadebaşı'nda Fevziye Kıraathanesinde bir konferans vermiştir. Konferansı teşrif eden isimlerden Rıza Tevfik, Ahmet Mithat, Yusuf Akçura konferansta söz hakkı almışlardır. Sert Slavcılık politikası Türk dünyası milliyetçilerinin birbirine yaklaşmasına zemin hazırlamıştır. Bu konferans *Sırat-ı Müstakim* mecmuasında etraflı olarak neşredilmiştir (Kırimer a, 1993: 61). Bu buluşma dilde birlik konusunda önemli adımlardan birisi olmuştur. Konferansa Kırım Talebe Cemiyetinden birçok öğrenci katılmıştır. Çobanzade'nin de bu buluşmaya katıldığı muhakkaktır.

Çobanzade 1916 yılında Budapeşte'ye gitmiştir. Burada Doğu dilleri eğitimi gördüğü sıralarda tüm Türk kavmini içerisine alacak büyük bir edebiyat tarihinin yazılmasının lüzumunu aktarmıştır. Ona göre üç ciltten oluşacak olan bu eserin birinci cildinde şunlara yer verilmelidir:

"En eski Türk-Tatar edebiyatından yani Türk-Tatarların müşterek edebiyatından bilgiler", ikinci cildinde *Türk-Osmanlı edebiyat tarihi*, üçüncü cildinde ise *Çağatay, Özbek ve Kazan, Kırım halk edebiyatlarının tarihi* yer almalıdır (Otar, 1999: 23).

Çobanzade'nin içinde bulunduğu dönem siyasî karışıkların ortaya çıktığı bir dönemdir. 25 Ekim 1917'te Bolşevik (Rus) Devrimi meydana gelmiştir. Bu devrim ile birlikte Kırım Türklerinin sosyal ve siyasî hayatlarında yeni bir dönem başlamıştır. 20 Mayıs 1917 tarihinde Budapeşte'de Hamdi Ataman için yazdığı mektupta ısrarla lisan birliğini vurgulayan bir yazı kaleme almıştır. Bu yazıda Türk kavimlerinin içinde bulunduğu kötü durumu arz etmiştir. Türk kavminin gerek adetleri gerekse servetleri ile büyük bir millet

olduğunu, kökeni sağlam bu milletin her cihetten esaret altında olduğunu aktarmıştır. Çobanzade'ye göre bu esareten kurtulmamızın tek yolu lisan birliğinden geçmektedir.

“Coğrafi, etnografik vaziyetlerimiz gayet fena. Âdetleri ve servetleri itibariyle büyük bir millet olan Türk–Tatarlar, hemen her yerde ekalliyette ve ecnebi nüfuzlar altında bulunuyorlar, buna karşı en büyük çaremiz, hiç olmazsa birkaç tipte tecelliye muktedir lisan birliğidir (Otar, 1999: 23).

1-11 Mayıs 1917 tarihinde Moskova'da “*Birinci Umum Müslüman kongresi*” toplanmıştır. Bu kongrede ilk mekteplerde ana dili kullanımı, ortaokullarda zorunlu ders olarak, üniversitede ise öğretim dili olarak Türk diline yer verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu karar ciddi sonuçlara sebebiyet veren bir karar olmuştur. Türk kavmini parçalara ayırmak isteyen Ruslar, okullarda okutulan kitapları karışık bir hale getirerek Türk dilini parçalayan çeşitli etkenler ortaya çıkartmışlardır. Bekir Sıdkı Çobanzâde, *Türk Dili Sarfının Umumi Kusurları* isimli eserinde Moskova'da Birinci Umum Müslüman kongresinde alınan karara uygun olarak şunları dile getirmiştir:

“Bilgilerini yerli ana dili ile zapt eden ve ilk başlangıç mekteplerden başlayıp Darülfünun'ca umumi maarif sistemini millî dile çevirmek ihtiyacı vaktiyle Avrupa'da herkesi dil meselesi ile uğraşmaya zorlamıştı. Bugün biz de aynı şu fikirdeyiz. Yüzyıllardır dil babında gerekli olan zaruriyetten mahrumduk.

Bugün artık uyandık, düşündük, anladık: Avrupa'nın ilimlerini, keşiflerini, ilerlemelerini takip etmeye, hesaba alamaya mecburuz. Bunun için bize bunları anlatabilecek bir alet, zengin, düzgün, toplu bir dil gerektir” (Bekir Sıdkı Çobanzâde, Türk Dili Sarfının Umumi Kusurları, Bakü,1925:4).

16 Kasım 1918'de Beyaz Rus Ordusu Kırım'ı işgal etmiştir. Bu senelerde dil birliği konusunda Çobanzade yalnız değildir. Ömer Seyfeddin 30 Nisan 1918 yılında Kırım Mecmuası'nda kaleme aldığı bir yazısında Çobanzade gibi “dilde, fikirde, işte birlik” düşüncesini savunmaktadır.

“Türklerin lisanca birleşmesi, bütün Turan’ın birleşmesi demektir. Kırım’ın büyük evladı İsmail Bey son nefesine kadar bu âli, mefkûreyi hakikat haline getirmeye çalıştı. Hatta biz Osmanlı Türklerini bile uyandırmaya uğraşıyordu. Turan halkı onun sözlerini dinlemediği için ne kadar geri kaldı. Bugün talih bize yardım etti. Rus devri öldü. Allah bize hürriyet nimetini verdi. Şimdi bundan istifade ederek eski hatalarımızı düzeltelim. ‘Dilde, fikirde, işte birlik!’ bayrağı altında yürüelim. Büyük Türklüğü parçalayan “gaflet” karanlığını aydınlatalım. Biz Türklerin “dilde ,fikirde, işte” birleştiği zaman büyük İsmail Beyin ruhu kim bilir ne kadar şâdolacaktır. (Kırım mecmuası, sayı: 1, İstanbul, 30 Nisan 1918).

11 Kasım 1920’de ise Kızıl Ordu (Bolşevik Ordusu) Kırım’ı işgal etmiştir. Böylece Sovyet hâkimiyeti Kırım’a tam olarak yerleştirilmiştir. 18 Ekim 1921’de Kırım tamamen Rusya’nın bir parçası haline getirilmiştir. Rusya’nın Kırım’ı ilhak etmesiyle birlikte alfabe meselesi gündem konusu olmuştur. Alfabe meselesi Çobanzade ve arkadaşları tarafından önemsenen bir mevzu olmuştur. Çünkü dil birliği fikrine açılan kapı alfabe değişikliğinden geçmektedir.

1921 ve 1924 yılı içerisinde bu mevzu Türk aydınları arasında çeşitli dergilerde, makalelerde ele alınmış, bu meseleden ötürü aydınlar arasında fikir uyuşmazlığı yaşanmıştır. Dönemin getirdiği koşullar sadece alfabe meselesi ile sınırlı kalmamıştır. Türk halklarının kaderini tayin edecek asimilasyon ve özdeşleştirme sürecini bu tarihlerde başlamıştır. Rusya’nın özümleme, kendi anavatanına dâhil ettirme politikalarının farkında olan Çobanzade, Latin alfabesine geçiş fikrine onay vermiştir. Bu fikri fırsat bilerek ana dili yeniden canlandırma, Türk dillerinin tek elden birleşimini sağlamak emeliyle tüm Türk halklarının Latin alfabesine geçiş süreci için büyük bir çaba göstermiştir. Çobanzade bu süreçte Anadolu halkının kullandığı Türkçenin, Türk devletleri arasındaki birleşmeyi, bütünleşmeyi sağlayacak tek dil olduğuna inanmıştır. Türk dilinin bölünmesi ve lehçelerin birbirinden uzaklaştırılması, tek olan Türk dilinin ayrıştırılması ve yabancılaştırılmaya çalışılmasına, içinde bulunduğu ağır şartlara, çeşitli baskılara rağmen karşı çıkmıştır. Ana dilin bu amaçta bir köprü vazifesi taşıdığına inanmıştır.

1922 yılında Kırım'a gelen Samed Ağamalıoğlu, Çobanzade ile görüşmüştür. Çobanzade'yi, Latin alfabesinin kabulü için kurulan komiteye rehberlik etmesi hususunda ikna etmiştir (Otar, 1999:23). Bekir Çobanzade'nin Türk dilleri ile alakadar olduğu en verimli dönem 1924 yılından itibaren Azerbaycan'da yaşadığı dönemdir. Bu dönemde alfabe meselesi hakkında çeşitli yazılar kaleme almıştır. 1924 yılında kaleme aldığı Türk Dili ve Edebiyatının Tedris Usulü adlı eserinde ana dili halkın özünden gelen halkın öz dili, halkın asırlar öncesinden bu zamana kadar getirdiği ve ileriki zamanlara götüreceği, ortadan kalktığı halde onu konuşan halkın özünün de ortadan kalkacağını vurgulamıştır ve şunları söylemiştir:

“Bir halktan her şeyi alınız. O tekrar onları elde edebilecektir. Lâkin dilini alsanız, hiçbir zaman artık bir defa onu yaratamaz, meydana getiremez. Hatta halk yeni yurt bulabilir, yalnız artık öz dilini bir daha bulamaz” (Türk Dili ve Edebiyatının Tedris Usulü, 1924: 53).

1926 yılının 26 Şubat'ında Bakü'de I. Türkoloji Kurultayı toplanmıştır. 1 Mart'a kadar süren bu kurultayın Türk âlimleri açısından en büyük amacı ortak bir dil birliğini sağlayacak, ortak alfabe meydana getirme düşüncesidir. Kurultay anlamına ve amacına uygun olarak İsmail Gaspıralı ve Türklük bilimi araştırmacısı Radloff'a armağan edilmiştir. Bekir Sıdkı Çobanzade'nin çabalarıyla kurultayın sonunda Latin alfabesine geçme fikri kurultay üyeleri tarafından onaylanmıştır. Çobanzade bu mevzu hakkında ayrıntılı bir rapor hazırlamıştır. Çobanzade 1926 senesi Bakü'de Umum Şuralar İttifakının Birinci Türkoloji Kurultayı'nda yaptığı konuşmasında şunları demiştir:

“Arkadaşlar, Türk dili ile Arap dili arasında fonetik ve kısmen nahv ve saire cihetinden hiçbir münasebet yoktur. Yazı ile dilin arasında ahenk olmadığından, on yahut 11. asırdan başlayarak Arap elifbası Türk dilinin mahiyetini bozmuştur” (Ayvazov H. Sabri, 1927: 54-55).

1927 yılında kaleme aldığı yazısında, yeni elifbanın Türk dünyasını birleştirici özelliği hakkında şunları söylemektedir:

“Yeni elifba için yeni zihniyet, yeni âlem, yeni maddi medeniyet lazımdır. Bunlar da olmalı ki yeni elifba sıcaq-

soyuq, uzaq-yaxın bütün ölkelerde galip geldi” (Yeni Elifba ve Türk Dili, 1927:37-38).

Çobanzade “Yeni Elifba ve Türk Dili” isimli makalesinde “Yeni Türk elifba”nın Türk-Tatar halkları için önemli bir yer teşkil ettiğini belirtmiştir. Aynı zamanda Arap elifbası ile Türk elifbası arasında ciddi farklar olduğunu, Türk halkları için en uygun elifbanın Yeni elifba olduğunu vurgulamıştır. (Yeni Elifba ve Türk Dili, 1927:37-38).

Çobanzade 1930-1934 yıllarında Fergana Pedagoji Enstitüsünde ders vermiştir. Otar, Hamid Raşit’in aktarımından hareketle Çobanzade’nin konuştuğu lisanın tam Özbek şivesi olmadığını, bütün talebenin anladığı karışık bir diyalektle konuştuğunu şu sözleriyle beyan etmiştir:

“Çobanzâde “yerli lehçe” dar koridorundan da geçmiştir. Ama sonraları, aydın, iç açıcı, geniş; Türklük yoluna, daha verimli, daha zengin Türk edebi dil sahasına çıkmıştır. Dil meseleleri üzerine kaleme aldığı eserleri İstanbul Türkçesi ile kaleme almış ve anlattığı dersleri İstanbul Türkçesi ile anlatmıştır” (Otar, 1999:23).

1928-30 arasında Sovyet hâkimiyeti altındaki bütün Türkler “Birleştirilmiş Yeni Türk Elifbası”na (Lâtin alfabesine) geçmiştir. 1937 ile 1940 yılları arasında Stalin, Türklerin Kiril alfabesine geçirilmesine sebep olmuştur. Alfabe değişikliğiyle Türkler arasında anlaşma kısıtlanmıştır. Çobanzade tüm olumsuzluklara rağmen 1930-1934 yılları arasında Fergana Pedagoji Enstitüsünde ders verirken tüm öğrencilerinin anlayacağı ortak bir lisanla ders anlatmıştır. Bolşeviklerin Türk dil birliğine karşı takip ettikleri siyasetin farkında olan Çobanzâde, görüşünü hiçbir zaman değiştirmemiştir. Onun yegâne amacı tüm Türklerin ana dilini konuşacağı ortak bir Türkçe meydana getirmek olmuştur. 1926 yılında Bakü’de toplanan I. Türkoloji Kurultayı’ndaki başarısı ve 1926 yılından sonraki çalışmaları, Türk dünyası doğrultusundaki fikir hareketleri Çobanzade’ye yönelik ağır suçlamaların dönüm noktasını oluşturmuştur. Onun dilde birlik yolundaki faaliyetleri Rus coğrafyasında büyük bir uyanış yaratacak güce ulaşmıştır. Bu durumun farkına varan Rus emperyalizmi onu Pantürkizm taraftarı bir hain olarak suçlayıp 1937 yılının

sonlarında çeşitli işkencelere maruz bırakarak müphem bir şekilde şairin yaşamına ve bu uğurda yaptığı ilmi çalışmalara son vermişlerdir. Kısacası dil birliği fikri onun kaderini tayin etmiştir.

Çobanzade 1917 yılından itibaren yazmaya başladığı şiirlerini, ideolojik fikirleri doğrultusunda poetik söze çevirerek şiir haline getirmiştir. Şiirlerinin çoğu, özlük vurgusu ve kendi kimliğini bulmak üzere kurgulanmıştır. Dil birliği ile ilgili şiirlerinde duygusal teamüllerin dışında, ana dil kullanımı konusundaki birtakım müdahaleleri şiddetle eleştirmiştir. Dilde birlik fikrine nail olma sürecinin ana dili kullanarak gerçekleşeceğini ön görmüştür. Bir milletin varlığının, devamının sağlanmasının ana dilin varlığı ile mümkün olacağına işaret etmek için çeşitli şiirler kaleme almıştır.

5.2.1. Ana Dili ve Dil Bilinci

1 Haziran 1918'te Budapeşte'de yayımladığı, *Kaval Sesleri* şiir kitabı içinde ele aldığı "*Tuvğan Dil*" (Ana Dili) isimli şiirinde lirik bir kahramanın ana diline olan hasretinden yola çıkarak ana dilini sembolleştirmiştir. Lirik kahraman öz halkının, öz ana dili olan Türkçeyi konuşmasını istemektedir. Zira başka dilde konuştuğu için halkının sıkıntıya düştüğünü, kimlik bilincini yitirdiğini yarı satirik üslupla aktarmıştır. Bu şiirde halkının devamlılığını sağlaması, asimile olmaktan kaçınmasının tek çaresinin ana dili yaşatıp, ana dili konuşmak olduğunu vurgulamıştır. Ölüm meleklerinin ahret sualini ana dilinde sormasını, düşmanlarına ana dilde fermanlar yazmasını istemektedir. Bu şiir, şairin dil ve kimlik bilincini açığa çıkartmaya yönelik yazdığı bir şiirdir. Şair, ana dili kavramını bir milletin yaşama gücü olarak görmüştür. Kökeni asırlara dayanan bu dilin korunup yaşatılması için *dilde birlik* düşüncesinin gerçeğe uyarlanmasının şart olduğunu vurgulamıştır. Bu doğrultuda dil ve kimlik bilincini açığa çıkartan şiirler ve yazılar kaleme almıştır.

Kırım Tatar Türkçesi:

*"Qabrimde melekler sorgu sorasa
Azrail tilimni biñ kere torasa,*

*"Öz tuvğan tilimde ayt mağa!" dermen
Öz tuvğan tilimde cırlap ölermen...*

*Köñlümni qayğılar kemirip turğanda,
Halqımni tınışsız yıldızı urğanda,*

*Tuvğan til, -başqası aqlıma kelmey,
Bir büyük sırrımsıñ, düşmanlar bilmiy...
(Bir Saray Kurcakman, 2001:56)*

Türkiye Türkçesi:

*“Kabrimde melekler sualler sorsa,
Azrail dilimi bin kere düğümlese*

*“Kendi ana dilimde söyle bana!” derim.
Kendi ana dilimdeki şarkıyla ölürüm...
Gönlümü kaygılar kemirip dururken,
Halkımı soluksuz yıldızı vurduğunda,*

*Ana dil”, başkası aklıma gelmiyor,
Bir büyük sırrımsın, düşmanlar bilmiyor.”
(Otar, 1999:139)*

5.2.2. Ana Dili Savunmayanlara Eleştiri

19 Mart 1919’da Budapeşte’de *Kaval Sesleri* isimli şiir kitabında yazdığı “*Savaşa Dostlarım Hak Tatar Dili İçin*” isimli şiirinde satirik üslup kullanmıştır. Şiir, ağır ve haklı sitemle başlamaktadır. Şair, şiirde Türk dilinin Batı’da ve Doğu’da unutulmuş olduğundan dem vurmıştır. Unutulmuşluğun sebebinin, Türk dünyasının dalmış olduğu gaflet uykusu olduğunu belirtmiştir. Bu uyanışı sağlayacak tek etmenin Türk dili olduğunu, Türk dilinin sesinin kendisini gaflet uykusundan uyandırdığını söylemiştir. İstanbul Türkçesine Arap ve Fars unsurlarının girmesini, Arap ve Acem diline sahip çıkılmasını sert bir şekilde eleştirmiştir. İstanbul’un Türklüğün kaderini tayin edecek konumdayken, yozlaşmanın etkisine girerek dengelerin değişmesine neden olduğu bu eleştirilerin asıl nedenidir.

Şair, Türk dilini asırlardır ayakta kalan hür bir kale olarak görmektedir. Bu sağlam kaleye yabancı unsurlar eklendiğinde özlük kavramının yok olacağına dikkat çekmektedir. Türk soyunun devamlılığının ana dilini konuşmakla sağlanacağını ve bu kutsal görevi kendisinin yerine getireceğini, bu sebepten ötürü kendisini ulu Türk dilinin kulu ve ozanı ilan ettiğini açıklamıştır. Türk dilini konuşan yiğitlerin Türklük ve Tatarlık kavramlarını

unutmadığını belirtmiştir. Duygu, düşünce ve fikirlerinin Arap ve Fars kültürüyle uyuşmadığını, kendini öz dilinde bulduğunu, türedi olmadığını soyunun belli olduğunu satirik bir üslup kullanarak vurgulamıştır.

Çobanzade yabancı unsurlara karşı açtığı dil savaşında Ali Şir Nevâyî'yi önder olarak görmektedir. Ali Şir Nevâyî, *Muhakemetü'l Lûgateyn* adlı eserini, Türkçenin Farsçadan üstün olduğunu ispat etmek maksadıyla yazmıştır. 15. yüzyıla anlam katan bu maksat Çobanzâde'nin dilde birlik yönündeki çalışmalarına faydalı bir izlenim sağlamıştır.

Kırım Tatar Türkçesi:

“Nevâi pirimdir, kedaylar başı
Tatarca cırlagan bir Tatar çaşı.
Tokaylar kardaşım, bir bağçe gülü,
Menimki könlü, benim ki tili...”
(Bir Saray Kurcakman, 2001:82)

Türkiye Türkçesi:

“Nevâi pirimdir, ozanlar başı
Tatarca türkü söyleyen bir Tatar genci
Tokaylar kardeşim, aynı bahçenin
gülü
Benimki gönlü, benimki dili.”
(Otar, 1999:114)

5.2.3. Dilde, İşde, Birlik'e Gidiş Yolu

“Kaval Sesleri” ve “Gök Kitap” isimli şiir kitaplarında Kırım'ın Çöl (Ova) ağzıyla yazdığı şiirlerini “Boran” isimli şiir kitabında İstanbul ağzına yaklaştırması onu “Türklük” ve “*Dilde, İşde, Birlik'e* gidiş yolunun temsilcisi” yapmıştır. “Boran” isimli şiir kitabında geçen “*Haber Aldım*” isimli şiirinde *dilde işte birliğe yemin edip* ifadesini kullanması benimsediği ideolojiyi açıkça göstermektedir. Bu şiir, şairin *dilde işte birlik* ifadesini açık bir şekilde kullandığı ilk ve tek şiiridir.

Kırım Tatar Türkçesi:

“Haber aldım, ölüler tirilgendep..
Borlu çalib Kefe'gekirilgen dep.

*Mezarlardan turganlar yeşil başlar,
Onmay, ösmiy sürüngen ğarib caşlar..*

*Qol baskanlar Qur'an'ga “SIR”ga cetib,
“Tilde, İşde Birlik”ke yemin etip...”*
(Bir Saray Kurcakman, 2001:47)

Türkiye Türkçesi:

“Haber aldım ölüler dirilmiş diye

Borlu çalınarak Kefe'ye girilmiş diye...

*Mezardan kalkmışlar yeşil sarıklılar,
Huzura erişmeden, yetişmeden sürünen garip gençler*

*El başmışlar Kuran'a "Sırta" erip,
"Dilde, İşde Birlik"e yemin edip..."
(Otar, 1999:79)*

5.2.4. Ana Dili ve Türklük

"Kaval Sesleri" isimli kitabının 13 ve 195. sayfasında yer alan "Zavallı Türk" isimli şiiri tema bakımından "Savaşa Dostlarım Hak Tatar Dili İçin" isimli şiiri ile benzerlik göstermektedir. Şair bu şiirini de bireysel eleştiri süzgecinden geçirmiş ve satirik üslup kullanmıştır.

Otar, şiir başlığının "Zavallı Türk" olarak isimlendirilmesini şu cümlelerle açıklamaktadır:

"Bu şiirdeki 'zavallı' sözü, İstanbul Türkçesindeki 'bitkin, yardıma muhtaç, aciz' manasında değil, Kırım Türkçesindeki 'mağdur, büyük ve haksız darbe yemiş, henüz çare bulamamış' manasındadır. Çobanzade, bu şiirini, mütarekeden hemen iki ay sonra, yüreğinin en yanık olduğu ve düşmanların Türklüğü yok etmek için her çareye baş vurduklarını gördüğü bir sırada yazmıştır" (Otar, 1999: 150).

Çobanzâde Türk dili ve lehçelerinin temelini eski zamanlarda kök ve tarih bakımından bir olduğunu fakat günümüzde gerek anlam bakımından gerekse ses ve şekil bakımından farklılaşmaya uğradığını, Türk dilinin kökeninin sağlam kaynaklara, güçlü unsurlara dayandığını belirtmiştir. Ercilasun, Türkçenin gramer yapısının 16-18. yüzyıllarda kaybolmaya yüz tuttuğunu şu unsurlara dayanarak açıklamıştır:

"Fakat 2. Murad'ın ve Nevâî'nin çalışmalarına rağmen, daha sonraki asırlarda dilimiz, süratle Arapça ve Farsça'nın tesiri altına girmiştir. 16-18. yüzyıllarda Türkçe, bu dillerin gramer şekillerinin ve cümle yapısının da etkisinde kalarak, âdeta kaybolmaya yüz tutmuştur" (Ercilasun, 1993: 51).

*“Altı yüz cılda tek qışın kördin
Altı yüz qışta qaltarıp cürdin*

*“Osmanlı devleti”. Nə yalan bir söz!
Nə yanlış körekenkaruvsuz bir kgöz.*

*Devletin sənin, ey zavallı Türük,
Yüzlerce yıllar aççı öksürük!...”
(Bir Saray Kuracaqman, 2002:70,72)*

Çobanzade ana dilin kalbi olan bu dili yeniden onarıp ana dile kavuşturmak istemektedir. Türkçe türkü söyleyen, Türkçe bağırان kahramanlar görmek istemektedir. Şiirin son satırında Türk dili uğruna ölümü göze aldığıını, Türk dili için ağlayan tek kişinin bu dilin kardeşi olan kendisinin olduğunu şu dizelerle vurgular:

*“Bir menmen qolumnu kökke köterip
“Ümüt”ke ölmez dep ümütler berip*

*Bir menmen cılaycaq yaz, qış, bahar...
Bir menmen, qardaşın, man:”Pis Tatar!”
(Bir Saray Kuracaqman, 2002:71)*

Çobanzade, Türkçe sevgisi hakkındaki düşüncelerini şöyle söylemiştir: *“Eğer dünyada hiç kimse kalmasa, ben tek kalsam, yine de diyorum benim Türkçem dünyanın en güzel dilidir”* (Süleymanova, 2014:537). Battal Taymas, gerçekte Türk-Tatarların halk dillerinin birbirine yakın olduğunu; dil ayrılığının daha ziyade aydınlar tabakası arasında görüldüğünü çağdaş ve medeni edebiyata ve matbuata malik olmaya, kendimizden başka hiçbir ciddi engelin olmadığını şöyle savunmuştur: *“İstanbul yazı dilinin bütün dünya Türkleri için umumî bir yazı dili olabileceğine inanmıyorsa da sadeleşen ve Anadolu halk diline yaklaşan bir Türkiye yazı dilinin bu hususta oynayacağı rolü inkâr etmediği anlaşılmaktadır”* (Taymas, 1954: 238). Çobanzade, bu hususta, bütün Türklerin genel edebî dili olmak için İstanbul Türkçesinin çok değişmesi ve Anadolu halk diline adamakıllı yaklaşması gerektiği düşüncesindedir. Otar, Çobanzade'nin *dilde birlik* fikrini benimseme aşamasının 1920 yılında tamamlandığını şu sözlerle aktarmaktadır:

“Çobanzâde Lozan seyahatinden ve 1920’de Kırım’a dönüp hem Beyaz hem Kızıl Rusların Türklere karşı zalimce tutumunu gördükten sonra, tam kararlı bir şekilde “Dilde Birlik” yolunu tutmuştur. Bu husus, evvelce Kırım’ın Çöl (Ova) ağzıyla yazdığı şiirleri, 1928’de bastırıldığı “Boran” adlı şiir kitabında İstanbul ağzına yaklaştırması ve İstanbul Türkçesinin nispeten sadeleşmiş biçimiyle yazdığı kitapların hemen tamamında İstanbul edebi Türkçesini esas almasıyla sabittir” (Otar, 1999: 23).

5.2.5. Ana Dil Kullanımının Yasaklanmasına Eleştiri

Çobanzade, 1917 senesinde Budapeşte’de kaleme aldığı “Stüdent” isimli şiirinde Tatar halkının faciasını yansıtan “Qoy rusca öyrənsin bizim uşaqlar” ifadesiyle dil öğrenmenin önemini belirttiği gibi öz dilinin yasak olduğunu kuvvetle vurgulamıştır. Ona göre dil öğrenmek faydalı bir iştir. Fakat ana dilini konuşamayan, derdini ana dilinde söyleyemeyen biri için aslında bu güç bir şeydir. “Bir daha yalvarma həftələr boyu İvana, Mişaya, tanış-bilişə” mısralarında acı bir gerçek yatmaktadır, öz vatanında başka bir dilin içine hapsolmuştur. Ana dilinin yasak olduğunu, ana dilinde talim ve tedrisin olmadığını büyük bir üzüntü ile dile getirmektedir. Bu durumdan din, âdet, milli ve kültürel bütün etmenler zarar görmektedir. Zira Türkler milli hayatlarını hürriyetle nizama koymuşlardır. Çobanzade, hür hayatın ana dil kullanımı ile gerçekleşeceğini belirtmiştir. Bu sebeple “Stüdent” isimli şiirinde Selim isimli bir genci öncü kılmıştır. Şiirde Selim’in batılı tarzda eğitim aldıktan sonra köyüne geri dönmüştür. Selim’e farklı yanan halk, imamı desteklemektedir. Dedikodulara dayanamayan Selim, halkının kaderini değiştirmeye ant içip, köyü terk etmiştir. Odessa’da bodrum katı bir eve yerleşip okumaya devam etmiştir. Şair, yıllar sonra Selim ile karşılaştığında Selim şu mısraları söylemektedir:

Kırım Tatar Türkçesi:

Kolun urup der edi: “Tatarnın da
Yaşamaga, cürmege, süyünmege,
Başka halkday hakkı bar her zamanda
O da bile tuymaga, tüşünmege,
Puşkin, Gogol.. Rusların başı,közü.
Lâkin deme bunlarday bizde çıkmaz,
O circılar, çincılar aytkan sözü
Hep o maden cırından çıkan elmas

*Bizim köylü her zaman yahşı cırlay
Lâkin oga kaytargan çiğit kayda?
Köp şey oylay, unuta..gene oylay,
Müşterisiz bar mı ayt asıl fayda?
Tilimizde tapılır bar ömrümüz,
Kelgen, keçken cigitnin güzel adı,
Eski curtlar gönlümüz, her sırrımız,
Din öğütü, babaynın nasihatı
Köp vakitler uzanır kum üstünde,
Kara Deniz çetlerin karar edik
Cırlar, oylar, süygülü tilimizde
Hayallardan saray kurar edik.(Otar, 1999:116)*

Türkiye Türkçesi:

*Elini vurup derdi: “Tatar’ın da
Yaşamağa, yürmeğe, sevinmeğe
Başka halk gibi hakkı var her zaman;
O da biliyor, duymayı, düşünmeyi.
Puşkin, Gogol Rus’ların başı, gözü.
Ama, deme, bunlar gibi bizde çıkmaz,
O türkücüler, çincıların söylediği söz
Hep o maden cevherinden çıkan elmas.
Bizim köylü her zaman iyi türkü söylüyor
Fakat ona karşılık veren yiğit nerde?
Çok şey düşünüyor, unutuyor.. Gene düşünüyor,
Müşterisiz var mı, söyle, doğrusu fayda?
Dilimizde bulunur, bütün ömrümüz,
Gelen geçen yiğidin güzel adı,
Eski yurtlar gönlümüz, her sırrımız,
Din öğüdü, babanın nasihatı.”
Çoğu zaman uzanır kum üstünde,
Karadeniz’in sahillerine bakardık,
Türkü söyler, düşünür, sevgili dilimizde
Hayalî saraylar kurardık.(Otar, 1999:116,118)*

5.3. Yeni Millet, Yeni Cemiyet Kurma Hayali

Çobanzade’nin ideolojisine ve şiirlerine aks eden bu durum İsmail Gaspıralı’nın milli dönüş ve yeniden doğuş hamlesinin devamı niteliğindedir. “Tercüman” gazetesi ile başlayan bu süreç yeni eğitim düzeni olan Usûl-i Cedid ile Rus emperyalizmiyle savaşıyan tüm Türk ve Müslüman halkların yeniden doğuşunu güçlendirmiştir. On dokuzuncu asırda Gaspıralı ile teşekkül eden bu hadise 1905 yılında bu güçlenmenin siyasî kanadını oluşturmuştur. Rus İnkılâbının getirdiği siyasal olaylarla şekillenen bu süreç “Yaş Tatar” hareketini başlatmıştır. Milli birleşimin temellerini atan bu hareket,

yerini İstanbul'da eğitim alan Kırmılı genç öğrenciler tarafından kurulan Vatan Cemiyetine bırakmıştır (Hatıf, 1998: 3-5). Siyasî birlik amaçlı kurulan bu cemiyet bağımsızlık ateşi ile körüklemiştir.

Milliliği ve milli bir devlet düzenine geçmenin adımları 1917 yılında gerçekleşen Bolşevik İhtilali ile güçlenmiştir. 1917 yılının Nisan ayında Akmescit'te toplantı yapılmıştır. Bu toplantıya Kırm'ın her bölgesinden temsilciler katılmıştır. Vatan Cemiyeti üyelerini destekleyen Kırmılılar "Kırm Müslümanları Vekil Kongresi" ismiyle anılan bu kongreye katılmışlardır. Bu toplantının amacı yeni bir muhtariyetin kurulması ve Kırm Tatar Türklerinin bağımsızlığa ulaşmasıdır. Bunun hazırlığı niteliğinde 30 Kasım 1917 yılında Kurultay seçimleri yapılmıştır. 9 Aralık'ta Bahçesaray'da toplantı yapılarak anayasa hazırlıklarına başlanması kararı alınmıştır. 26 Aralık 1917 yılında Kırm Tatar Kanun-ı Esasî'si kabul edilmiştir. Kanun-ı Esasî'nin en dikkat çeken maddesi "*her milletin kendi kaderini yine kendisinin tayin etme hakkı*" kabul edilmesidir. Bu madde ile Kırm Demokratik Cumhuriyeti'nin resmen kuruluşu ilan edilmiştir. Başkanı ise Numan Çelebi Cihan olmuştur (Hatıf, 1998: 5-6). 1917 yılında yaşanan bu olaylar Kırm Türklerinin millî-kurtuluş hareketini hızlandırmıştır.

26 Aralık'ta kurulan Kırm Demokratik Cumhuriyeti uzun soluklu olmamıştır. 26 Ocak 1918 yılında Bahçesaray ve Akmescit'in işgali ile sona erdirilmiştir. Ve yerini Bolşevik idaresi almıştır. Tüm olumsuzluklara rağmen Kırm Tatarlarının milli devlet ve yeni cemiyet kurma ideallerini kimse ellerinden alamamıştır. Daha sonraki süreçte Sovyetler birliğinin dağılmasıyla beraber Rus gizli servis teşkilatı olan KGB'nin arşiv dosyaları açılmıştır. Bu arşiv dosyalarından çıkan belgeler ve şahitlerin mahkeme kayıtları ele alınmıştır. Kayıtlarda Çobanzade'nin Birleşik Türk-Tatar Devleti kurmak idealinde olduğu fikrine varılmıştır.

Çobanzade'nin bu mevuzlarla alakalı olduğuna dair ilk şüpheler 1920 yılında Cafer Seydahmet Kırm'er'in daveti ile İsviçre'ye gitmesinin sonucunda Kırm'er ve arkadaşları tarafından Lozan'da kurulan Milli Fırkanın gönüllü kâtibi olması ile başlamıştır. Kırm Milli Fırkasının amacı Kırm'da milli ve

demokratik bir cumhuriyet düzeni (Birleşik Turan Devleti) kurmaktır. Bu durum Rus hükümetinin hoşuna gitmese de kısa süreli olarak ses çıkarmamışlardır. Lozan'dan İstanbul yoluyla Kırım'a dönen Çobanzade, Kırım'da Milli Fırka üyeliğine aktif şekilde devam etmiştir.

Çobanzade'nin Milli Fırka üyeliğine girmesinin temelinde Genç Buharalılar Cemiyeti ve 1909 Vatan Cemiyetindeki üyeliği etkili olmuştur. Yine o yıllardan sonra (1911 yılında) Numan Çelebi Cihan ile olan tanışıklığı, birlikte şiir kitabı yayınlamaları bu ateşi körüklemiştir. Bu üyelikten sonra başta Ukrayna olmak üzere Çobanzade üzerinde baskılar oluşmaya başlamıştır. 1924 yılında Çobanzade'nin hayatında çok şey değişmiştir. Kırım'ı ve oradaki kariyerini bırakıp Azerbaycan'a gelmiştir. Azerbaycan'a gelme sebepleri hakkında kesin bilgi mevcut değildir. Sadece söylemler vardır. Bu söylemlerden birisi "*B. S. Çobanzade ile aynı yıllarda Kazan'dan Aziz Ubaydullin'in, Taşkent'ten Halit Seit Hocayev'in, Tomsk'tan Abdulla Şerifov'un ve b. da aynı yıllarda Bakü'ye gelmeleri*"dir (Bünyadov, 1993:91; Babayev, 2003: 87).

Çobanzade 1926 yılında fikir uyuşmazlığı yaşayıp Milli Fırka (Halk Partisi) üyeliğini ve bu partiyle olan ilişkisini sonlandırmıştır. Aynı yıl dil araştırmacılığı için Özbekistan'a yolculuk yapmıştır. Burada Özbek dili hakkında araştırmalarda bulunduğunu söylese de KGB polisleri onun gizli teşkilat hakkında çalışmalarda bulunduğunu düşünerek Taşkent, Buhara ve Semerkant'ta hangi faaliyetlerde bulunduğunu ve hangi şahısların bu faaliyetlerde bulunduğunu sorup şairi sorguya çekmişlerdir.

Komitede bulunan ve bildiri sunan Çobanzade kurultaydaki faaliyetleri dolayısıyla da yeni bir devlet kurma girişimlerinden dolayı suçlanmıştır.

"Sonralar bilindi ki, kurultayın bir görünmeyen tarafı da olmuştur. Sovyetlerin erittiği siyasetten rahatsız olan Türk aydınları burada gizli yeni planlar da kurmuşlar. Bekir Çobanzade eski arkadaşı Cafer Seydahmet'in emri ile Türkiye'den gelmiş Mehmet Fuat Köprülüzade ve Ali Bey Hüseyinzade ile görüşerek dış bağlantıyı güçlendirmiştir.

Bu işte ona Bakü'deki Türkiye konsolosu da destek vermiştir". (Bünyadov, 1993:91)

Kurultay'da her ne kadar Latin alfabesine geçme fikri kabul olursa da 1928 yılında Latin alfabesinin kabulüne karşı boykot başlamıştır. Latin alfabesinin kabulü hakkındaki gerçek şöyledir ki birçok Türk aydını Rusların oynadığı büyük oyunun kurbanı olmuştur. 1931 yılında basın yoluyla Çobanzade'ye karşı açık tehditler edilmiştir. Ve şairin takip edilme süreci hızlandırılmıştır. 1935 yılında Stalin'in ideolojik politikaları ile alfabe meselesi tekrar gündeme gelmiştir. 1936-1938 yıllarından itibaren Latinleştirilmiş alfabenin Kiril alfabesine döndürülmesi süreci başlamıştır.

1937 yılında Çobanzade "milliyetçi fikirler yayma" "gizli örgüt kurma", "pantürkist eylemlerde bulunma" gibi nedenlerden ötürü tutuklanmıştır.

"Profesör Bekir Çobanzade 1937'de sorgu hâkimi tarafından sorgularken Sovyet hükümetine karşı muhalefet için 5 grup yaratıldığını söyler. Bu grupların biri Bakü'de okuyan Kırımlı öğrencilerden ibaret imiş. Grupa Bekir Çobanzade rehberlik edermiş. Onların arasında Kürkçü Hüseyin, Toplu Osman, İsmayıl Ametov, Enan Abdürrahman, Ağmolla Tanabeyli, Tarki Zeki ve başkaları ile yanaşı, Kırımda- Simferopolda öğretmenlik yapan Reşid ve Asan Rifatov'un da adı geçer (Babayev, 2003: 88). 28 Ocak'ta tutuklanan şairin sorgulanma tarihi ise 7 Şubat'tır. "B. Çobanzade'nin KGB müstantiğine verdiği ifadede Cafer Seyid Kırımer ile daima irtibatla bulunduğunu söylemesi, Birleşik Türk-Tatar devleti kurmak için teşkilatlanmaları ve başka belgeler bu meselenin dikkatle öğrenilmesinin gerektiğini ortaya koymaktadır". Çobanzade'nin 28 Ocak'ta başlayan esareti 12 Ekim'de kurşuna dizilerek son bulmuştur. 16 Şubatın 1937'de sorgu hâkiminin "Siz daha kimlerle alakadar idiniz?" sorusuna cavabında o, 1929'dan besteci A.Rifatov, 1925'ten Yakub Zeki, Salman Mümtaz, Hanafi Zeynallı, Medine Kiyasbeyli, Asiya Akimova, 1930'dan Elekber Adıgözelov, Rüstem bey Sultanov, İdris Hasanov, 1933'ten Ruhulla Ahundov ve başkaları ile birlikte mübarizelerini devam ettirdiğini söyler (Bünyadov, 1993: 91; Babayev, 2003: 87).

5.3.1. Yeni Millet Yeni Cemiyet Kurma Arayışı

Yeni millet yeni cemiyet kurma fikri diğer taraftan Rus hükümetinin sosyal gerçeklik anlayışıyla Türk halklarının bağımsızlığına darbe vuran Yeni bir cemiyet kurma anlayışına tepki olarak doğmuştur. Yeni sistemin getirdiği yozlaşma Çobanzade'yi rahatsız etmektedir. Öz benliklerini yitirmekten kaçınan Kırım Tatar halkı için tek çıkar yol kendi idealleri ve milli benlikleriyle inşaa edilen aydın ve okumuş kesimin bilgisi ile oluşturulan yurt ve halk kavramıyla bütünleşmiş Kırım Tatar Cumhuriyeti meydana getirmektir.

“Dunay Daşır-I” isimli şiirinde halkını çektikleri sıkıntılardan eziyetlerden arındırmak için imge olarak su kültünü kullanmıştır. Tuna Nehri'nin taşması bir metafordur. Yenilenmenin, arınmanın ifadesidir. Şair, altmış yıldır sessiz kalan Tuna Nehri'nin, sedleri yıkacak kadar taşmasına çeşitli anlamlar yüklemiştir. Şair, halkının yaşadığı haksızlıklara karşı Tuna gibi hiddetlenmek, zulüm edenlere dersini vermek istemektedir. Halkını içinde buldukları faciadan kurtarıp, gelecek kuşaklarda zulüm altında olmayan yeni bir millet, yeni bir cemiyet yetişmesini istemektedir.

*“Mənim torpağımda sonra bir Adəm
Qursun bir Həvvayla yeni bir aləm.*

*Benim toprağımda sonra bir Adem
Kursun bir Havva ile yeni bir alem.*

*Yetişsin qoy yeni, gözəl cəmiyyət,
Yetişsin yeni xalq, yeni bir millət.*

*Yetişsin koy yeni, güzel cemiyet
Yetişsin yeni halk, yeni bir millet.”*

“Dunay Daşır-II” isimli şiiri 1919 yılında “Dunay Daşır-I” şiirinin devamı niteliğinde kaleme almıştır. Burada da sarf ettiği sözler aynı anlamı ifade etmektedir.

5.3.2. Halka Sunulacak Yeni Yaşam

Çobanzade, yeni millet ve yeni cemiyet kurma arayışında halkına sunulacak yeni hayatın taslağını çizmiştir. Açlık ve eziyetlere maruz kalan Tatar halkının refaha ulaşması için geçmişle yüzleşmesi ve geçmişini yenmesi gerektiğini belirtmiştir. Geçmişin ağır yükünden kurtulup geleceğe hür ve sağlam adımlar atmak istemektedir.

“Keçmişdeki Suçlarımız” isimli şiirinde geçmişte yapılan yanlışlara rağmen yeni ve aydınlık sabahı gözlediğini belirtmiştir. Aydınlık sabaha ulaşmak için bir bedel ödenmesi gerekmektedir. Geçmişin hataları masum halkın acısına, ızdırabına sebebiyet vermiştir. Şair, halkın refaha ulaşması için geçmişin tüm yükünü omuzlarına almak istemektedir. Onun tek emeli, halkına yeni bir sayfa açmaktır.

*“Kitaplarıñ Diclelerge atarman!
Saraylarıñ yermen yeksan etken soñ,
Balañ-çağañ otqa qurban ketken soñ,
Kene keter, mezarısız şay catarman!*

*Eziliyim, yükleniyim suçların!
Büyük hannıñ, büyük halqıñ mirasın,
Yükleniyim babalarım günasın,
Şay cüriyim şu dünyanıñ ucların!...”
(Bir Saray Kuracakman,2002:110)*

5.3.3. Yeni Cemiyet Ütopyası

Bir Saray Kuracakman!, aynı zamanda şiir kitabının ismi olan bu şiir Çobanzade'nin yeni millet ve yeni cemiyet kurma idealini yansıtan en önemli şiiridir. Şair, şiirinde hanlık rejimi ve onun getirdiği problemlerden uzak bir ülke kurmak fikrindedir. Bu ülkeyi kendi toprakları üzerinde inşaa etmek istemektedir. Herkesin aynı şartlarda olduğu, fakirlikten, adaletsizlikten, savaştan uzak bir ülke dilemektedir. Bir bakıma bu şiir şairin gerçekleştirmek istediği Ütopyası'dır.

*“Bir saray kuracağım! Han olmasın içinde.
Kul, ırgad, açlık, horluk, kan olmasın içinde..
Taşını yad ellerden getirtmem hiç,
Yetişir özyurdumda çıkan kerpiç...
Pek yüksek olmasa da gök tepesi,
Temelli olsun, aydınlık, her köşesi...” (Otar, 1999: 66).*

Kalk, Esmâ, Kardeşim isimli şiirinde ise yeni bir hanlık kurma zamanının geldiğini belirtmektedir. Bu hanlık genç tatarların çabasıyla kurulacaktır. Çobanzade, Kırım Tatar gençlerine güvenmektedir. Yeni bir gelecek inşaa etme fikri Tatar gençliğinin ve anavatan Kırım’ın geleceği içindir.

*“Anandayközlerin turmasın caşlı,
Sil közün, keryannın kurulmaq zamanı...
Babayda bükülgen başımnı silktim,
Könlümde tirildi caş tatar qanı...” (Bir Saray Kuracakman, 2001:124)*

Tokay Şerabi isimli şiirini Macaristandaki kan, dil ve kafiye kardeşlerine armağan etmiştir. Şiirinin yüz yıl boyunca silinip gitmesini istemeyen şair, yazdığı bu şiirin yeni nesiller kurmada fayda sağlamasını istemektedir.

*“Yüz sene taşlanız şiirim tursun,
Taşımnda caremnin közyaşı qursın...”*

*Sunulsın son bir caş nesilge bular,
İçilsin Divinden Kaşgarğa qadar.
(Bir Saray Kuracaqman, 2001:116,117)*

5.4. Kader ve Mukadderat

Friedrich Nietzsche mukadderat olgusunu “gelecekteki ya da kaçınılmaz olduğu düşünülen olaylar karşısında boş vermişlik benzeri bir tutum” olarak biçimi ise *Türk yazgıcılığı* olarak adlandırmaktadır. Kökeni eski zamanlara dayanan kadercilik felsefesi Kırım’da yanlış anlaşılmış bir kader felsefesi olarak sürdürülmüştür. Kırimlıları “dalmış oldukları gaflet uykusundan uyandırmak” emeliyle İsmail Bey Gaspıralı liderliğinde Kırım’ın manevi çöküşüne etki eden kader mukadderat, takdir, baht, alın yazısı gibi

kavramlara karşı oldukça büyük bir savaş açılmıştır. Bu savaşın başlıca müttefiklerinden biri de Bekir Sıdkı Çobanzade'dir. Mukadderat şairin şiirlerinde en çok kullandığı kavramlardan biridir. Mukadderat kelimesi "baht, tale (talih), kader" gibi isimlendirmelerle yirmi dokuz şiirinde yer almaktadır. Şair bazı şiirlerinde kadere tamamen karşı geliyorken bazı şiirlerinde ise kaderi olduğu gibi kabullenmiştir. Şairin baht olgusuna karşı en keskin açıklaması "Yüz Altmış Yıl" isimli şiiridir.

*"Şiirlerimin cümlesi taqdirge mısqıl!...!
Taqdire isyan, taqdirmen küreş tekmi!..."*

*Taqdir öldi, basıq üyler yükselir,
Cin, periler,cavlar, tağlar eksilir...*

*Yüz altmış yıl ejderhasın öldürdim...
"Madaytil" men bunı yazıp bildirdim..."
(Bir Saray Kuracaqman, 2001:169)*

5.4.1. Bahtla Mücadele

Türklerde yazı anlayışının talih ve kader ile bağlı bir içeriği vardır. Dünyanın ve yaratılışın özünde kaos vardır. Evrenin bir sistemde ilerlemesi, düzenin sağlanmasıyla nur ve zulmet, karanlık-aydınlık, varlık-yokluk gibi kavramların sistematik çatışması vardır. Bu çatışma kader anlayışını beslemektedir. Kaderin zemininde yokluk ve yokluktan doğmuş ve doğacak olan olayların nizamı vardır. Çobanzade bu nizama ayak uydurur ve şiirlerinde yokluğun karşısına varlığı koyar. Ona göre kokuşmuş bahtı çürütüp yok edecek olan şey bilginin kendisidir.

"Babama" isimli şiirinde takdir-i ilahi, alın yazısı gibi kavramların mücadeleye ne kadar dayanıklı olduğunu ve insanların başı ne zaman sıkışırsa kader ve mukadderat olgularına sığınmasının sebebinin irdelemeye çalışmıştıdır. "Halim Aydamaq" şiirinde ise yüreğinin bahtıyla çatıştığını söylemektedir.

Şair, bahtı yoklukla beslenen güçlü bir düşman olarak görmektedir. Kavi bahtın karşısına bilgiyi çıkartmak ve Kırım'ın savaş bulantısı içinde

geçen kaderinin bilgiyle değişeceği kanısına varmaktadır. Cehalet, geri kalmışlık ve fukaralıkla m¼cadeleye başlanması için Esmas ve diğer çocukların okutulması eğitim g¼rmesinin şart olduğunu savunur. Bu duruma engel olmak amacıyla mektep sayıları arttırılmaya başlanmış kızların da eğitimine ¼nem verilmiştir. Kara bahta karşı tek çare Esmas'nın okumasıdır. Esmas'nın bu şiirdeki g¼revi sadece kadere karşı koyacak olan bir ¼nc¼ değil aynı zamanda kadere karşı koyacak olan kadın bir ¼nc¼ olmasındır. Manas destanında Kardıga ve diğer kadınların hayat izgisi Manas'ın kaderine bağlıdır. obanzade ise t¼m Kırım halkının hayat çizgisini eğitimi kadınlara teslim etmiştir. Karanlığa galip gelen tek g¼ aydınlıktır bu y¼zden Esmas ve onun gibilerin okuması zulmete karşı nurun galip gelmesi gerekmektedir. Esmas kendi kaderini değiştirdiği takdirde t¼m Kırım halkının kaderi birleşecektir. Bir kişinin kaderi diğer kişileri de aydınlatacaktır. Taasubun karşısına ilmi çıkartmak zihniyet perdesini aralayacaktır. B¼ylece Kırım coğrafyasındaki karanlık yerini aydınlık yarınlara bırakacaktır.

“Soğuşamız cavlarman,”

K¼reřemiz tavlarmas,

Esmasıqını tařlañız,

Oqutmağa bařlañız,

Okutmağa başlayın

İmdat bolıp cetişsin,

Bahtmas o da ekişsin,

Bahtmas o da ekişsin....,

Baht bek qaviy, ceñilmiy,

Calvaramız, egilmiy,

Esmasıqını tařlañız,

Oqutmağa bařlañız,

Cavur bahtnı tutayıq,

Bir uqurđa atayıq,

“Bir uqurđa atayıq”

(Bir Saray Kuracaqman, 2001:104)

5.4.2. Bahtın Doğuştan Varolması İnanıcı

“Eski T¼rk dininde (G¼k Tanrı) aslında (y¼ce, ulu Tanrı)ile birlikte, yer-su (yir-sub) ruhlarının (meleklerinin) ferdin ve milletin kaderi üzerinde de kısmen etkili olduğuna inanılmakla beraber” V. F. B¼cher'in belirttiği gibi “en y¼ksek ilahi varlık Tenri'dir.” (Hikmet Tanyu sayfa 53) Yakut mitolojisinde ise

Cılka Han isimli mitik bir Tanrı karşımıza çıkmaktadır. Eski Türk dini ve mitolojisinden hareketle söyleyecek olursak Türkler bahtın doğuştan geldiğine inanmaktadır. Bekir Sıdkı Çobanzade kadim zamanlardan kalma bu inanişaya uyum sağlamaktadır.

“Zavallı Mağdur Türk” isimli şiirinde bahtın doğuştan geldiği vurgulamış aynı zamanda “Qəhrəman çobanlar, adsız yörükler, O bəxtsiz kişilər, həqiqi türklər” mısralarında diyerek baht ve Türklük arasında ilişki kurmuştur.

*“Zavallı Türük, bahtsız tuvğan,
Seni de cıldızın tın bermiy urğan...”*

*Keçmişin aytmayım, közlerim iye.
Tarihin açmayın, cüregim küye...*

*Catların qoluna tüştimi sarayın?
Qarardı, silindim cıldızlı ayın?...*

(Bir Saray Kuracaqman,2001:70)

5.4.3. Bahtı Değiştirme

“Bir Esirin Mezar Taşına” isimli şiirinin “*Baht yañlışın tüzeltmege turğanımızdır*” “*Səhv yazılmış bizim alın yazımız, Dəyişdirək bəd taleyi hamımız*” dizelerinde bahtı, yazılmış olanı değiştirme fikrinden bahseder. Bu fikir geri kalmışlığa karşı bir savaştır.

Türk kültürü ve inanç geleneğinde bahtı yazan da bozan da Tanrı'dır. Tanrı insan kaderine hâkim, her şeye kadir olan olağanüstü bir varlıktır ve âlemlerin kaderi onun elindedir. Çobanzade, Türk halklarının bahtının diğer yaşanmışlıklarla ilgisini benimsemiştir.

*“Bizler endi curt sevdası başımızda,
Çevre qardaş, alçaq duşman qarşımızda...”*

*Baht yañlışın tüzeltmege turğanımızdır.
Çürük cerge “Haq” dep ayaq urğanımızdır.
O vaqıt da mezariñni begenmeseñ,*

“Degenimday olalmadım, yazıq” deseñ,

Cür soğuşlar meydanını cayav, atlı,

Bir ölüm seç, ol bir daa tatlı, tatlı...”
(Bir Saray Kuracaqman,2001:48)

“Sen Deyişme” isimli şiirinde kötü kaderin değişmesini istemektedir. Geçmişteki zorlukları, eziyetleri hatırlayarak güçlenip kadere karşı gelinmesi gerektiğini savunmaktadır. Bunun içinde zihniyetin değişmesinin gerektiğini düşünür. Geçmişin talihsizliğine karşı yenilikçi fikirlerin ve aydın düşüncelerin mukadderatın temelini kökten sarsacağına inanmaktadır. Çobanzade'ye göre fikirlerin değişmesi mukadderatın değişmesi demektir.

*“Sən denişme, muradın üçün bolsa!
Ömründe her şeyin curtçün bolsa...
Barsın yıllar aylansın bilgeniday,
Barsın colun şaşırırsın cıldız, Kün, Ay...
Sen aylanma, dostçığım, haq colundan!
Doğru qara, hiç ürkme sağ, solundan!
Halqqa bayram, şenlikler bolgan eken,
Yat ellerge onğanlıq tolğan eken,
Sen unutma muqaddes kederlerin!
Cılap ösken o viran öz cerlerin...”*
(Bir Saray Kuracaqman,2001:61)

5.4.4. Bahtın Hurafeleşmesi

“Taqdirge” isimli şiirinde baht anlayışının hurafeleşmesine karşı büyük savaş açmıştır. Şiirde yanlış anlaşılmış bu meseleyi inanç biçimi haline getirenlere karşı çok sayıda kargış kullanılmıştır.

*“Yemin ettim, taqdir, senmen çarpışmağa...
Ölgengecek qollarıña yapışmağa...
Collarıñda benim köksüm sed quracaq...
Közüm daim artiñdan şay cuvuracaq...
Ah göşesem çal saqalıñ bir columa!...
Keçse bir kün qalın moynuñ, ah, qoluma!...”*
(Bir Saray Kuracaqman,2001:39)

5.4.5. Bahta Sığınma, Bahtı Kabulleniş

“Doğuldum Bir Evde” isimli şiirinde ise bahta karşı bir kabulleniş vardır. Şair doğumundan itibaren başına gelen ne varsa olduğu gibi kabullenmiştir. Kadere teslimiyeti kabullenmiştir.

*“Peşiman tügülmen şay tuvğanıma,
Bahtımda, ömrümde soy quvğanıma...”
(Bir Saray Kuracaqman, 2001:166)*

1 Eylül 1918’te Budapeşte’de kaleme aldığı “Tuvgan Dil” isimli şiirinde bahtı bir şans yıldızı olarak tanımlamıştır. 1922 yılında kaleme aldığı “Yanıq Tütək” şiirinde takdire sığınarak hayatların kurtulabilme ihtimalini sorgulamıştır.

*“Bilmiymen baş duvan maqbul bolurmu?...
Taqdirmen ölmekten başın qutulurmu?...
(Bir Saray Kuracaqman, 2001:133)*

“Tandu” isimli şiirinde baht olgusuna inandığını ve baht yazgısının gerçekleştiğini belirtmiştir.

*“Ey mənim doğma qardaşım,
Öz qardaşım igid Tandu!
Mənim bəxtimin ulduzu
Burda düşdü, burda yandı.”*

5.4.6. Baht ve Siyasi Devir

“Yüz Altmış Yıl” Şiirinde mukadderat konusuna karşı siyasi bakış açısı geliştirmiştir. 1917 İhtilaliyle Türkçülük cereyanı alevlenmiştir. Moskova’da toplanan kongre vesilesiyle Türk halklarının mukadderatı Türkçülerin eline geçmiştir. Rus mezalimi altında kalan Türk halkları, Rusların Birinci Dünya Savaşında “*Dünyada Cihan inkilâbını gerçekleştiren birinci millet biz olacağız*” nidalarına karşı Türkler “*mukaddes hürriyet ve istiklâl temeli yıkılamaz!*” diyerek tüm mağdur halkların, milletlerin yegâne sesi olmuşlardır. “Yüz Altmış Yıl” şiiri, birbirinden ırak coğrafyalarda ve durumlarda bulunan

Türk halklarının bir millet olduğunu hatırlatmak ve bahtın onlara çizdiği yolu değiştirip, tüm Türk halklarının siyasî ve içtimaî bahtlarını bir araya getirmeyi amaç edinmiştir. Bu şiir, şairin takdire karşı açtığı savaşın kesin kanıtıdır.

*“Qara sevda, hayal yoq qalemimde,
Cennet, cennem qayğısı – alemimde...
Temirniñ oqu, Alimniñ qoş-pıçağı,
Sınğan edi Cengizniñ cez tırnağı...
Taqdirni urıp birev de teşalmadı,
Taqdirniñ üygen çöplügin eşalmadı...
Men batırdım qalemim tap közüne,
Yazdırdım azat fermanın kene özüne...
Şiirlerim cümlesi taqdirge mısqıl!..
Taqdirge isyan, taqdirmen küreş tekmi!..
Taqdir öldi, basıq üyler yükselir,
Cin, periler, cavlar, tavlar eksilir...
Yüz altmış yıl ejderhasın öldürdim...
“Maday til”men bunı yazıp bildirdim.”
(Bir Saray Kuracaqman, 2001”:169)*

“Suv Anası” şiirinde bahtı, milletin tarihi kaderiyle şekillendirmiştir. Kişilerin başına gelen olayların, milletlerin geçmişte yaşadığı olaylar silsilesi ile bir zincir halkasına takıldığını ve bu kaderin ortak bir zihniyet ve geçmişle yoğrulduğunu belirtmiştir. Şiirde Ayşe'nin kaderi aslında tüm halkın ortak kaderidir. Ve bu makus kadere karşı gelinmesi gerekmektedir.

*“Suvu içinde ciyiz, keten arınmay...
Bütün bunlar Esmacıqın ahtıdır..
Oh bolsun say! Biznin halqın bahtıdır...”
(Bir Saray Kuracaqman, 2001:160)*

5.5. Halk

Çobanzade halkın içinde yetişmiş bir çoban çocuğudur. Çocukluğunda fakirlik içinde bir hayat süren şair, şiirlerinde halkına ve halkının yaşadığı problemlere sıkça yer vermiştir. O, halkının içinde bulunduğu dönemin zorluklarının farkında olması gerektiğini ve bu zorluklara rağmen yaşanan çağın medeni şartlarına cevap verecek duruma gelmesini istemektedir. Bu

durumun çözümünün eğitimden geçtiğini belirtmektedir. Halk manevi kültürünü kaybetmeden, ana dilini muhafaza ederek yok olma tehlikesinden kurtulacak ve öz benliğini koruyacaktır.

Şair, yok olma mücadelesi içinde bulunan Tatar halkının kuvvetli iman duygusu içinde özgürlük hedefine ulaşmalarını dilemektedir. Halkının gür sesi olmak isteyen şair, şiirlerinde halkının ulu bütününden kopmamalarını, yozlaşma yoluna gidecek her türlü engeli kültür ve dini inancın kuvveti ile aşmalarını nasihat etmektedir.

5.5.1. Halkın Fakirliği

Şairi en derinden yaralayan konulardan birisi yoksulluktur. Zira kendisi öğrencilik yıllarını yamalı giyimiyle geçirmiş bir kişidir. Çocukluğuna dair şiirlerinde fakirliğine ve çektiği sıkıntılara bolca yer vermiştir. Bu fakirliği yaşayan sadece şair ve ailesi değildir. Tüm halk yoksulluk, açlık ve sefaletin eşiğindedir. Bu durumu yaşayıp bu ıstırapı çeken şair, halkını en iyi anlayan, halkının duygularını en çok özümseyen şairlerden birisidir. Kırım Tatarlarının yoksulluk serüveninin başlangıcı 1873 yılıdır. 1873 yılında Çarlık rejiminin güttüğü siyasi politikayla Kırım Hanlığı, Ruslar tarafından ilhak edilmiştir. Çarlık rejiminin Kırım'ı ilhakıyla birlikte Kırım Tatar Türkleri her cihetten zor duruma sokulmuştur.

“Rusya Kırım’ı istilâ ettikten sonra, yerli idârî, adlî ve maarif organları lağvedmiş ve Kırım Türklerinin maddî medeniyeti geniş mikyasta tahribata uğramıştır” (Edige Mustafa Kırimal, 1956: 14).

Bu olayların akabinde yerli Müslüman halk için dini, siyasi ve sosyal engeller yaratılmıştır. 1921 yılında Sovyet politikası Kırım halkı üzerinde derin bir fakirlik yaratmıştır. Kasım 1921 tarihinden Haziran 1922 tarihine kadar korkunç derecede açlık meydana gelmiştir. Halk tabakasında yaşanan bu açlık ve fakirlik ölümleri beraberinde getirmiştir. Kırım, 1921-1922 yıllarında çıkarılan sun’î açlığın “Bolşevik Hükümeti tarafından tasarlanan yok etme siyasetinin ikinci adımı” olduğunu söylemektedir. (Edige Mustafa Kırimal,

1956: 18) Rus mezalimi Kırım Tatar halkının hayatını felce uğratmıştır. Halkın fikirleri yok edilmek istenmiş, zihniyetleri durgun su gibi oldukları yerde bırakılmaya çalışılmış ve işlevsiz hale getirilmiştir. Bu durum halkın ahlâk ve seciyelerine de etki etmiştir. Bu durumdan son derece rahatsız olan Çobanzade, halkının kurtuluşunun kendi zihniyetlerini değiştirmeleriyle gerçekleşeceğine inanmıştır.

*“Bir izin beriñiz, yurtuma qaytayım!
Yurtuma qaytayım, dertimni aytayım!
Batıdan keliyim qanatım açıp
Suvuğan yürekke ateşler saçıp...
Ne mırza soyumda, aytuvlı bir bay,
Babam bir çoban, anam Zaydabay...
Bir izin beriñiz, baqırıp kiryim,
Qırımnda, Qaşğarda ökürip cüriyim...
Bir boran yasayım tınç Tatar çölünde,
Mollanıñ, qaranıñ qayğısız göñlünde...
Bir izin istiymen tuydurmay barayım,
Saraylar içine azğana qarayım;
Betleri qırmızı, moyunu qalın
Baylarğa aytayım, ne saqlay yarın...
Ölümniñ tüşüday bolur tüşleri...
Buruşır, moğayır o maylı yüzleri...
Bir izin beriñiz, o közü caşlı,
Cüreği suvuğan, biçimsiz başlı
Köylüğe aytayım özünüñ tilinden,
Qoparıp beriyim bilginiñ gülünden...
Nurlanır şindiki qaruvsız közü,
Bir arslan kesilir, yarlıqtır sözü..
Bir izin tiliymen, baqırıp kiryim,
Qırımnda, Qaşğarda Curtum dep cüriyim...”*
(Otar, 1999:65).

5.5.2. Halkının Tasa, Kaygı ve Umutları

Çobanzade şiirlerinde kaygı ve umudu bir arada kullanmıştır. Fakat onun kaygısı ve umudu bireysel bir anlam taşımamaktadır. O, halkının yaşadığı psikolojik ve bedensel sıkıntıları dile getirmiştir. Ve umudun her zaman var olduğunu bildiği için kaygının, tasanın ve endişenin yanına umudu koymuştur. Yeşil Ada’yı tekrar yeşertecek şeyin umut olduğunu vurgulamıştır. Kırım Türkleri üzerinde gerçekleşen toplu imha hareketi Çobanzade’nin şiirlerinde büyük bir trajedi unsuru olmuştur. Öz topraklarından, denizinden,

vatanından mahrum bırakılan halkının amansız bir o kadar da manalı sesi olmuştur. Tüm bu olumsuzluklara, toplu kıyımlara rağmen Çobanzade'nin yurduna ve halkına dair umutları sönmemiştir. O, cenup ikliminin ılıman karşılmasını, dağlarının, denizlerinin öz halkını kucakladığı o günlerin özlemine ve yeşeren ümitlerini şiirine yerleştirmiştir. Onun en önemli kaygısı, yurt kaygısıdır.

“Anan Kayda” isimli destan, şairin 1913 yılında kaleme aldığı ilk şiir olarak bilinmektedir. Bunun yanısıra halkın tasa, kaygı ve umutlarını en çok yansıtan şiirdir. Şair bu şiiri “Öksüz Tatar balalarına” armağan etmiştir. Ana kavramı hem kadını hem vatani, yurdu temsil etmektedir. Şair için annesizlik (öksüzlük) ve yurtsuzluk aynı acının parçalarıdır.

*“Hey, benim yaş başımdan coytılğan cevherlerin
Qıdırıp ta iç birini tapalmağan olü nefes!
Ket, araştır... Tatatlıqnıñ o ükuli ellerin.*

*Her kesniñ de bardır elbet bir anası, bir yurtı.
Lâkin işte menden başqa bu soravnı eşitken
Hiç kimse yöq, sanki olar qara taştan töredi.”
(Bir Saray Kuracaqman, 2001:172)*

İnsanlar dünyaya gözlerini açtıklarında bir anneye ve bir vatana sahip olurlar. Bu doğanın bir gereksinimidir. Şiirin trajedisi bu iki varlığı kaybedişiyle başlamaktadır. Fakat bu kaybediş doğa tarafından değildir. Rus mezalimin doğurduğu kötü netice sonucunda insanlar çeşitli baskılarla birbirinden koparılmaya, vatanlarından sürülmeye başlanmıştır. Buna rağmen öz benliklerini, yurtlarını ve annelerini hiçbir zaman unutmamışlardır.

*“Dedim: acep untuldımı butünimen analıq,
Dolaşayım yaqın, uzaq bir ellerin ne oldı?
Yöqsa erlik, merdlik uçıp qalmadı tatarlıq?*

*Bu ruzgyarnıñ o erlerde adcep neday soranı bar?
Qaldımı eken raat-raat qorasınıñ içinde
Türhülenıp at asrağan, bol yaşağan bir tatar?*

*Çoq zevkli bir zamanında kordım bir qart tatarnı,
Kündoğuştan kelgen elge aq caqalın çevirip
Ayta edi: unutmam men o yaqtaki anamnı.*

*Unutmadım, yüklensem de çoq zamanniñ ızların
Olümünde qartbamniñ soñ nefeste çıkarğan:
«Qırım, Qırım, Qırım, Qırım! Anam onda!» – ahların.”
(Bir Saray Kuracaqman, 2001:171,173)*

Destanın son kısımların Tatar yurdunu, Tatar halkı için ölmaz bir ana olarak görmektir. Anne figürü yurdun içerisine doğmuş kutsal bir imgedir. Yurt sözcüğünün arka planında ana miti yatmaktadır. Anne kelimesinin diğzer anlamı can vermek, dünyaya getirmektir. Şair bu destanda anne ve yurt kelimelerini bir arada kullanarak tüm zorluklara rağmen Tatar halkının yeniden doğacağını simgelemektedir.

*“Anañ qayda? – dep çağırsa dost elimiz şimdi da,
Çobahımız, bayımızniñ soñ istegin hatırlap
Tüşüncege qatarsıñız elbet biran yürtnı da.
Tatar yürtnı tatarlarçün asla olmez bir anadır.
Bilirsıñız, çünki siz de, bizim melek analar da,
Bu mubarek yürtnı doğan birer buük baladır.
Tatar yürtnı anamızsa, hep tatarlar qardaşmız.
Qardaşlarını oylamaq, anamıznı bellemek
Açıq mañlay yaşamañçün eñ buük bir bordumuz.
Varse seniñ meramiñda aşıq mañlay yaşamaq,
Yaşavıñda eñ muqaddes bir borcuñdır, yürtniñ
Mezarların yaraştırmaq, olülerini yaşatmaq.”
(Bir Saray Kuracaqman, 2001:177)*

5.5.3. Halk ve Gurbet

“Uzak Dağlar” isimli şiirinde şair, yurdunun dağlarına seslenmiştir.

“Dağ, özellikle Altay-Sayan Türklerinin destanlarında kutsal vatan sembolüne çevrilmiştir. Nitekim Altay Dağı vatan olarak telakki edilmiştir. Aynı zamanda dağ, ata ruhlarının barındığı yer olduğundan dolayı da kutsaldır. Dağ kültünün bir bakıma bir parçası olan taşların da kutsal bilinmesi veya en azından vatan sembolüne dönüştürülmesi Orhun-Yenisey yazıtlarında olduğu gibi, kutsal vatan anlayışıyla alakalı olmasındandır.”

Vatanının işgal altında olduğu, halkının büyük sıkıntılar içerisinde yaşadığını gurbette de olsa hisseden Çobanzade, “Uzak Dağlar” isimli şiirinde vatan temasını işlemiştir. Dağı yurdunu çevreleyen, koruyan bir iye olarak gören şair, halkının vatanına kavuşması için dağlardan medet ummuştur.

*“Atalarım hep bavrında kömüdi,
Güzel közler hep kölgende cumuldi,
Or künlerde senden meded umuldi,*

*Al, yeşil qubbe tavlur,
Cigitke türbe tavlur.”
(Bir Saray Kuracaqman, 2001:62)*

Şair, gurbetin ne kadar can yakıcı olduğunu vurgulamıştır. Dağlar, ülkeler ve şehirlerin sınırını çizen coğrafi unsurdur. Bunun yanında bir yerin o yer olma vasfını veren etkidir. Özlük ve yurt kavramının dağ ile ilişkilendirilmesinin temel sebeplerinden birisi bu husuttur.

*“ Sizi görsəm bir Aydamaq olardım,
Qayanızda tez saralıb solardım,
Sinənizdə sonsuzadək qalardım,
Can verən, alan dağlar,
Qaynayan, donan dağlar.”*

“Oy Suvuq Şu Gurbet!” şiiri, yurdundan ayrı kalan Kırım Tatar Türkleri gurbet temasının etkisi altında kalmıştır.

*“Qızıl da curtumniñ yaylası, qırı,
Qızıl da bu yılınıñ taşqan Salğırı...
Qızıl da “Curt” degen yüksek mañlaylar!
O Yeşil adanı qızılğa boyaylar...
Süyemen bu renkni eren renki dep,
Erenler betinde curt örneği dep...
Menim de qızılğa boyansın mañlayım,
Gizlice kömsünler, körmesin anayım...
Bayramda, seyranda tatar qızları,
Kün körip oñmağan tañ cıldızları
Qoparıp taqsınlar kökrelerine,
Curt aşqı tolar tez cüreklerine...
Ölemiz olarnı oñğarmaq için...
Tatarnı tahtına çığarmaq için...
Ya curtnı qoruy da süremiz ömür...”
Ya “Curt!” dep cana da bolamız kömür...
(Bir Saray Kuracaqman, 2001:49).*

5.5.4. Halkının Etmiş Olduğu Hatalar ve Tatar Halkının Manevi Çöküşü

Rus maliyesinin istatistiklerine göre, votka sarfiyatı 1904 yılında 70 milyon kova iken, 1908 yılında 84 milyonu geçmiştir (Kırımer c, 1948: 16). Bu

durum halkın fakirleşmesine, bilhassa köylerde çeşitli hastalıklara sebebiyet vermiştir. İslam dininde alkolün haram olmasına rağmen alkol tüketen kişi sayısı gün geçtikçe artmıştır. Bir yandan fakirlik ve sefaletle uğraşan halk diğer yandan ise büyük bir batağa saplanmaktadır.

“Ayyaş” isimli şiirinde fakirliğin ve buhranın içine sürüklenen Kırım Tatarlarının içkiye olan mübtelalığını eleştirmiştir. Müslüman bir halk olan Kırım Tatarlarının bu kötü alışkanlığa bulaşmaları yaşadıkları hayat tarzlarını ve karakterlerini etkilemiştir. Bu kötü alışkanlık için verilen bahşişler, mahalledeki yıkımı beraberinde getirmiştir. Şiddet ve bilinçsiz davranışlar yozlaşmanın ilk belirtileridir. Polisler batağa saplanan gençleri gözaltına alırlar ve gençlerin gazetelerde haberleri çıkar. Molla içkinin pis ve haram olduğu hakkında fetva verse de gençler buna pek aldırmaz. Şiddet yanlısı hareketlerine ve dinlerince haram sayılan içkiye mübtelalılıklarına devam ederler.

*“Tatar məhəlləsi sərilmiş suya,
Azova, Sivaşa bəxşiş yollaya.
Biri gəlir altdan axına qarşı,
“Deməsəm, neyləyim?” bir tatar yaşı.
Söykənir fənərə, öyüyür, qusur,
Yenə qoltuğuna şüşəni qısır.
Gedir selə qarşı, yığılır, durur,
Hırsənir, söyərək daşları vurur.
Nəhayət, yanaşır qapı dibinə,
Söyüşlər yağdırır ev sahibinə.
Sayıb tarixçi tək sülaləsini,
Bir aşpaz tam verir tərbiyəsini.
Polislər aparıb atır podvala,
Sabah da danlayır o kosa molla.
Müxbir xəbər yazır qəzetə bunu,
Həkim də içkinin pis olduğunu.
Gəlib yığıldığı yerə uşaqlar,
Söydüyü söyüşü edirlər təkrar.
Alimlər kitabdan fəlsəfə düzür,
Sonra da bunları sataraq gəzir.”*

5.5.5. Halk ve Siyaset

“Keçmişdeki Suçlarımız” isimli şiir Ruslar’ın objektiflikten uzak tarihçilik anlayışına tepki olarak ele aldığı bir şiirdir. Hülagü Han, Batu Han ve Timur gibi Türk-Tatar kahramanları, Rus tarihi ve kitaplarında kötü şahsiyetler olarak tanıtılmış ve eleştiri yağmuruna tutulmuşlardır. Fakat cahillikle sınanan Tatar halkı, geçmişini ve tarihini bilmediği için; Cengiz, Timur ve Batuhan gibi kahramanları tanımamaktadır. Baskıcı rejim içerisinde zor zamanlar yaşayan Kırım halkı Cengiz Han’ın soyundan gelmekle suçlanmaktadır. Cengiz Han gibi sarı ırktan geldikleri, burun yapılarının küçüklüğü ve boyun kısmının uzunluğu ile soylarına dayandırılan bu baskıcı tavır Kırım Tatar halkını zor duruma sokmaktadır. Halk soy kütüğünde Cengiz ve Batu gibi kahramanların olmadığını, soyunun sıradan bir aileden geldiğini anlatıp durmaktadır. Çobanzade halka yapılan bu psikolojik baskıya karşı çıkmaktadır. Cengiz Han ve Timur’un kendi soyundan olduğunu bilgiç tavrıyla haykıran şair, yüreklice bu kahramanların peşinden gideceğini belirtmiştir. Tarihte yaşanan vakaların suçunu üstlenen Çobanzade, ezilen halkına karşı aydın bir duruş sergilemektedir. Şairin bu tavrı halkın bilgisizliğini, sefaletini ve çaresizliği yansıtırsa da diğer taraftan Kırım Tatarlarının şanlı mazinlerine atıfta bulunmuştur. Mazide hür ve egemen olan bu halkın, bugün bu halde olmasının sebeplerini sorgulayan şair tüm bu soruların cevabını bildiğini belirten bir tavrıyla, şanlı mazisi ile iftihar etmektedir.

*“Biri kitab açmış, lənət söyləyir
Hülaküyə, Batu xana, Teymura,
Biri kitab yazmış, barbardır deyir
Bir zamanlar baş əydiyi əmirə.
“Tatar xalqı, tatar xanı” pıçıldar,
Kafir, mömin, bütün dünya dilləri,
“Tatar xanı yurdumuzu yandırdı,
Qoy əbədi odda yansın elləri”...*

5.5.6. Çağdaş Uygarlık Düzeyine Uzak Olan Halk Eleştirisi

Çobanzade, Kalpak Mahracı şiirini 20 Kasım 1926 yılında Bakü’de kaleme almıştır. Şiirde, çağdaş uygarlık düzeyine uzak olan halk eleştirilmiştir. Şiir, havada dolanan uçak ve kahvede geçen konuşmalarla

başlamaktadır. Bahçesini bin liraya yabancılara satan Kurt Hasan Ağa, borç batağına saplanan Men Böriyef gibi karakterler kendi aralarında sohbet ederken içkiyi seven Sarı Server herkesi selamlayarak içeriye girmiştir. Kahvede Server’i selamlayan Bay Paniç, Server’in Batılı tarzda giyimi ve yeni tarz kalpağı ile dikkat çekmektedir. Kahvede kurulan sofrada Şapka Kanunu sohbet konusu olmuştur. Türkiye’de 28 Kasım 1925 tarihinde kullanımı zorunlu olarak resmiyete dökülen şapka kullanımını eleştiren kahve ahalisi, benliklerinin bir parçası olan kalpaklarını, modernizmin getirisi olan şapkaya değişmeyeceklerini söylerken aynı zamanda Müslümanlığa tamamen ters olan içkiyi yudumlamaktadırlar. Server’in sözlerini işiten Sofu Süleyman, Server ve arkadaşlarına “Sizi kutluyor Tatar medeniyeti” diyerek aslında durumun ne kadar vahim olduğunu gözler önüne sermiştir.

*“-Ya kalpagın baksanız,yalama-filiz!
-Biznin kalpak on yıllık,sanki kiyiz!
-Kaçka aldın,kayerden,ne istedi?
-Moşudan aldım,fiyatı yigirmi yedi.
-Tıbkı özindey çal kalpak men yasatdım
Kırkka aldım, sıkışdım,onga satdım.
-Haydi Server,başında paralansın kardaş.
-Ka endi ne istiysiz? Alayım mahraç!.
-Alacak olsan, mahrac al, kalpakka uysun
Dost düşmanın bareme kulagı duysun!
Hazırlıknı koklagan hazayin yetib:
-Buyur, diy, arkta; oturun “aruv” etib!
Bugün kebab,sarmam var,katıklı küfte...
-Biraz da salat yaparsın, töküb sirke,
Anav suvdan ber kana, bir eki şişe!
Özün çekil, “Daşa”nı koy bu işke!
-Baş üstüne, diy, aşçı Söyün aga,
Kalganın özüm bilermen.. Ka sofraga!.
-Daşa,tıy Server znay?... Neznay?.. Yahşı,
Mabetlikke ka Server! Kana bir çakçı!
-Anav Türkler, eşitdin mi, şapke kiygen!.
Turgan yerde olarga ne ölet tiygen?.
-Yalvarsa bermem kalpaknı bin şapkege,
Kana içeyik! Kadeler etmesin öpke!
Hazayin bermem kalpaknı bin şapkage,
-“Eyilikmen kiy Server!” O da içe...
Kirib kele birevi akırtından,
İçki içmez ,suv keçmez sohta Sülman..
-Hayırlı olsun bilader Server Efendi
Sizi kutlay Tatar’nın medeniyeti!
İnsan özün menligin saklanmalı,*

*Kulturasın her zaman yaklamalı.
Namazdan turdum azgana çıkayım dedim,
Sizlerni kördüm yok boldu içimde derdim.
-Buyurun Sülmanefendi, buyur, aşa!
-Ne degenim anladın mı? Sülman yaşa!
-Men içmem ,tek aşarman :Sarma,kebab..
İçsen aşka yer kalmay ..Ne ince hesab!.
S Kalpakom! diy aşçı kart İvan da,
Boşata stakan rakını bir tutkanda.
Ketken sayın cıyıla, köbiye halk,
Hey mübarek çal teri!..Ete balk ,balk!.
Çalgılar kele, uralar, üfüreler,
“Hayırlı ,babam!. “İçeler,tüküreler..
-Ka Böramet, bir ava bağışlaçı!.
Kana Server, kadeni nagışlaçı!..
“Haydi ballar alınız!” diy Böramet,
Sızgırıp, vızlab başlana bir kıyamet:
Köter kalpak perçemin kültelensin!
Yansın düşman yüregi meltelensin!”
(Otar, 1999:87)*

5.5.7. Halk ve Batıl İnançlar

Çobanzade halkının cahilliğinden şikâyetçidir. Modern eğitimden yana olan şair, halkın ve ülkenin eğitilerek gelişeceğini savunmaktadır. Bu yüzden kulaktan dolma bilgilerle inanç haline gelen batıl inanışlara karşı çıkmıştır. “Korkak” şiirinde halkın batıl inançlara kendini kaptırıp bilgiye ve eğitime karşı ne kadar kapalı olduğunu göstermiştir.

*“Er kölgede biñ can bergen, yaşatqan,
Divardaki er sızıqnı cin, şaytanğa uşatqan...
Sandıçığı çirt-çirt etse, boşasa,
Qapısını çik-çik etken sarı qurtlar aşasa,
Boş tüfekke “şaytan işi, patlar!” degen er zaman,
“Pat! Pat!” etse qorqıp olğan toz, duman,
Caş ağaçnıñ kölgesinde “Yamandır” dep yatmağan,
Mort ağaçtan zikir, mevlüt tıñlağan,
Cin, şaytanğa yol bastırıp, qanıp yürgen tañğaçek;
Soñ qorazda basıq uyun, reca, niyaz tapqaçek;
Esi ketken hucur bir halq bar eken,
Bu halq qaysı? Bunı barmı bilmegen?
Yedi düvel tanımağan, bar dünyağa bel buvğan,
Lafqa qalsa, er yigitmen, Aydamaqman dost bolğan,
Yigitligi qaraldısın taş divarın keçmegen,*

*Saranlıqta, menmenlikte sınıır, ölçü bilmegen.
Öz-özüne ağa bolğan, sultan bolğan habersiz,
Yağız qalsa yedi derya keçken atsız, yegersiz,
Üyde zalım, toyda yigit, lafları şay arsladay,
Qaçqan, köçken cansız bir halq bar eken,
Bu halq qayda, bunı barmı bilmegen?..
Men baş bolsam, bir kün kelip yekilsem,
Onı duşman ortasına sürermen,
Top yerine onıñ ötün patlatıp,
Duşmannıñ tap taht üyüne kirermen.”
Ades (Odessa), 1914.*

5.6. Müslüman-Türk Kadın Prototipi: Esmâ

İsmail Gaspıralı'nın öncü olduğu topyekün aydınlanmanın kadın tarafını temsil eden isim Şefika Gaspıralı'dır. Cedidçi düşünme hareketinin başlattığı topyekün aydınlanma kadın ve erkek arasındaki akıl almaz ayrımcılığa son vermek istemekle birlikte cehalete karşı koyacak kadın öncü bulma arayışına girişilmiştir. Bu dönemde amaç Müslüman bir kadının gerek manevi gerek maddi olarak kendi ayakları üzerinde durma isteği doğrultusunda topluma modern bir birey olarak katkı sağlama arayışıdır. Bu modernlik tamamen batıya yönelen bir modernlik değildir. Batı'nın eğitimiyle Doğu'nun kültürünü harmanlayan ve öz olanı koruyan fakat geliştiren bir değer yaratmaktır.

1906 yılında Şefika Gaspıralı'nın *Âlem-i Nisvan* isimli dergiyle araladığı kapıda eğitimin kadına karşı olan ihtiyacı ve bir ülkenin topluca kalkınması için kadına verilen değer kavranmaya başlanmıştır.

Çobanzade hayalindeki yenilikçi Tatar kadınına Esmâ üzerinden tasarlamıştır. Esmâ'nın kimliği hakkında net bir bilgi mevcut değildir. Taymas bu konu hakkında şunları söylemiştir:

“Müslüman-Türk kadınına bunaltıcı kapalı yaşayıştan sıyrılarak cemiyet hayatına katılması ve bu alanda erkeklerle yanyana çalışması da bu yüce gayenin içindedir. Şâirin koşuklarında geçen «Esmâ», bence, Müslüman-Türk kadınlığının bir sembolü sayılmalıdır” (Taymas, 1954:13).

5.6.1. Çalışkanlığa Yöneliş

Çobanzade için Esmâ “çalışkanlığa yöneliş” hareketinin en önemli adımıdır. *“Çalışkanlık, sadece kişisel bir doyum duygusuyla değil, fakat aynı zamanda toplum uğruna fedakârlık yapma gibi mânevi bir amaçtan kuvvet aldığı için, hiçbir zaman bıkkınlık vermeyen itici bir gücün etkisiyle ortaya çıkan bir yaşama biçimidir” (Bilginseven :107-108)*

“Qalx, Əsma, Qardaşım” isimli şiirinde. Esmâ, aslında tüm Tatar kadınlarının ortak bir karakterde buluşmasıdır. Çobanzade dinine, görenek ve geleneklerine önem veren fakat bir o kadar da yenilik yanlısı olan, Batı'nın ilmini kullanarak yeni yetişen nesile fayda sağlayacak bir kadın figürü yaratmak istemiştir.

*“Qalx, Əsma, qardaşım, gey sırma fəsi,
Çiyinə saldığın o şalın hanı?
Savadlı nəsillər yetişdir bizə,
Qoy şimal küləyi açsın havanı.”*

5.6.2. Yenileşme ve Modernleşme Yarışında Toplumsal Değerlerin Korunması

Çobanzade yenileşme ve modernleşme yarışına Esmâ'yı sırmalı fesiyle davet etmektedir. Esmâ'nın kendi toplumsal değerini koruyup, bilgi yarışına özüne sahip çıkarak katılmasını istemektedir.

*“Milletlər yarışını başlandı çoxdan,
Hər xalqın var orda ayğırı, atı,
Zavallı tatarın duyulmur səsi,
Zavallı tatarın yox orda adı.”*

5.6.3. Milletler Yarışında Kadın Nefer

Esmâ milletler yarışına kadın bir nefer olarak katılacaktır ve Tatar Türklerinin adını bu bilgi savaşında duyuracaktır.

*“Anan tək axmasın gözünün yaşı,
Yetişdi hananı qurmaq zamanı,
Atam tək boynumu bükürəm mən də,
Könlümdə dirildi gənc tatar qanı.”*

5.6.4. Yeni Millet Yeni Cemiyet Kurma Yolunda Esmâ

Esmâ yeni bir millet ve cemiyet kurma yolunda ve Tatar gençlerine eğitim verecek bir anne olma yolunda yetiştirilmek istenmektedir. Bu Çobanzade'nin Yeni Millet ve Yeni Cemiyet ütopyasının bir parçasıdır.

*“Biz gedək əl-ələ bu qorxunc toya,
Mirzələr çürümüş, giraylar ölü,
Göstərsin tatarı bizim ozanlar,
Batırlar dolansın dəreni, çölü.”*

5.6.5. Esmânın Sırmalı Fesi ve Öz Benliği Koruma

Çobanzade bu korkunç yarıştan herkesin zarar gördüğünü ve sadece Tatar halkının, Tatar ozanlarının özünü koruduğunu savunmuştur. Çobanzade'ye göre gün bu halkın kim olduğunu, asıl gücünü gösterme ve milli benliğini, kimliğini ortaya çıkarma zamanı olduğunu vurgulamıştır. Esmalar sayesinde Türk Tatar gençleri aydınlanacak ve bu yarışa kavallarından çıkan ezgilerin tınısıyla ve Esmâ'nın sırmalı fesiyle katılıp, Tatar'ın gücünü ve şanını yedi düvele duyuracaklardır.

*“Gedək köydən-köyə tütəyi çalıb,
Duyulsun hər yanda gənc tatar səsi,
Yarış meydanında qalmayım yalnız,
Görünsün Əsmanın sırmalı fəsi.”*
Lozan, 13 mayıs 1920.

5.6.6. Kadere Baş Kaldırı

“Hasret” isimli şiirinde tüm bu değişime ve olumsuzluklara karşı Esmâ'nın bekleyişini ve hakka sığınmasını dile getirmiştir. Esmâ, yapılan zulümlere karşı adaletin bir gün Tanrı tarafından tecelli edeceğini bilmektedir. Onun kadere boyun eğmemesi, Çobanzade'nin tasavvurundaki modern kadının şiirlerine yansımış halidir.

*“Köyde yeni saraylar saldıralar,
Köb saraylar ahurnı andıralar...
Canı collar açıla ormanlarda,
Eskileri yok bola buzda, karda..*

*Eski ,yıkık collardan kene beklıy,
Esmacıgım ,kardaşım:”Hak büyük!”dıy...*

*Kaygularga, kederge boyanaman...
Her kün tüşken, solganda bir çeçegım,
Hasretlikde baş duam, baş tilegım:
“Hiçbir çeçek çöpden ayrılmasın...
Hiçbir kuşnun yavrusu coyulmasın..”*

Budapeşte, 4. 6. 1917

“Oy Suvuq Şu Ğurbet!” şiirinde Esmanın bahtsızlığının diğeri Tatar kızlarının bahtsızlığı olmamasını dilemiştir. Zira o dönemde Esmaya, gerek yakınlarına gerekse yurduna hasret kalan kadınları, anaları temsil etmiştir. Yurtsuzluk ve evlat özlemi, savaş ve cehaletle geçen bu dönemde Esmaya gibi kadınlar süngü izleriyle dolu bir ömrü şahitlik etmişlerdir.

*“Oy suvuq şu ğurbet!.. Ateşsiz, nursuz,
Turmuşu bizlerge köñülsiz, cırsız...
Bülbül cırlasa, muñlarım arta,
Sesçigi azğana “Borlu”ğa tarta...
Tavların qarayman. – Çatırğa oşay:
Közlerim çaşara, qalbim cumşay...
Bulutlar qarara aqırın, aqırın,
Taptayman, yalıñız, tozlu colların...
Tüşkende cavunu şuvuldap, quyıp,
Öpkende közümni sıypalap, süyip,
Oylayman anamniñ o bol közyaşların,
Curtumniñ uzaqta kömülgen çaşların.
Columda külümsiy qaray qızları...
Közlerde oñanlıq, süygü izleri...
Oşatma olarnı bahtsız Esmaya,
Qaramay keçemen qayğıra, qayğıra...”*

Aynı içerik “Buludlar, Buludlar” isimli şiirinde de söz konusudur.

*“Buludlar, buludlar,
Hardan gəlirsiz?
Köyümdən, anamdan
Xəbər verin siz.
Söyləyin, birlikdə boşalıb dolaq,
Yollara tökülək, saralıb solaq.
Buludlar, buludlar,
Yaylaya gedin,
Əsmanı görsəniz,
Salamlar edin.
Yaşlı gözlərini anamın silin,*

Öpüb əllərini, dərdini bilin.”

5.6.7. Kız Çocuklarının Eğitimi

“Babama” isimli şiiri kız çocuklarının okula gönderilmesi konu edinmiştir. Savaşın getirdiği kaos ve cehalet Kırım halkını çıkmaza sürüklemiştir. Halkı bu etkiden kurtarmanın en kesin çözümü eğitilmiş insanların yetişmesi ve ülkenin başına geçmesidir. Halkı cehaletten ve fakirlikten kurtarmanın tek yolu eğitimidir. Bu sebeple Esmâ'nın okuması ve halkını düştüğü bu kötü durumdan kurtarması gerekmektedir.

*“Asker boldıq, uruldıq,
Cəf əllərdə qırıldıq,
Esməçi qını taşlañız,
Oqutmağa başlañız,
Kəlsin, hatır sorasın!
Sarsın qolum carasın,
Sarsın qolum carasın...”
Budapeşt, 28 Ocak 1920.*

Tatar kızlarının eğitimi hakkında bir eleştiri de Abdullah Tukay'dan gelmektedir. Tukay da tıpkı Çobanzade gibi cahillikten şikayetçidir. Tukay “Tatar Kızlarına” başlıklı şiirinde Tatar kızlarının cahilliğe aldanmaması gerektiğini ve mücadeleci tavır sergilemelerini belirtmiştir. “Altın Ereç” isimli şiirinde ise Kırımlı gençlerin eğitim alması gerektiğini ifade etmiştir.⁶

5.6.8. Kadın ve Özgür İrade

“Su Anası”, şiiri bir efsanenin konusundan oluşmaktadır. Çobanzade bu şiiri Ayşe ve Esmâ adıyla iki farklı şekilde kullanmıştır. Şiirde sevilme ve sevme hakkı verilmeyen bir kadının, kendi iradesiyle intihar edip özgürlüğüne kavuşmasını konu edinir. Ayşe yahut Esmâ isimli kızın başına gelen bu olay aslında Kırım Tatar kadınlarının trajik hikâyesidir.

“Ayşə gözəl bir gəlin,

⁶Abdullat Tukay'da Çobanzade gibi hurafelere karşı savaş açmıştır. “Sütke Tüşken Tıçkan” isimli şiiri bunun kanıtıdır.

*Dözə bilmiş üçcə gün
Qara bəxtə, qocaya,
Atmış özünü çaya.
Ay çadıra qonanda,
Dəyirmanlar dinəndə,
Sudan çıxır, saçın açıb bağlayır,
Söyüdlərə dərdin deyib ağlayır.
Göydə bulud qayğısından qaralır,
Yaş söyüdlər güzdən əvvəl saralır.
Ona görə o çay qəfil quruyur,
Sonra birdən coşub daşır, qudurur.
Suyunda heç kətənimiz arınmaz,
Kənarında tatar köyü salınmaz.
Bunlar hamısı Ayşəciyin əhdidir,
Ox, olsun qoy, bizim xalqın bəxtidir.”*

5.7. Kimlik Bilinci ve Öze Dönme İsteği

Özünü arayış ve öze dönüş Çobanzade'nin şiirlerinde sıklıkla yer alan bir mevdudur. Kimlik, kişinin fikir ve hayal dünyasını şekillendiren en önemli unsurdur. Emperyalist Rus kültürünün dayatması altında olan şair, kendi toplumunu, ruhunu ve vicdanını bir arada barındıran kutsal olanın barındığı tarihi geçmişe geri dönme arzusu içindedir.

Çobanzade halkının yaşadığı felâketlerden dolayı yönünü tarihe çevirmiştir. Mazinin ihtişamlı günlerinden güç alma arzusu içine girmiştir. Çobanzade bulunduğu çağın haksızlığını, geçmiş zamanın haklılığıyla yüzleştirmiştir. Geçmişini haklı kılma çabası onu kimliğe kavuşturacaktır. Tarihsel belleği şiirlerine aktaran şair, iyi belgelenmiş bir tarihsel kişilik olan Çorabatır'ı ve onun kahramanlık vasfının yanında özlüğünü de konu edinmiştir. Zira Çorabatır özünü ve halkını Rus ordusuna karşı koruyan bir kahraman prototipidir. Çobanzade, Çorabatır'ı ve geçmişin ihtişamını şiirlerine yansıtarak içinde bulunduğu feci akıbetten galip çıkmak istemektedir.

“Kültürü meydana getiren unsurlar, toplumu oluşturan bireylerin hem milletleştirme aşamasına ulaşmasına hem de milli bir kimliğe sahip olmasını sağlar. Milli kimlik ise, bireyi ve toplumu diğer benzerlerinden ayıran özelliklerdir. Buradan hareketle kültürün milletleri ayakta tuttuğunu ve onlara

*zorlukları aşma noktasında güç kazandırdığını söyleyebiliriz”
(Çonoğlu, 2015: 3).*

Kimlik bilinci bir ulusa ait değerler bütünü oluşturduğu en mühim unsurdur. Örf, adet, din, gelenek, görenek gibi milleti millet yapan unsurların hepsini içine almaktadır.

*“Biraz evvel öz adın bilalmagan
Horlugunu oylab da utanmagan.
Bir sürü halk uyangan suvuk tanga
Ezan sesi şay tiyip gafil canga...
(Haber Aldım; Otar, 1999: 79)*

Kimlik insana statü veren, onu diğer insanlardan ayıran kamuflemdir. Çobanzade, öz adını bilmeyen, Tatarlığının farkında olmayan halkını eleştirmiştir.

*“İnsan özün menliğin saklamalı,
Kulturasın her zaman yaklamalı”.
(Kalpak Mahracı; Otar, 1999: 79)*

“Haber aldım”, “Kalpak Mahracı”, “Ana Dil”, “Anan Kayda”, “Kaytarma”, “Çorabatır”, “Yaş Bala Tülber Bala”, “Budapeşt Akşamı” şiirleri öz bilinci açığa çıkartmak için kaleme alınan şiirlerdir.

*“-Anav Türükler, eşitdiñ mi, şapke kiygen!
Turgan cerde olarga ne ölet tiygen!”
(Kalpak Mahracı; Otar, 1999: 79)*

5.8. Mizahi Üslûpta Olan Şiirleri

Şair, mizahi üslupta yazdığı şiirlerinde halkının hatalarını ve içinde bulunduğu dönemin yanlışlarını nükteli bir dille eleştirmiştir. Onun hicvi tamamen yerici bir üslupta olmayıp vakalardan ders çıkartma ve aydınlatma amaçlıdır. Bolşevik iktidarının yarattığı sarsıntı, gelenek ve göreneksel değerlerin yok olmanın eşiğine gelmesi, adaletsiz yönetim anlayışı şiire konu olmuştur. Şairin, devrin eleştirisini içeren, toplumsal eleştiri söylemi niteliğinde on üç şiiri vardır. Bu şiirler; “Ayyaş”, “Gölgede Yatana”, “Su Anası”,

“Kalpak Mahracı”, “Şehir Uşağı”, “Mezad-I”, “Mezad-II”, “Zavallı Türk”, “Vesselam”, “Kimse Bilmiyor”, “Müselman Balası”, “Toy” adlı şiirleridir. Bu şiirlerin çoğunu halk başlığı altında ele almış bulunmaktayız.

5.9. Mekân

Bekir Sıtkı Çobanzade şiirlerinde mekân olgusu şairin, bize göstermek istediği düşüncelerle bağlantılıdır. Şair, mekân olarak anavatanı Kırım’a sıkça yer vermiştir. Çobanzade’nin şiirinde Kırım, mekân olarak sosyo-psikolojiktir. Savaşların, acıların, trajedilerin yaşandığı mekân Kırım’dır. Bu sebeple mekân olarak Kırım’ın kullanılması devrin ve halkın psikolojisi ile yakından ilgilidir.

Çobanzade’nin seçtiği mekânlar dış mekânlardır. Bu mekânlarda çeşitli imgeler kullanmıştır. Örneğin; su imgesi, şairin sıkça kullandığı bir imgedir.

Çobanzade’nin kullandığı dış mekânlar devri ve siyasî vakaların geçtiği yerleri işaret etmektedir. Mekânı, devir ve halk ilişkisini yansıtan bir işaret olarak kullanmıştır. “Yeşil Ada’yı kızıla boyamak” mısrası, Çobanzade’nin şiirinde mekânın aktivitesini gösteren mısralardandır. Kırım yerine Yeşil Ada ismini kullanan şair, kızıl rengini bir niteleyici olarak kullanmıştır. Kızıl renk Rusya’nın temsilidir. Yeşil adayı kızıla boyamak mısrası ise Kırım’ın Ruslar tarafından işgale uğramasını simgelemektedir.

Yeşil Ada

*Kızıl da “cut” deĝen yüksek manlaylar!
O “Yeşil Ada”nı kızılga boyaylar...
(Suvuq Gurbet, Budapeşte, 13.4.1918)*

Kırım

*“Neva”ga yalvardım “Kırım”ga akmaĝa,
Sırt betden tutubda kıblaga sarkmaĝa
(Baltık Sahilinde, Petersburg, 28.08.1926)*

Kefe (Küfe)

*Haber aldım, ölüer tirilgen deb...
Borlu çalıb Kefe'ge kirilgen deb...
(Haber Aldım, Budapeşte, 23.03.1918)*

Kırım

*Bir izin tileymen, bakırıp kiriyim,
Kırım'da, Kâşgar'da "Curtum!" deb cüriyim...
(Bir İzin Beriniz, Budapeşte, 1.2.1919)*

Kırım

*Tuvdum Kırım'da, Karasubazar'da
Cılanday çeşil bir calancı baharda...
(Tesadüf -Rastkele, Budapeşte, 8.02.1919)*

Kırım

*Bununçün hep Kırım'nın birdir cırı;
Bu cırlarda gizlenen ulu sırrı...
(Kurt Nebi Çoban, Lozan, Nisan 1920)*

Kırım, Kazan, Vyana Önü, Kazak İçi, Hind, Çin

*Viyana önünde, Kazak içinde
Barabar cırlardık Hindlerde, Çinde...
(Tuvgan Til-Anadil, Budapeşte, 1.6.1918)*

Aya petri

*Duv!.. Duv!.. Ete yalının kayaları,
Sızgara cam, yangıra "Aya Petri".
(Boran- Gemi, Eylül 1923)*

Arap, Acem, Kandırhan, Hind

*Menim yazgan fermenım Hind'ke kete...
Menim süygen cırımını dünya bile..
(Hasret, Budapeşte, 4.6.1917)
Arab, Acem destanım bitirilmey...
Destanıma yalan şey hiç kirilmey..
(Hasret, Budapeşte, 4.6.1917)*

Çin, Hitay, İnan

*Batı rüzgârı, güney-kuzey borası,
Esmiy, tirilmez Kıtay'ı, İnan'ı...
(Duman, Budapeşte, 1918)*

Çin, Şam, Çufut

*Çıfıtı, Kazagı, Tatarı hazır.
Davulcu Çingene, tuvarcı Kadir.
(Mezad1, Budapeşte, 27.11.1919)*

Çungar, Hatay:

*Ketici bulutlar,
Çongar'ga, Kıtay'ga,
Yetici bulutlar!
(Bulutlar, Bulutlar!)*

Macaristan, Div-Kaşgar

Şiir, Macaristan'daki kan, til ve kafiye kardaşlarıma diye başlamaktadır.

*Kart Tokay şarabı, Tatar'nın şiiri,
Divin'den Kâşgar'ga cürmeli emri...
Divin'den Kâşgar'ga cürmeli emri..
(Tokay Şarabı, Innsbruck-Voralberg, 31.3.1990)*

Çatır Tav

*Sav bol, Batır, sür safa Çatır Tav'da
Yaramazın kulağını tarta tarta!
(Çorabatır)*

Yavropa (Avrupa)

*Senin bu inkârın korkudan kele..
"Men Tatar tögülmen!" Yavropa küle..
(Tatar Tögülmen Degenlere, Budapeşte, 31.12.1919)*

Avrupa, Germen, Acem, Frank, Macar Toprağı

*Yavurlar, dinleri Tatar'dan ayrı:
Frank'ı, Germen'i, o mürted Macar'ı
(Tatar Tögülmen Degenlere, Budapeşte, 31.12.1919)*

Kaşgar, Maçın, Budin

*Tek men kaldım colsuz, hasret içinde...
Men Budin'de, kardaşlarım Maçın'de
(Coyun Col İşçileri, Budapeşte, 13.2.1990)*

Kaşgar

*Bir izin beriniz, yurtuma kaytayım!
Yurtuma kaytayım, derdimni aytayım!
(Bir İzin Beriniz, Budapeşte, 1.2.1919)*

Karasubazar

*Tuvdum Kırım'da, Karasubazar'da
Cılanday çeşil bir calancı baharda...
(Tasadüf -Rastkele, Budapeşte, 8.02.1919)*

Budin Düzü, Budapeşt

*Uzaktan eştile Macar cırları
Sesleri mogayuk, könülden iye...
Kart Macar sözleri könlüme tiye...
Bek tanış, bek sıcak şu Budin kırları...
(Budapeşte akşamı, Budapeşte, 10.03.1919)*

Karay (Karayım)

*Columda külümsiy Karay kızları...
Közlerde onganlık, süygü izleri...
(Suvuq Gurbet, Budapeşte, 14.04.1918)*

Odessa (Adesa)

*Bir kün Ades şahrinde rastkeleştik,
Tanış bolduk, söyleştik, pek süyüştük.
(Stüdent)*

Karadeniz

*Kara Deniz çetlerin karar edik,
Cırlar, oylar, süygülü tilimizde
Hayallardan saraylar kurar edik.
(Stüdent)*

Kırım, Kazan

*Seni men Kırım'da, Kazan'da tabdım,
Cüregim kaynagan, taşganda tabdım...
(Tuvgan Til, Budapeşte, 1.06.1918)*

Vyana önu, Kazak içi, Hind, Çin

*Viyana önünde, Kazak içinde
Barabar cırlardık Hindlerde, Çinde...
(Tuvgan Til, Budapeşte, 1.06.1918)*

Kazan köyü

*Bir keçe tüş kördüm bir Tatar üyünde,
Tabirin tabdım bir çın Kazan köyünde.
(Soguşka Dostlarım Hak Tatar Tiliçün, Budapeşte, 19.03.1919)*

İstanbul

*İstanbul, Türk tilin batırdı, buvdı...
Türklüknü unuttu, Türk cırın kuvdı...
(Soguşka Dostlarım Hak Tatar Tiliçün, Budapeşte, 19.03.1919)*

5.10. Ölüm

Çobanzade şiirinin en belirgin temalarından birisi ölümdür. Yurdundan oluşu, gurbetin verdiği ıztıraplar, ailesine olan özlemi şairi, hayattan kopuşa itmiştir. Bu itiliş devrin siyasi problemleriyle yakından ilişkilidir. Zira Çobanzade'nin yurdunu terk ediş sebeplerinden en önemlisi Rus hükümetinin baskıcı politikasına boyun eğmeyişi ve yurdunu terk etmek zorunda kalışıdır. Yurtsuzluk, toprağa özlem Çobanzade'yi kaçışa zorlamıştır. Süreklenmiş olduğu kaos ve yurdunun elden gidişine karşı bir şey yapamaması onu bu fikre sürüklemiştir. "Ölmek bir beladır, kalmak bir bela" diyerek içinde bulunduğu zor durumu yansıtmıştır. Yapılan haksızlıklara karşı ölümü bir savunma olarak görmüştür.

5.10.1. Yurtsuzluk Problemi ve Ölüm

Şair, yurdundan uzak oluşuyla ölüm arasında sıkı bir bağ kurmuştur. Vatansızlık, topraksız kalışını her gün ölüp dirilen bir beden olarak tasvir etmiştir.

*"Ölüm cakkan ateşini közümde,
Bir mana çok ınırtısız sözümde*

Akrın akrın öliyim de bilmiyim...”

(Bilmeyim)

Yurdundan uzak kalış ve başka yeri yurt edinememe problemi şairi ölüm düşüncesine sürüklemiştir. Mutsuz olduğunu belirten şair, mutluluğu ölümden sonra bulacağına inanmıştır.

“Buludlar, buludlar!...”

Ölmek istiyen,

Ölgenson köklerde,

Külmek istiyen!...”

(Buludlar Buludlar)

Tuna Nehri'nin şairin, şiirlerinde önemli bir yeri vardır. Tuna nehri yurduunun sınırlarını çevreleyen bir set gibidir. Şair, bu seddi aşıp yurduna ulaşmak istemektedir.

“Son tartılsam, kurusam öz başıma,

“Şükür öldü!” yazsalar baştaşıma...”

(Dunay Taşır 1)

Savaşa Dostlarım isimli şiirinde yurt için ölümü göze almak gerektiğini ve türkü söyleyerek, tebessümle savaşmak gerektiğini vurgulamıştır.

“Orası bir izgü “ak toprak” bizge

Üyerde öliyik türkülü, küle...”

(Savaşa Dostlarım)

5.10.2. İdeoloji ve Ölüm

Stalin döneminin baskıcı politikaları, bu dönemde kimliğini koruyan Türk aydınların kırıma uğraması dönemin ideolojisi ile ölümü özdeşleşmiştir. Topyekûn bir ölüme maruz kalan Tatar aydınları, zoraki bir Ruslaştırılmaya karşı çıkmalarının bedelini faciayla ödemişlerdir. Numan Çelebi Cihan ve diğer arkadaşlarının Akıyar'da Bolşevizmin kanlı kıyımına maruz kalması Çobanzade'yi derinden etkilemiştir.

Cengiz Dağcı 1929 yılı sürgününde ölümü şu şekilde aktarmaktadır:

“Şaşılacak bir hızla değişiyordu hayat Kızıltaş'ta.

Komşu komşuyu, akraba akrabayı tanımıyordu. Yüzyıllar

boyu değiştirilmesi mümkün olmamış şeyler, bir-iki yıl içinde değil, birkaç hafta içinde nasıl değiştirilebilirdi böyle? Aslında değiştirilen yaşama tarzı değildi, hayat öldürölüyordu Kızıldaş'ta, öldürölülen hayatla toprak da ölüyordu Kızıldaş'ta. Kimse girmiyordu bağlara. Hayvanların otlaklara sürölldüğü toprak yollarda, kızların ve küçük çocukların güzün sonlarına doğru kızcık ve muşmula toplamak için Gelinkaya'nın yukarılarına çıktıkları patikalarda ayak izleri silinip gidiyordu. Yüzyıllar boyu yaşamış oldukları hayatı söndürenlere karşı protesto eden yoktu. Susuyordu herkes. Doğruyu, gerçeği nasıl anlatabilsinlerdi barışçı yoluyla? Nasıl ikna ettirebilsinlerdi. Kızıldaş'a tabancayla, tüfekte, makine ve kırbaçla gelenleri? Ölümünden korkmasınlar mı demesin hiç kimse bana! Ölümünden korkar insan. Korkmasalar mı kendilerini tüfek ve dipçik altında zorla yerinden edenlere: öldür bizi, kurtulalım, der ve ölürlerdi (Hatıralarda Cengiz Dağcı, s. 28-29).

Çobanzade, ideolojinin dayattığı ölüm korkusunu ve annesinin hislerini şu şekilde dile getirmiştir:

*“Bekirim,” diy, “Arslanım, könlüm, közüm!
Kaydalarda cüresin masum kozum?
Yoksam, kaysı bir kalbsiz öltürdi mi?
(Anam)*

“Rastgele” (Tasadüf) isimli şiirinde çocukların doğmadan öldüğü bir devirde hayatta kalmış olmanın sıkıntısını dile getirmiştir.

*“Tuvalmay öle edi balalar, öle
Men kaldım bir çette şulay rast kele...”*

“Kimse Bilmiyor” isimli şiirinde milli benliği korumak için savaşmak ve ölümü göze almak gerektiğini vurgulamıştır. “Boşuna 1” isimli şiirinde Tatarlık için ölmeyi bir şan olarak adlandırmıştır.

*“Tatarlıkçün ölemiz moyun büküb,
Kimse sormay azgana közcaş töküb
Bu caşcıklar cigit mi, koyçuk mu eken...
Kimse Bilmir Lozan, 17.05.1920
Alevsiz, süygüsüz bir ölüm-ah şan!
Keçemiz, ölemiz, ölemiz boşuna...”
(Boşuna 1, Lozan, Nisan 1920)*

Tatarlık için ölmeyi, şanlı bir ölüm olarak gören diğer isim Numan Çelebi Cihan'dır. Kırım Tatar Türklerinin milli marşında şu satırlarda belirtmiştir:

*“Ant etkenmen, söz bergenmen millet için ölmeğe
Bilip, körüp, milletimnin köz yaşını silmeğe.
Bilmey körmey, bin yaşasam, qurultaylı han bolsam,
Kene bir kün mezarlıklar kelir meni kömmege.”*

Çobanzade, “Tana Doğru” isimli şiirinde Rusların zulüne karşı ölümü göze alıp savaşmak gerektiğini açık yüreklilikle ifade etmiştir.

*“Belki şimdi ölümdə, sarıda yürem
Uruslarının üstünden oklab geçe...”
(Tana doğru)*

5.10.3. Milli Değerler ve Ölüm

Çobanzade'nin şiirlerinde bayrak, vatan, bağımsızlık, gelenek, görenek ve tarihe sıklıkla yer vermiştir. O, vatani için savaşan kahramanlara her zaman saygı duymuştur. Ölümünün Şeyh Şamil gibi yiğitçe bir ölüm olmasını dilemiştir. Askerlerin vatan uğruna canını vermesini asil bir ölüm olarak algılamıştır. Tatar medeniyetini ayakta tutmak isteyen askerlere minnetini şiirleriyle yansıtmıştır. Onların ölümünü “yahşı ölüm” olarak nitelendirmiştir.

Eski Türklerde savaşı kazanmak şan olarak nitelendirilmektedir. Savaşmadan ölmek onlar için küçük düşürücü, ad lekeleci bir sebeptir. (Gültepe,2015). Eski Türklerden kalma bu anlayışa ayak uyduran şair, yiğitçe bir ölümün her zaman saygılı ölüm olduğunu savunmaktadır. Bu konuda Şeyh Şamil'in davasını ve ölümünü örnek olarak görmektedir.

*“Bekir sen Çerkes' anlamış isen,
Hatunlar işidir, tekerlemeyi bırak.
Sen Giray kulusun, başını al da,
Şamilce bir ölüm aramaya başla
Kart Çerkes; Otar, 1999: 91
Buyursanız, ölürmen.
Bir cigitçe ölümün,*

Bir cigitçe ölümme

(Kollar Demir Baş Meşe, Budapeşte, 7 Mart 1919)

Millet ve ülkü için ölümü göze alan yiğitlerin öldüğünü gören şair, onlar gibi savaşmak istemektedir. “Kaytarma” ve “Bir Esirin Mezar Taşına” isimli şiirinde düşmanla savaşıp güzel ve şanlı bir ölümle ölmek istediğini vurgulamaktadır.

*“Yigit ölüm tapkanda,
Üstün çiçek yapkanda,
Ah tabılsam atlanıb
Kamçım dörtke katlanıb!...”*

(Ah Tabılsam)

*“Düşmanda, çaşav, köb çaşav tilek
Maga bir yahşı, çalt ölüm kerek...”*

(Kaytarma)

*“Yürü savaş meydanını, yayan, atlı
Bir ölüm seç, öl bir daha tatlı tatlı.”*

(Bir Esirin Mezar Taşına, Budapeşte, 24 Aralık 1917)

5.11. Önsezgi

Bekir Sıtkı Çobanzade'nin şairliğinin en önemli hususlarından biri önsezgisidir. Tüm Türklüğü bir bütün olarak gören şair, tespitleri tüm Türk halklarını ve onların içersinde buldukları durumu göze alarak yapmıştır. Dönemin getirdikleri olaylardan hareketle faciaları tahmin etmek zor olmasa da şair, halkını bir kâhin gibi uyarmak istemiştir. Bu ön sezgi, problemlerin önüne geçecek güçte olmasa da şairin, bu konulara olan hassasiyetini ve durumun ciddiyetini kavradığı göstermektedir.

*“Ölümden korkmnyaman gafiller gibik
Hatimsiz, zikirsiz, yalancı gözyaşsız.
Öleyim tavlarda: aslım da kiyik
Tiyimesin tenime titregen eller,
Bir ölü bolayım mezarsız, taşsız,
«Öldü- demesin tuvmadan ölgenler...”*

(Bir Saray Kuracaqman, 2001:132)

5.11.1. 18 Mayıs 1944 Sürgünü

Şair, “Ezan Sesi” isimli şiirini 16 Mayıs 1918 tarihinde kaleme almıştır. Bu şiir 1944’te meydana gelen korkunç faciadan izler taşımaktadır. Şair, 26 sene sonra yaşanacak 18 Mayıs 1944 sürgününü ve yaşanan trajediyi gözler önüne sermiştir. Stalin dönemi Rusyasının kadınlara, bebeklere, yaşlılara kısacası masum 423 bin Kırım Tatarına çektirdiği çileyi sezmiştir.

*“Bütün camiler önce kapanmadan bir gece
Yaşlı müezzinler ölmeden önce gizlice...
Toplaşınız ezan sesini kaçırmadan
Günahınızı salgır gibi taşırmadan
El açarak ak yürekle göklere
Başınızı çekinmeden koyun sert yere
Hak katında yurt sağlığı dileyin
Kendinize iyi ölüm isteyin!”
(Ezan Sesi; Otar, 1999: 57)*

5.11.2. Kırım’ın Rusya Tarafından İlhak Edilmesi

“Yüz Altmış Yıl” şiirinin yazıldığı yer ve tarih hakkında bilgi yoktur. Fakat bu şiir Kırım’ın 160 yıl boyunca Rus hâkimiyetinde kalmasına tepkidir. 21 Nisan 1783 yılında başlayan bu esaret ne yazık ki günümüzde de devam etmektedir.

*“Yüz altmış yıl, uğulduyor kulaklarda,
İşitilmiyor hiçbir ses, hiçbir sada..
Niçin Tatar köyleri karanlık, basık?
Şehirlerde mahalleler çürük, pis kokulu?
Yüz altmış yıl, yüklenmiş saçağına
Camına buğu, kaldırım sokağına.”
(Yüz Altmış Yıl; Otar, 1999: 57)*

“Rastgele” isimli şiirinde de 21 Nisan 1783 tarihinde başlayan Rus esaretini konu edinmiştir.

*“Çürük şu toprak inanmak olmaz
Çiçek yok bu yerde kalkabilen solmuyor
Korkuyorum bir sabah düğüne giderken,
Ziyafette kurulup mertlik ederken
İndirir bir sille, sonra güle güle*

Attırır çukura gavur rastgele.”
(*Rastgele; Otar, 1999: 57*)

5.11.3. Mondros Ateşkes Mütarekesi ve Sonrasının Kronolojisi

“Mağdur Türk” şiiri, şairin özsezgilerinin kuvvetini gösteren önemli şiirlerindedir. Çobanzade, “Mağdur Türk” şiirini Mondros Ateşkes mütarekesinden iki ay sonra kaleme almıştır. Fakat bu şiirde Osmanlı Devleti’nin akıbetini gözler önüne sermiştir. 30 Ekim 1918’te imzalanan Mondros Ateşkesi’nin ağır maddeleri ve Osmanlı Devleti içindeki Türklerin durumu şairi derinden etkilemiştir. Türk vatanının düşmanlar tarafından işgali, hayat ve hakimiyet sınırlarının eritilmesi altı yüz yıl gücüne güç katan hükümdarlığın sona erişşi şairde büyük bir trajedi yaratmıştır. Fakat Çobanzade’nin Türk halkına karşı güveni sonsuz olmuştur. “Harekete geçerler mi, kurtuluş görüp, Türkçe söyleyip, Türkçe hıçkırıp” nidaları onun önsezgisinin kuvvetini desteklemektedir. Zira Türkler buldukları yurtlarını Kuva-i Milliye’yi oluşturarak korumuşlardır. 29 Ekim 1923’te Cumhuriyet ilan edilmiştir. Ve Cumhuriyet’in ilan edilmesiyle birlikte Türkiye, bağımsız bir ülke olmuştur. Çobanzade’nin “Bir gün gelir de uyanır mısın? Kendi anadiline dayanır mısın?” sözleri gerçekleşerek Türkiye Cumhuriyeti’nin resmi dili Türkçe olmuştur.

*“Altı yüz yılda yalnız kış gördün,
Altı yüz yılda titreyerek yürüdün.
“Osmanlı Devleti”... Ne yalan bir söz!
Ne yanlış görüyormuş basiretsiz bir göz.
Devlet senin, ey mağdur Türk,
Yüzlerce yıllar acı öksürük!”* ,
(*Otar, 1999: 150.*)

Bu dönemde Türkiye Türklerine şiir yazan bir kişi daha vardır. Kazakistan Türklüğünün ulu şairlerinden olan Mağcan Cumabay 1918 yılında “Uzaktaki Kardeşime” isimli şiirini kaleme almıştır. Bu şiiri Kurtuluş Savaşı’na destek vermek amacıyla kaleme almıştır.

5.12. Çaresizliğe Karşı İman

Kırım'da yaşanan çaresizlik, halkın inanışlarını güçlendirmiştir. Hak yolunda olma kavramı, özgürlüğü kısıtlanan halkın sığındığı kaynak konumuna gelmiştir.

*“Sen unutma, sürünmenin yeğ olduğunu!
Hak yolunda yalnızın kuvvetli olduğunu!..
(Otar, 1999: 31)*

*Akşamüstü, ezan sesi yankılanıyor,
Dertlileri Hak katına çağırıyor.
Ezan sesi minareden yayılıyor..
Göğe yükseliyor, bunalmış, yorgun bayılıyor..
Çay yanında ak sakallı bir dede
Titrek elini serin suda oğalıyor.
Derinlerden Allah! Sesi hoş geliyor,
Ak alınlar yere deşiyor, yükseliyor.”
(Otar, 1999: 57)*

Çaresizliğe karşı imana sığınan halk, tarihî terörün getirdiği faciadan kaçınmasının yolunu din olgusunda bulmuştur. Din, tarihsel haksızlıklara karşı özgürlüğü ve umudu beraberinde getirmiştir.

*“İman bu bağlamda, diğer çoklarında olduğu gibi, her tür doğa “yasası”ndan mutlak kurtuluş ve dolayısıyla insanın tahayyül edebileceği en yüksek özgürlük anlamına gelir: evrenin ontolojik kuruluşuna dahil müdahale etme özgürlüğü. Bu, sonuçta, yaratıcı bir özgürlüktür. Başka bir deyişle, insanın yaradılışla işbirliği için yeni bir formül oluşturmaktır”
(Eliade, 1994. 153).*

Çobanzade 21 Temmuz 1917'de Budapeşte'de kaleme aldığı bir mektubunda yakın arkadaşı Hamdi Ataman'a iman duygusunun gücünü şu şekilde aktarmıştır:

“Bugün bayram.. Bizim Budapeşte Müslümanları ‘Gül Baba Türbesi’nde toplanarak namaz kılacak ve bayram tebrik edecekler. Uzaklığına, sıhhatimin bozukluğuna mebnî gidemedim. Odamdan ilk evvel tebrik temenniyatımı sana gönderiyorum. Kabul et gözcüğüm. Böyle günlerin beni ruhumda ne derin izleri olduğunu biliyorsun. Tanrım, son mektubumda yazdığım gibi, millî bayramlarımızı dilimizin,

*millî istikbal, saadetimizin şanlı, nurlu günlerini çoğaltsın.
Kavi surette ümid ediyorumki demir ellerle çalıştığımız
müşterek meselemiz, müşterek vazifemiz çok geçmez ifa ve
halledilir. Yaşadıkça, okuduk ve gördükçe ölmediğimize,
ölmeyeceğimize dair olan kanaatim tevessü ve teşeddüd
ediyor” (Otar, 1999: 202)*

5.13. Vatan

Çobanzade genç yaşında vatanından ayrı kalmıştır. 1909 yılında Kırım Talebe Cemiyeti'nin yardımıyla İstanbul'a gelen şair, 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı yaklaşırken anavatanı Kırım'a dönmüştür. Fakat Rusya ile Osmanlı Devleti arasındaki problemlerden dolayı Kırım'a tekrar dönemek istememiştir. Kırım'a dönmemesinin sebebi Rus ordusuna dâhil olmamak ve Türklerle savaşmamak istemesiydi. Türklük ve bağımsızlık ideali için ülkesinden uzak kalmayı göze alan Çobanzade, vatan hasretini şiirlerinde yansıtmıştır.

5.13.1. Vatanın Terki

Şairin canını yakan en önemli konulardan birisi vatanının terkedilmesidir.

*“Komşularım göçerken
Son kahvesin içerken
Ah bulunsam da “Otur!” desem,
“Öz yurdun gibisi yoktur!” desem.”*

5.13.2. Vatan Hasreti

Vatan hasreti şairin içini yakıp kavurmuştur. Bu hasretten dolayı şiirleri hep hüznün ve ümitsizlik doludur.

*“Bulutlar, bulutlar!
Nereden geliyorsunuz?
Köyümden, anamdan
Ne haber biliyorsunuz?..
Söyleyin, beraber durmadan ağlayalım!
Yollara düşelim, sararıp solalım!..
Bulutlar, bulutlar!*

*Yaylaya gidiniz!..
Esmâ'mı görerseniz,
Selâmlar ediniz!..
Yıkayın annemin yaşlı gözlerini!
Ellerini öpün, unutsun kederini!" (Otar, 1999: 72).*

5.13.3. Gurbet

Şairin şiirlerinde öne çıkan en önemli temalardan biri gurbet temasıdır. Gurbet, şair için can yakıcıdır. Küçük yaşlarda eğitim için terk ettiği vatanına dönemin siyasî vakalarından ötürü tam anlamıyla kavuşamayacaktır.

*"Her gün düştüğünde, solduğunda bir çiçeğim
Gurbette baş duam, baş dileğim:
"Hiçbir çiçek çöpten ayrılmazın..
Hiçbir kuşun yavrusu kaybolmasın.." (Otar, 1999:84).*

5.13.4. Felsefî Şiirleri

Çobanzade'nin felsefî şiirlerini başında "Anan Kayda?" isimli uzun şiiri gelmektedir. Bu şiir aslında şairin poemasıdır. Şair bu uzun şiirinde felsefî görüşlerini benzetmelerden yola çıkarak ele almıştır. Şiirin ana fikri vatan sevgisidir. Şair, yarattığı lirik kahramanının gözünden felsefi düşüncelerini aktarmıştır. Şakir Selim "Anan Kayda?" şiiriyetimizin en güzel eserlerinden biridir. Onun münderecesini söylemek yahut hikâye etmek- nafîle bir iştir. Onu okumak ve tekrar tekrar okumak gerek" demiştir (Şakir Selim, 2001:9).

*"Ebet, benim de çartanam tatarlıqta kömüvli,
Belki benim de şu ülkün vücudımın tozundan,
virane tatarlıqnın öser birer sümbüli."
(Bir Saray Kuracakmen, 2001)*

6. MİLLİ KİMLİĞİN YENİDEN İNŞASI SÜRECİNDE HALK EDEBİYATI UNSURLARI

6.1. Kahramanlar

Çobanzade'nin şiirlerinde yer eden kahramanlar tüm Türk dünyasına ait ortak kahramanlardır. Mazlum halkların koruyucusu Çorabatır ve Halim Aydamak gibi batırların yanında Timur, Batuhan, Cengiz gibi Türklüğü temsil eden kahramanlara yer vermiştir. Çobanzade, Çorabatır'ı Rus-Türk mücadelesinin kahramanlık simgesi olarak ele almıştır. Halim Aydamak ise Kırım özlemi ve göçlerle simgeleşen bir kahramandır (Acar,1999:20).

6.1.1. Çorabatır

6.1.1.1. Çorabatır'ga (Çorabatır'a) Şiiri

Çorabatır milli bir destan kahramanıdır. Şair, bu şiiri çocukluk çağlarında çevresinin vasıtasıyla (halk anlatılarıyla) tanıttığı güçlü bir alp tipi olan Çorabatır'a ithafen kaleme almıştır. Şiir, halk cırı (halk türküsü) ile başlamaktadır. Cırdan sonraki kısımlarda şair çocukluk yıllarının Çorabatır'ın methini dinlemekle geçtiğini belirtmiştir. Hayalinde canlandırdığı destan kahramanı Çobanzade'nin gelecekteki duruşunu belirlemiştir.

Çorabatır'ın şiirdeki özellikleri:

Gürzü: Dağ gibi.

Kılıcı: İki taraflı.

Aygırı: Kanatlı, piriç tırnaklı.

Durağı: Yüksek Çatır, Çatır Tav.

Aşı: Darı çorbası, oğmaç, bulgur.

Şiirin konusu:

Bahadırların korktuğu, yolları kanla kaplanmış, hırsızlardan alıp halka veren, iyilerle dost kötülerle düşman, gerçek Tatar'ın baş yoldaşı olan bir batır konu edinilmiştir. Şiirin konusu çocukluk rüyası ile başlamaktadır. Çobanzade, her gece uykusunda hayal meyal Çorabatır'ın kendisini ziyaret ettiğini anımsamaktadır. Çocukluk rüyasını süsleyen, yaramazlık yaptığı zaman adaletinden korktuğu bu kahramanı rol model olarak almaktadır. Çorabatır'a karşı çocuk saflığıyla bir düşmanlık beslemekte ve onun gücüne erişmek istemektedir. Çocukluğunda para toplayıp kendisine bir tay alıp Çorabatır ile savaşmak, kozlarını paylaşmak, hüner sergilemek istemektedir. Çorabatır'ın hayaliyle çekişmekle geçen çocukluğu, yetişkinlik zamanında bir at sahibi olduktan sonra çeşitli yerleri dolaşıp görmesiyle beraber yerini ona karşı büyük bir özleme bırakmıştır. Çorabatır'ı özleyip onu ne kadar sevdiğini belirtmiştir. Çocukluğunda ona karşı aksi tavırlarından, inatlaşmalarından ötürü yıllar sonra ondan özür dilemiştir. Çorabatır olmasaydı çok şeyden eksik kalacağını, kötü huylar edinip kötü insan olabileceğini onun varlığıyla bu günlere geldiğini belirtmektedir. Çobanzade'nin bu şiirde vermek istediği anlam aslında şudur: Tarihe mal olmuş bir kahraman ile boy ölçüşüp, onun hatirasını yâd etmek Çobanzade ve halkının mücadelesinde en önemli güç unsuru olmuştur. Kırım halkının kuvvetlenmesini sağlayan arkaik kuvvet, kendi damgalarını taşıyan kahramanlardan ve olaylardan oluşmaktadır.

6.1.1.2 Tandu (Çorabatır) Şiiri

“Kaval Sesleri” isimli kitapta “Tandu” adıyla anılan bu şiir “Gök Kitap” “Çorabatır” olarak isimlendirilmiştir. “Tandu” (Çorabatır), Çobanzade'nin kaleme aldığı en uzun şiirdir. *“Aynı zamanda destansı özellikler barındıran folklorik bir manzumedir”* (Duymaz, 2015:47-56). *“Bu manzumedede Tatar halkının yiğitliklerini konu edinmektedir”* (Duymaz, 2015:47-56). Asıl nüshaları gün yüzüne çıkmamış olan bu destan 16. yüzyılda Kazan'da meydana gelmiştir. Çeşitli yerlerde çeşitli rivayetleri bulunan destan Tatar halkına ait bir destandır.

H. Ataman'a yolladığı 5 Ekim 1917 tarihli mektupta bu şiir hakkında şu kayıtlar mevcuttur:

“Sana, hakkında pek çok yazdığım uzunca destanımdan göndermeğe başlıyorum. Halkın anladığı tarzda bir kahraman taslağını havidir. Bunu daha mürekkepleştirmek, ona ruh, kalb, karakter vermek ya başkalarının ve yahut benim daha sonra, gelecek senelerimin işi. Şimdi, yalnız istidadımı görmek ve göstermek istiyorum. Muvaffakiyet, daha katî gayretlerin omuzunda. Süjeyi ‘Malgar’ Tatarlarının bir masalından aldım. Muhtelif mektuplarla gidecek parçaları bir araya toplamanı rica ederim” (Otar, 1999: 122).

Çobanzade mektubunda “Malgar Tatarlarının bir masalından aldım” şeklinde bir ifade kullanmıştır. İsmail Otar, Malgar'ın, Balkar olabileceğini belirtmiştir (Otar, 1999: 122). Zira Çorabatır destanının Kırım Nogay, Karasubazar gibi çeşitli rivayetleri vardır. Balkar coğrafyasında Çorabatır'ın isminin Tandu olarak değişmesi ihtimali kuvvetle muhtemeldir. Çorabatır isim olarak tanınmış tarihî bir kahramanlık destanı olarak ele alınmaktadır.

Şiirin yapısı:

Destan manzumesi sekizlikler halinde kaleme alınmıştır.

Şiirde kahramana ait özellikler:

Atı: Doru at.

Gücü: Sonsuz bir güç.

Kalpağı: Kır.

Kürkü: Yağlı.

Ad Koyma Motifi: Anasının karnında adı belli olmuştur. Bu tek bir anlama gelmektedir. Dünyaya gelecek kişi kahramanlık vasfıyla onurlandırılmıştır.

Kardeşleri: Ahmet, Mehmet (ikisi de bahadır).

Hayvanlarla Konuşma: Ateş görmeyen çeşitli yabani hayvanların şarkı söylemesi.

Mekân: Kaf Dağı.

Mitolojik Şahıslar: Cin, peri.

Mitolojik Sayılar: Kırk aziz, yedi eren.

6.1.1.3. Yaz Akşamı Üy Aldında Şiiri

Adı geçen kahraman: Çorabatır

Bu şiir Çobanzade'nin çocukluk hatıralarından izler taşımaktadır. Şiirde şairin babası, şair ve Nuray isimli kişiyi güreştirmektedir. Bu güreşi izleyenlerden birisi de şairin dedesidir. Dede, güreşi sevinçle izlemektedir. Ve toruna Çorabatır olarak seslenip kazanması için destek vermektedir. Dede'nin torununa topluma ve tarihe mal olmuş bir bahadırın adını lakap olarak koymasının iki önemi vardır. Birincisi torununun tarihini geçmişini bilmesi, ikincisi de bu geçmişe uygun bir biçimde yaşamasını öğretmek istemesidir. Manzumede "Çorabatır" isminin kullanıldığı kısım şu şekildedir:

*"Kartbabayçık kuvana, kolun kaga..
-Ay Bekir! Diy, sağına mukayt bol!
Sakt bol! Berme ayağın ırğaçıkga!..
Hop, hop.. Ayt!. Siyd Bekir!. Anaşay..
Canbaşka al.. Anan ana.. Tart, kaldır, at..
Ana na na. Çorabatır.. Hoop.. Afferim Balay.."*
(Bir Saray Kuracakman, 2001:33)

6.1.2. Halim Aydamak

6.1.2.1. Halim Aydamak Şiiri

Kırım-Tatar Türklerinin Çorabatır ve Edige destanları dışında bilinen üçüncü destan Halim Aydamak destanıdır. Kırım Köpürlüköy'de dünyaya gelen Halim Aydamak (Alim Azamatoğlu), Türk-Tatar halkının koruyucusu, kayırcısı bir yiğittir. Hanlık devrinin sona ermesinden sora Rus baskısı içerisinde kötü bir hayat süren, milli benliklerinden, milli kültürlerinden, dillerinden, dinlerinden yoksun bırakılan Türk-Tatar halkı bir kurtarıcı beklemektedir. XIX. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan bu kahraman Tatar genci, evleri, yurtları kanla acıyla dolmuş Tatar halkının acılarına merhem olmuştur. Rus Çarı ve mirzalara, aytuvlu baylara, yüksek statüyü temsil eden bürokratik kesime karşı; ezilen, savunmasız halkı korumuştur. Batı edebiyatının kahramanlık örneği Robin Hood ile Türk-Tatar edebiyatının

Halim Aydamak'ı arasında benzerlik vardır. Halim Aydamak'ın destanlara, masal ve efsanelere yüklediği fonksiyon “zenginden alıp fakire vermektir”. Kısacası Halim “adalet” kavramını temsil etmektedir. Mazlum halkın koruyucusu, kayırcısı isimlendirilmiştir.

“Kırım’ın en eski ve en meşhur şehirlerinden olan, Karasubazar (Belogorsk) şehrine 15 km. uzaklıktaki Köpürlüköy Felaketi (Toprak Davası): Köpürlüköy sakinleri, 1889-1890 yıllarında başlayıp 1905 yılına kadar süren bir toprak davası yaşamıştır. Ellerinden hile ile alınan topraklar 1905 yılında sonuçlanan hukuki süreç sonucunda zalimlerin ve haydutların eline geçmiştir. Bunun sonucunda halk topraksız, evsiz-barksız kalmıştır (Keskin :247). Bu olaydan hareketle Halim Aydamak’ın din, dil, ırk gözetmeden zenginden alıp fakire vermesi, mazlum halkı korumasının altında yatan en temel sebep bu vakanın yaşanmasıdır. Bekir Sıdkı Çobanzade’nin Halim Aydamak’a ithafen yazdığı bu şiir Kaval Seslerinin 67. sayfasında ve Gök Kitap’ta yer almaktadır (Otar, 1999: 80).

Şiirin konusu: Çobanzade manzumede Tatar yiğidi Halim Aydamak’ın Sara isimli Çıfıt kızına âşık olmasını konu edinmiştir. Aydamak, Sara’nın Mordohay isimli biriyle evleneceği haberini almıştır. Beline piştov (silah) takıp, arkadaşlarını da yanına alıp, ata binip gözü kanlı bir şekilde düğün yerini aramıştır. Oraya ulaştığında Sara’yı öldürüp elini kana bulamıştır. Bu sırada Ayşe isimli yetim bir kızın düğünü olduğunu ve düğüne kimsenin icabet etmediği haberini almıştır. Yola koyulan Halim fakir bir kadına para vermiştir. Yaptığı iyiliklere rağmen sevabının affına yetmediğini, Saranın al kanının elinden gitmediğini bu yüzden huzura erişemediğini Çobanzade şu dizelerde aktarmıştır:

*“Ölemen, sevabım afıvga cetmiy..
Sara’nın kanı kolumdan ketmiy..
Könlüm bahtıma razılık etmiy..
Haygidi Halim onmagan Halim!
Türkiye Türkçesi:
“Ölüyorum, sevabım affıma yetmiyor..
Sara’nın al kanı elimden gitmiyor..
Gönlüm bahtıma rıza vermiyor..
Hey gidi Halim, huzura erişemeyen Halim!
(Bir Saray Kuracaqman, 2001:67)*

Aydamak'ın şiirdeki fonksiyonları:

Abaytsız (Dikkatsiz) oluşu: Çobanzade'ye göre Halim, yanlış bir aşka düştüğü için abaytsızdır. Fakat Halim âşık olmakla (bahıtlı) bahtiyardır.

Cumard (Cömert): Stalin döneminde "haydut" olmakla suçlanan Halim aslında kötü bir haydut olamayacak kadar tatlı sözlü ve (cumard) cömert bir halk kahramanıdır. Cömertlik Türk destan kahramanları için övgü kaynağıdır.

Bühtana (iftiraya) uğraması: Aydamak cömertliğinin yanında iftiraya (bühtana) karşı hiddetlidir. Sevdiği kızın ona iftira atması üzerine hiddetlenmiştir. Destanlarda çekememezlik, kıskançlık ve iftira yaygın bir motiftir.

Yiğitlerinin olması: Buna rağmen diğer destan kahramanları gibi Aydamak da yalnız değildir. Türklük tarihine şan ve şeref katan Göktürk destan kahramanı Kür Şad'ın kırk yiğidi (çerisi) vardır. Manas Destanı'nda Manas'ın oğlu Semetey Talas'ı geçmek ister ve ona yardım eden yiğitlerdir. Kurmanbek Destanı'nda ise Kurmanbek, Dölön Han tarafından yaralanır ve bir kurtarıcı bekler. Yakın arkadaşı ve yiğidi Akhan onun ölüsüne yetişir ve cansız bedenini bir beze sarıp Tayibek'e teslim eder. Örnek verilen destanlardaki gibi Aydamak'ın kahramanlık vasfı yiğitlerle tamamlamaktadır.

İntikam almak için düğünü basması: Sevdiği kızın ona iftira atmasını kabullenemeyen Halim er meydanına çıkma evresine girmiştir. Bu öç alma evresinde Halim sevdiği kişiyi öldürmenin pişmanlığını yaşasa da intikamını alarak gücünü tescillemiştir. Mitin ona verdiği diğer fonksiyon fakirlik içinde yaşayan halkın asayişini sağlamaktır. Halim öksüz düğününe katılıp ve yolda gördüğü yaşlıya yardım edip mazlum halkın koruyucusu statüsüne erişmiştir.

Öksüze sahip çıkması, aç doyurması, yaşlılara yardım etmesi: Halim'in diğer bir vasfı ise öksüze sahip çıkması ve aç doyurmasıdır. Bu onu kahramanlık statüsüne daha da yaklaştıran bir harekettir. Halim'in topluma hitap etmesi için bu gereklidir. Aç doyurma motifine Orhun Yazıtları, Manas Destanı ve Dede Korkut hikâyeleri gibi Türk coğrafyasının kutsal metinlerinde sıkça yer verilmiştir.

Halim, Türk coğrafyasının ideal alp tipidir. Her ne kadar Robin Hood'a benzetilse de o, Türk toplumuna has bir kişiliktir. Güçlü duruşu, boyun eğmeyişi yaşadığı tüm çatışmalara rağmen cesaretli oluşu, onu topluma mal olmuş bir alp, ideal bir kahraman yapmıştır. Çobanzade'nin şiirlerinde Çorabatır ve Halim Aydamak'a yer vermesinin başlıca sebebi Türk toplumunun bireysel menfaatlerinden önce içinde yaşadığı toplumun menfaatlerini göz önüne alarak toplumsal değerlere sahip çıkılmasını sağlayan idealize tip olmalarıdır.

Çorabatır ve Halim Aydamak destanların arkaik yapılarında ise Türk kültürüne has motifler kullanmıştır. Türk mitolojisi sahip olduğu özellikler açısından oldukça verimlidir. Çobanzade evrensel kahramanlar yerine milli kahramanlara yer vermiştir. Bu yüzden kahramanların elde ettiği zafer mikrokozmetik bir zaferdir Kahramanlar ise kültürelidir. Çobanzade'nin ele aldığı kahramanlar altyapı olarak milli bir ölküye, Türklük ölküsüne ait kahramanlardır. "O. Rank, mitik kahraman serüvenini insanın bilinçaltında yaşadığı geri dönüş arzusu ile izah eder." (Folklor, 2012:29) Çobanzade mitin gizli kodlarını kullanarak öze dönüş metaforunu bilinçaltına yerleştirmeyi başarmıştır. Çobanzade'nin seçtiği kahramanların en büyük özelliklerinden birisi cesur olmalarıdır. Bu cesaret milli idealizmin kullandığı koddur. Çobanzade halkına yol gösterecek milli tipler aramıştır. Rus mezalimine baş kaldıran tipleri seçmesi tesadüfi değildir. Halim'de, Çorabatır'da Ruslara boyun eğmemiştir. Birbirine paralel kahramanlar seçmesi bu yüzden dir.

6.1.3. İskender

6.1.3.1. Hasret İsimli Şiiri

Şiirde İskender'e atıf vardır. Şiir halk cırı ile başlamaktadır. "Bu şiir Çobanzade'nin 7 Haziran 1917 tarihinde yakın arkadaşı Hamdi Ataman'a göndermiş olduğu mektubunda yer almaktadır" (Otar, 1999: 82). Şairin "Gök Kitap" isimli kitabında halk cırı bahsinden sonraki kısmında "Esmacığın Sabrı" olarak ikinci bir isimlendirmeye tabi tutulmuştur" (Otar, 1999: 82).

*"Nerede görsem bir fakir, zengin ediyorum..
Yiğitlere türbeler diktiriyorum..*

*Kitaplarda adlarım sayfalar tutuyor..
Çok yoksulu bahtiyar ediyor, mirza yapıyorum..
Yazdığım ferman Hind'e gidiyor..
Sevdiğim şarkıyı dünya biliyor..
Arap, Acem destanımı bitiremiyor..
Destanıma yalanlar hiç giremiyor.
İskender'de soyumu arıyorlar
Delillerle, mantıkla çok hocalar..”
(Otar, 1999:82)*

Şiirin yapısı: İskender'in etnik kimliği hakkında farklı görüşler mevcuttur. İskender'in proto Türk olma ihtimalini savunan görüşler vardır. İskender'de soyumu arıyorlar, delillerle, mantıkla çok hocalar mısralarında bu konudan bahsetmektedir.

Şiirde geçen kavramlar: İskender, yiğitlere türbe diktirmek, yoksulu mirza yapmak, fakiri zengin etmek, nam salmak, halk tarafından sevilme, fal bakmak, mani söylemek, bele al kuşak takmak gibi kavramlara yer verilmiştir.

6.1.4. Seyit Battal Gazi

6.1.4.1. Stüdent Şiiri

Bu şiirde Kırım'da yaşayan Türk-Tatar gençlerine yönelik yapılan Ruslaştırma politikasına eleştiri vardır. O dönemde genç kitleleri yabancılaştırmak amacıyla çeşitli Rus mektepleri açılmıştır. Bu mektepler her açıdan Türk gençlerine zarar vermektedir. Selim isimli gencin bu evrelerden geçip sonunda milliyetçi olmasıyla sonlanmaktadır.

Şiirin konusu: Rusça konuşmakta zorlanan Kırım halkı hükümet ile ilgili resmi işlerde veya Rusça ile alakalı konularda yardım istedikleri Ruslar tarafından dolandırılmışlar yahut yanlış yönlendirilmişlerdir. Bu duruma bir çare aramaktadırlar. Kırım Müftüsü'nün, Tatarlar Rusça öğrenebilir fetvası ile köyün en zeki çocuğu Selim'i öğretmen olması için okula göndermek isterler. Fakat Akseyid'in oğlu Selim, Rus okuluna gitmek istememektedir. Selim'in annesi de bu duruma karşı çıkmaktadır. Selim'in kendi kültüründen farklı bir kültür almasını istememektedir. Halk, köy imamının açtığı mendile para doldurup Selim'i Rus okullarında eğitim görmesi için şehre göndermiştir.

Aradan birkaç yıl geçtikten sonra Selim köyündeki insanların ilim bilmediğini, hesap işlerinden anlamadığını söyleyip durmuştur. Halkının sadece milli kültürüne ait öğeleri (Seyit Battal Destanı ve diğer Türk destanlarını ve masalları bildiğini), Puşkin, Gogol gibi evrensel kültüre ait değerlerden haberleri olmadıklarını söyleyip durmuştur. Onu okutan halk bu durumdan rahatsız olup onu züppe olarak adlandırmıştır. Selim köyünü, halkını terk edip Odesa'ya yerleşmiştir. Uzun bir zaman sonra Odesa'da Çobanzade ile yolları kesişmiştir. Selim yaptıklarından ötürü büyük bir pişmanlık içerisinde. Başka halklar gibi Tatar halkının edebiyatının da değerli olduğunu, Tatar türkülerinin maden cevherinden çıkan elmas olduğunu geç de olsa anlamıştır. Ömrünü Rusça öğrenmeye adan Selim aslında hayatının kendi dili olan Kırım Türkçesinden ibaret olduğunu anlamıştır. Selim'in tüm sırları, din öğütleri, baba nasihatleri, hatta bütün ömrü kendi dilinde saklıdır.

Şiirde geçen unsurlar: And içme motifi üzerinde sıklıkla durulmuştur. Seyyid Battal Destanı'na atıf vardır.

Manzume şu şekildedir:

*“Bir neçə il keçdi, gimnazist Səlim
Əynində forması yoluxdu kəndi.
-Qospoda, bilmirsiz nauka, elm,
Elmdən bixəbər molla əfəndi.
Qlaqol, imena, nədir predloq?
Soruşsam, hamınız çaşıb gülərsiz.
Puşkindən, Qoqoldan xəbəriniz yox,
Bircə Seyid Battal, nağıl bilərsiz.
Gedərəm Ədesə, dast, boq pomojet,
Gec-tez qurtularam mən bu vozduxdan,
Mən olum student, sonra gəl laf et,
Dinləməm krestyan, nə də dvoryan!”*

6.1.5. Batuhan

6.1.5.1. Tatar Değilim Diyenlere Şiiri

Şiir Kaval Sesleri isimli defterin 141. sayfasında yer almaktadır (Otar, 1999: 132).

Şiirin konusu: Sülün yılının on dördüncü ayında Batuhan Macaristan'a Tuna boyuna ulaşmıştır. Ve düşmanlara haber salmıştır. Gavurlar (Frenk,

German, Mürted Macar) boyunlarına haç takıp, esirlerini ve elçilerini alıp savaş meydanına gelmiştir. Müslüman Tatarlar, türkü söyleyip yaylarını, atlarını altınla sırlayarak savaşmıştır. Gâvurlar on kere saldırmıştır. Savaş dehşetli bir şekilde geçmiştir. Çobanzade savaş sırasında Acem destan şairi Firdevsi bu savaşı görse bu savaş üzerine destanlar yazacağını belirtmiştir. Bu savaşta Cengiz ve Timur'un ataları büyük bir başarı elde etmişlerdir. Batuhan, Avrupa'yı yenmiştir. Avrupa, Batuhan'ın korkusuna Tatar kimliğine bürünmeye çalışmıştır. Gerçek Tatar, kaytarma bilen, Tatarca türkü söyleyen, ölüme gülen insanlardır. Fakat günümüzde Avrupalılaşmak isteyen bazı insanlar Tatar kimliğini inkâr etmektedir. Çobanzade bu insanları "baykuş köle" olarak tanımlamıştır. Bu inkârcıların Cengiz ve Batuhan'ı tanısaydı göğsünü gererek Tatar olduğunu, kimliğini, milletini, öz dilini inkâr etmeyeceğini belirtmiştir. Savaşmayı bilmedikçe Tatar olmanın bir anlamı olmadığını, cesur mücadeleciler yiğitlerin Cengiz ve Batu ile beraber gömüldüğünü belirtmiştir.

*"Tatar möhkəm imiş daşdan, demirdən,
Bir gündə yıxıldı Avropa birdən.
Yetmiş bir millətdi onun tamamı,
Aməna söylədi Batuya hamı.
Batu xan əlində kəmiyi, əti,
"Tataram" söylədi batı milləti.
O axşam bir düyün qurdu ki tatar,
Yığışdı seyrinə ulduzlar, aylar.
Bunlar tatar idi, savaşa bilən,
Ölümün üzünə tatar tək gülən,
Onlar tatar kimi yaşasa idi,
Bu gün tatarların olmazdı dərdi."
Budapeşt, 31 Aralık 1919*

6.1.6. Timur

6.1.6.1. Kızıl Şarap Al Şarap

Konusu: Tarihi kahraman Timur'un içkiye düşkünlüğüne ve içki içtiği kadehine atıf vardır.

Şiirin yapısı: Beşlikler halinde kaleme alınmıştır.

Şiirde geçen unsurlar: Horon tepmek, Türkü, Timur'un kadehi.

*“Ketir mağa qart Temirniñ kadesin,
Bir aqşamçün dünya caqmaq kerekmi?
Ciltırağan lâmpaçığım ağılsın,
Ateş alsın caş cüregim çevresi.
Qızıl şarap, eski şarap içeyim .”
(Budapeşte, Mart 1919)*

6.1.6.2. Yaş Bala Tülber Bala

Adı geçen kahraman: Timur, Cengiz

Çobanzâde bu şiiri genç arkadaşı Lâmi Bekirzâde'ye armağan etmiştir (Otar, 1999: 145).

Şiirin konusu:

Şiirin konusu kahramanlıkla ilgilidir. Timur ve Cengiz kahramanlık emsali olarak gösterilmiştir. Çobanzade'nin ailesi Cengiz ve Timur gibi adını tarihe yazdıracak büyük bir kahraman olmasını istemektedirler. O dönemde Kırım halkına, zayıfa kuvvet veren, fakire kanat veren, doğru yolu gösterecek bir kahraman gerekmektedir.

6.1.7. Cengiz Han

6.1.7.1. Tatar Değilim Diyenlere Şiiri

Kahramanlar: Batu Han, Cengiz, Halimcik, Leng.

Bahsi geçen manzumeye Batu Han ve Halim Aydamak kısmında yer verilmiştir.

6.1.7.2. Yaş Bala Tülber Bala

Kahraman: Cengiz, Timur.

Bahsi geçen manzumeye Timur kısmında yer verilmiştir.

6.1.7.3. Savaşa Dostlarım Şiiri

Kahraman: Cengiz

Manzumede Cengiz adının geçtiği kısım:

Kırım Tatar Türkçesi

*“Tuvganda balaman oysuz, fikirsiz
Ölgende Tatarman bolalmam cırsız..
Aytmadım buküngeç bir eren bekleb
Tanrıdan Nevaî, Cengizler tileb.”*

Türkiye Türkçesi:

*“Doğunca çocuğum, düşüncesiz, fikirsiz
Ölürken Tatarım, olamam türküsüz..
Söylemedim bugüne kadar ermiş bekleyip
Tanrıdan Nevaî, Cengiz’ler dileyip.”*

6.1.7.4. Kiçik Sözler Şiiri

Şiir, “Kaval Sesleri” isimli defterin 147. Sayfasında yer almaktadır (Otar, 1999:101).

Şiirin konusu: Çobanzade şiirde Cengiz olmak için doğduğunu belirtmiştir.

Adı geçen kahraman: Cengiz

Şiirde geçen unsurlar: Soylarının hepsi atlı olması yiğitlik vasfını yüklemiştir. Cengiz olmak için dünyaya gelmesi kahraman olacağına işarettir.

*“Atlı soyum aşiq kamana, yaya,
Çingiz olmaq üçün gəldim dünyaya.
Kiçik sözlər mənim, qılıncım, atım,
Kiçik sözlər üçün taxtımı satdım.”*

Budapeşt, 8 yanvar 1920.

6.1.8. Şeyh Şamil

6.1.8.1. Kart Çerkes Şiiri

“Kafkas Kartalı” olarak bilinen Şeyh Şamil, Dağıstan Türklüğünün ve Türk-İslâm dünyasının önemli isimlerindedir. Çobanzade, Dağıstan’da ve

Kafkasya'da kahramanlıkları ile nam salan bu şahsiyetin ve göstermiş olduğu mücadelenin örnek alınmasını istemektedir.

*“Alına yazılan başa da gelir.”
Esirler türküsü mırıldanıyor herkes,
Yalnız bir yaşlının kolunda var eski kuvvet,
Yetmişlik, Şamil gibi kahraman Çerkes.
Yetmişlik, Şamil gibi kahraman Çerkes.
(Otar, 1999: 91)*

6.1.9. Efsane

Rusların özümleme politikalarına karşı gerçekleşen milli uyanış (mili reform) hareketinin öncülerinden olan şair, Türk-Tatar toplumu için kutsal olan değerleri millileştirmek, Türk olma şuuruyla, Türk halkları edebiyatından milli bir edebiyat yaratmak ve asırlık Türk edebiyatını muhafaza etmek istemiştir. Bunun için Türk kavminin eski ilkel dönemini de içine alarak destanî vakaları, geleneksel halk türkülerini, halk efsanelerini Türk kavminin maddi ve manevi kültür unsurları ile harmanlayarak şiirlerinde manevi bir kültür hazinesi yaratmıştır. Kısaca milli fikriyatçı tavrından kopmayan Çobanzade, komünist ideolojiye karşı Türk ırkının sahip olduğu köklü değeri şiirlerinin zeminine büyük ustalıkla döşemiştir.

6.1.9.1. Suv Anası Şiiri

Su kültü, Türk mitolojisinin en önemli öğelerinden biridir. Altay Türklerinin yaradılış destanlarından başlayarak günümüze kadar çeşitli fonksiyonlarda bulunan su; Türk milletinin yarattığı destan, efsane, masal ve hikâyeye gibi ürünlere sıkça konu olmuştur. Su ve ana kelimelerinin birleşimiyle ortaya çıkan “Suv anası” (Sub anası, Su iyesi) ise mitin sadece eril değil aynı zamanda dişil kurgulara sahip çıktığının göstergesi olmuştur. Gerek Tengricilikte (dini sistemde) gerekse töre hükümlerinde kadına itibarlı makamlar ayrılmıştır. Mit, bu duruma ayak uydurup eril kişilikleri ana vasfıyla değerler dizisi içerisine almış ve çeşitli kurgulara dâhil etmiştir. Umay Ana, Ak ana (Ak Ene), Od Ana, Kırk kız, Etügen, Geyik Ana, Satılay, Toprak Ana, Yel Ana, Şimiltey, Bayrım Ana gibi örnekler bunun en büyük kanıtıdır.

Şiirin yapısı: Çobanzade'nin Suv Anası isimli şiiri yapı bakımından sekiz bölümü dördlük ve 1 bölümü 6'lık olacak biçimde kaleme alınmıştır. Şiir, Boran isimli şiir kitabının 42. sayfasında ve "Kaval Sesleri" isimli şiir kitabının 85. sayfasında yer almaktadır.

Şiirin konusu: Beş ev adı verilen bir köyde "Köse" lakaplı bir mollanın kızı olarak dünyaya gelen kumral saçlı kızın manzumesidir. Kız bir gence âşık olmuştur. Fakat kızın babası (Köse Molla) çocuğu kovdurup, kızını yaşlı bir hacı ile evlendirmiştir. Kız olaydan üç gün sonra kaderine karşı gelip kendini Salgıra (suya) atmıştır. Bu olaydan sonra Çatır'a ay konduğu vakitlerde kız sudan çıkıp saçlarını çözmekte ve düşünmektedir. Sırrını genç söğüt ağaçlarına söylemektedir. Sırrını taşıyamayan söğüt ağaçları üzüntüden güz gelmeden sararmaktadır. Ve Salgır bir an yasa bürünüp kurumakta daha sonra coşup taşmaktadır. Bunun için bu mekânda yerleşim yeri kurulamamakta ve bu suyun içinden çeyiz, keten arınamamaktadır.

Bekir Sıdkı Çobanzade bu şiirde mitsel ana kavramını ve mitosunu kullanarak baskıcı ve gerici zihniyet perdesine hapsolmuş topluluğa meydan okumuştur. Batı'ya, batılı değerlere açılmayan ataerkil düzen üzerinde yapay fatalizm oluşturan bu topluluğa karşı tek çare başkaldırma eylemidir. Onların karşısına dogmatik düşünceler çerçevesinde belli başlı töre kurallarıyla yaşam alanlarını kısıtladıkları kadını (eril kimliği) getirmiştir. Bu karşı çıkış Tanrı tarafından değil insan tarafından belirlenen suni fatalizme karşı çıkıştır. Değişim kızın suya atılmasıyla gerçekleşmiştir. Su, eril bir ruhtur, onu koruyan iye anaç bir ruha, feminist bir yapıya sahiptir. Baba tarafından yazılan kadere karşı çıkan bu kız aslında bir ilki gerçekleştirmiştir. Razi olmadığı bir kaderi yaşamak istemediğinden kuralları çiğnemiştir. Bu yenilikçi bir harekettir. Ataerkil düzen üzerinde oluşturulan gerici töre kurallarına karşı çıkıştır. Ataerkil bir topluluğa (babanın kurallarına karşı çıkış) suya yani anaya (kadına) sığınmaya yönlendirecektir. Kız istemediği biriyle evlenerek kirlenmiştir. Ölümü kurtuluş olarak görüp suya atlamayı tercih etmiştir. Suyun arkaik yapısında yeniden doğma, temizlenme vardır. Onu temizleyecek olan sudur.

Su, ölüm ve yaşamın birleştiği, arınmanın gerçekleştiği yerdir. Suyun arketipinde yeniden canlandırma vardır. Tuvalıların “Bögen Sagan Toolay” adlı mitinde hem öldürülen hem de yutarak dirilen bu mitolojik varlığın, önce öldürdüğü sonra da yutarak dirilttiği kızı gören kahraman ve dostları yaralarını sağaltmak için Celbegen’i sırası ile onları yutmaya ve geri çıkarmaya mecbur ederler ve sapasağlam olurlar. Mitolojik Ana’nın hayat verici ve öldürücü işlevi Celbegen demonik varlığında korunmuştur (Bayat, 2007). Şiirde dikkatten kaçmayan bir husus daha vardır. Kız suya atlamadan önce üç gün beklemiştir. Üç sayısı Türk mitolojisinde arkaik bir plana hizmet etmektedir. Örneğin; Manas’ın oğlu Semetey’in üç gece üst üste aynı rüyayı görmesi, Cakıp Bey’in altmış yaşına geldikten sonra üç erkek çocuğun babası olması (İnan,1992:6). Alevke Hanım’ın Manas’tan korkup kaçması bölümünde Manas’ın üç gün kimseyle konuşmaması (İnan,1992:18). Yakut masallarında gökten ve bulutların arasından gelen mitolojik ananın, ölmüş kahramanın üzerinden üç defa atlayarak onu diriltmesi (Bayat,2007).

6.2. Halk Edebiyatı Tür ve Şekilleri

Çobanzade Türk halklarının ortak bir kökünde ve ortak bir dilde birleşmesini ümit etmiştir. Türk- Tatar Dialektolojisi isimli eserinde “Başlıca Türk-Tatar Lehçelerinden Numuneler” başlıklı kısımda Çuvaş, Özbek, Kazak, Oryat, Anadolu, Karaçay, Kumuk, Kırım, Kazan-Tatar, Türkmenistan ve Azerbaycan gibi Türk ellerinden atasözü, gelin oyunu, türkü, mâni, masal, bilmece (matal), bayatı gibi numunelere yer vermiştir. (Seçilmiş Eserleri, 1.cilt:219-250) Aynı zamanda Kumuk Dili ve Edebiyatı isimli eserinde “*Kumuk halkının dili, kültürü ve gelenekleri hakkında bilgiler verdikten sonra Kumuk halk edebiyatının nazım türleri olan “sarın” (mani), “yır” (türkü), “takmak” (atışma), ve “vayah” ya da “yas” (ağıt) türleri hakkında tanımlamalar yapmaktadır* (Duymaz, 2015:47-55).

Yusuf Akçura, “Çobanzade’nin manzumeleri, şekilleri, vezinleri, türküleri halka ait unsurlardan almasını Abdullah Tukay’dan etkilenmesine bağlamıştır (Nagayev, 1991:95-122).

6.2.1. Cır (Yır), Türkü, Nağme

Türkü ve yırlamak: Otar'ın ele aldığı şiirde şu şekildedir:

*“Alaşa yorganın türküsü yırlay
Dünyanı aylana, yerinden turmay.”
(Kölgede Yatana Şiiri)*

Cır ve horon tepmek:

*“Çalınsın cüregimni cakkan cırlar
İnce belin sarıb koran tepiyim.”
(Otar, 1999: 100. 3. Eski Şarap Al Şarap Şiiri)*

Cır:

*“Cırların bolmasa, manen bolmasa
“Curd” değen sözünmen cürek tolmasa.”
(Tuvgan dil Otar, 1999: 139)*

Diğer kısım:

*“Öz tuvgan tilimde ayt maga!” dermen
Öz tuvgan tilimde cırlab ölermen...”
(Tuvgan Dil Otar, 1999: 139)*

Yır:

*“Birazdan son dürüldiy tilsiz kaval
Könlüm tola, tamırım cana, kaynay..
Ayaklarım özlükten cürüb kete
Közlerimde bar nerse cırlay, oynay...”
(Otar, 1999: 148 Yaz Akşamı Üy Aldında Şiiri)*

Cır:

*“Cad kızları cırlaylar,
Curdlarını sırlaylar
Esmaçıknı taşlanız
Okutmağa başlanız
Bir Tatarca çinnasın
Dost, düşman tinnasın.”
(Atama)*

Cır:

*“Tıgıra koray,
Şuvulday, cırlay,
Hatırım soray, hatırım soray...”
(Otar, 1999: 90 Karanlık Soğuk Şiiri)*

Türk Cır:

*“İstanbul, Türk tilin batırdı, buvdu..
Türklükünü unuttı, Türk cırın kuvdu...”
(Otar, 1999: 114, 115 Savaşa Dostlarım)*

Cır:

*“Nevaî pirimdir, kedaylar başı
Tatarca cırlagan bir Tatar çaşı.
Tokaylar kardeşim, bir bağçe gülü
Menimki könlü, menimki tili.”
(Otar, 1999: 114 115 Savaşa Dostlarım Şiiri)*

Ninni ve cır:

*“Anayı ösdire “Ay ninni” çalıb
Kart, canık cırlarman könlünnü alıb.”
(Otar, 1999: 114 115 Savaşa Dostlarım Şiiri)*

*“Öskenson üyrene, cad cırlar,bala..
Anaynın cırları beşikde kala..
Bu cırlar, tilegim, beşikden tursun
Mektebge, kitabga, şeherge kirsin
Beşikde eştiyik birinci sesin
Salagaç üstünde mezarga kelsin.
Tuvganda balaman oysuz, fikirsiz
Ölgende Tatarman bolalmam cırsız...”
(Otar, 1999: 114 115 Savaşa Dostlarım Şiiri)*

Cır:

*“Takdir bulay!.”deb anaylar küygen vakıt..
Cılavından taşnın könlü iygen vakıt..
Sen kurula, çubuğunnu içesin,
Cırlay, cırlay “yas”urbasın piçesin..”
(Otar, 1999: 120) Taqdirge Şiiri*

Cır:

*“Menim yazgan fermanım Hind’ke kete..
Menim süygen cırımını dünya bile...”
(Hasret)*

Cır:

*“Ne tan-küneş, tolgun ay, ne cıldızlar..
Ne ak sünbül, allı gül, deli könlü
Ne cırlarının aytkanı yosma kızlar...”
(Güz)*

Cır:

*“Öksüzde toy bolganda
Kalbi kuvañ tolganda
Ah tabılsam,yırlasam
Son oylansam, cılasam!”⁷
(Ah Tabılsam)*

Cır :

*“Bununçün hep Kırım'nın birdir cırı:
Bu cırlarda gizlengen ulu sırrı... “
(Kurt Nebi Çoban)*

*“Bir kırçık üstünde celtirmen ceri,
Kart cinler cırlay, oynay caş peri... ”
(Kurt Nebi Çoban)*

Cır:

*“Oy suvuk şu gurbet!.Ateşsiz,nursuz
Turmuşu bizlerge könülsüz, cırsız...”
(Oy Suvuq Şu Gurbet)*

Cır:

*“Tatar'lar turdular çınların cırlap,
Yayaların, atların altınman sırlap.”
(Tatar Değilem Diyenlere)*

Cır:

*“Çın Tatar bulardır, kaytarma bilen
Tatarca cırlagan, ölümge külgen...”
(Tatar Değilem Diyenlere)*

Cır:

*“Keleler yolda..yırları yürekke tiye,
Kalemimden bu yırlar kâğıtkı iye...”
(Gelirler)*

Cır:

*“Aklıma eski bir kart cırı tüşe..
Sozulgan,sıypagan,calbargan bir ses..
Kaygılı cırlarını süyalmay herkes
Cüreğim kaygıman caşlana, pişe...”
(Budapeşte Akşamı)*

⁷Ah Tabılsam şiiri, Kaş şiiri ile aynıdır.

Cır:

*“Kene de şen çığa cırlarım kökge
Bir Macar güzeli şarabım töge...”
(Tokay Şarabı)*

Türkü:

*“Karılgaç dua eter
Torgaylar türkülenir
Her biri pak yürekmen
“balaban cigit bol.”der...”
(Yaş Bala Tülber Bala)*

Türkü:

*“Könlümnü türküler bek yahşı candırmay
Şu dünyada zavkları aslı da kandırmay
Çal ölüm,öp ölüm,oyna toktama,
Maga sen kereksin, bir de kaytarma...”
(Kaytarma)*

Kaytarma Oyunu: Şiir başlığı ile beraber on yerde nakarat olarak geçmiştir.

Keday (ozan), türkiliy (türkü söylüyor):

*“Cıyılğan, bezirgân, satıcı, keday..
Sara'nın toyu bar, oynay da oynay..
Bakıra , türküliy kiyev Mordokay..
Haygidi Halim Aydamak Halim!..
(Halim Aydamak)*

Türkü:

*“Bir yaxşı ölümdür eri er edən,
Bir aclıq, bir ölüm, bir də məhəbbət.
Yanıq türkülərdə dərdin ağırı,
Bizlər fərq qoymadıq əsla heç kime,
Oxşadıq kasıbı, sevdik fağırı,
Bu yolda and içdik Allah eşqinə,
Yahşı ölüm kişiyi kişi etken
Açlık, ölüm, süygümen her şeyden bek.
Mına bizmiz fakirni öpken, süygen
“Allah!”degen, süymege ant etkenmiz,
Bizmiz öksüz cırıman cangan, küygen.”
(Stüdent)*

Nağme :

(Babama isimli kısmında cır)
“Cad kızları cırlaylar,
Curdalarını sırlaylar
Esmacıknı taşlanız
Okutmağa başlanız
Bir Tatarca çinnasın
Dost, düşman tınnasın...”
(Atama)

6.2.2. Masal

Masal:

*“Körgeenin bir rüya, atytkanın masal
Maksadın kopaymak, niyetin osal!”
(Kölgede Yatana Şiiri)*

Masal :

*“Çevredeki kırçıklar, suvsuz dere;
Közlerime bir talay masal sere...”
(Hasret)*

6.2.3. Çın, Mani

Mahnı:

“Aynı kısım Otarda bu şekildedir:

Çox zaman uzanıb biz sahilinde

Baxardıq suyuna Qara dənizin,

Mahnı oxuyardıq tatar dilinde,

Uçardı xəyalı hər ikimizin.

Deyərdi: ah, Bavbek, ah, əziz dostum,

Bildinmi qum üstə mən nələr yazdım?

Çox olub dünyaya gələn və gedən,

Çoxu Əzrayıldan qorxmamış, əlbət.

Köp vakıtlar uzanır kum üstünde

Kara Deniz çetlerin karar edik

Cırlar, oylar, süygülü tilimizde

Hayallerden saraylar kurar edik

*“Ey! der edi, kardaşım, Bavbek dostum!
Şindi kumga bilesin neler yazdım!
Dünya bunday kaç kere kelgen, keçken
Azrailden korkmagan bahtlı bek.”*

(Stüdent)

Mahnı:

*“Cırların bolmasa,manen bolmasa
“curd” deĝen sözünmen cürek tolmasa.”*
(Tuvgan Dil)

Çınlar: Maniler

*“Oynadılar çınlarman, ötkenlerday,
beĝendiler...”*

(Toy)

Çınlar: Maniler

*“Men bir kırga uzanır, tınlar edim.
Baraklarman, koçlarman çınlar edim.”*
(Gelirler)

6.2.4. Destan

Destan:

*“Arab, Acem destanım bitir almay..
Destanıma yalan şiy hiç kiralmay.”*
(Hasret)

Destanlar hörem:

*“İstiyen özünnü her yakta körmek
Her yerde incinden destanlar örmek...”*
(Tuvgan Dil)

Destan:

*“Bir soĝuş boldu şay..Ah Acem körse!
Firdevsi bulardan bir destan örse!”*
(Tatar Deĝilem Diyenlere)

Destan (dastan):

*“Nə desin Ağseyid bunca insana,
-Uşaĝa qalarsa, iş-gücü oyun,*

*Nə dinə meyli var, nə də dastana,
Çöldə, düzdə gəzib otarır qoyun.”
(Stüdent)*

*Aynı kısım Otar ‘da bu şekildedir:
“-men ne diyim?Diy,garip Akseyit de.
O da bolsa ocaga barmayman diy,
Ne destanda aşkı bar, ne mevlütte
Cüre tün-kün kırlarda tuvar küte.”
(Stüdent)*

6.2.5. Atasözü

Atasözü:

*“Bu ata sözləri, çoban sözləri,
İgidlik sözləri, ərən sözləri, (Aynı satır iki kez tekrarlanmaktadır.)
Otar’da şu şekildedir:
Kart çoban sözləri, atay sözləri
Ciğitlik cırları, akay sözləri...”
(Kiçik Sözler)*

6.2.6. Takmak, Bilmece

Takmak: Bilmece

*“Bekir, sen Çerkes’ni anlayan bolsan
Hatunlar işidir, takmaknı taşla
Sen giray kulusun, başınnı al da
Şamilce bir ölüm izlerge başla;
Sen de şay bir ölüm izlerge başla!..”
(Kart Çerkes)*

6.2.7. Falname

Falname:

*“O keçe kene şu tüşlerni körer..
Kene şu falname, eski tabirler...”
(Mezad 1; Otar, 1999: 107)*

Fal bakmak:

*“Bazı yolcu karılar fal karaylar
Baklalarda, avuçta iz araylar!.
Çınlayan: mani söylemek*

*Oynaganda şabaşlar ağızaman,
Çınlaganda çalgını turgızaman.”
(Hasret)*

6.2.8. Mövlüd, Muhammediye, Tabirname

Mövlüd, muhammediye, tabirname:

*“Muna mevlüd, ta’birname, mamediyе, müsfyançün ırımlar,
Karınca duva, kulunç sohta, ayle etne tılsımlar!..”
(Mezad 2)*

Horon tepmek:

*“Aytınız yaşlar yetişse toktasın teran,
Mezarımda saf baylab tepsünler koran!..”
(Gelirler)*

6.3. Ant İçme Motifi

And içmek (yemin etmek) tüm Türk-İslam coğrafyasında müşterektir. Bu kelime Yakut Türklerinde “andıgar”, Çuvaş Türklerinde “antah”, Kalmuk Türklerinde “andagar”, Maniheist Uygurlarda ise “andık” şeklindedir. Kâşgarlı Mahmud and kelimesinin kökünün Arapça “half” kökünden geldiğini belirtmiştir. Eski Türklerde and içme üzerine tören yapılmaktadır. Bu tören hakkındaki bilgiler MÖ 1. yy’a aittir. 6. yy’da Avarlar hakanına yöneltilen and, Bizans tarihçisi Menander tarafından kaydedilmiştir. Günümüzde and geleneğini en fazla muhafaza eden Kırgız- Kazak Türkleridir (İnan :279). Dîvânu Lugâti’t-Türk’ün “temür” maddesinde “Kök temür kerü turmas atasözünün üzerine oluşmuş bu kök kirsün, kızıl çıksun” andı yer almaktadır. Bu andın anlamı eğer sözünü tutmazsan bu demir mavi girsin kızıl çıksın, yani kanlı olarak çıksın demektir (İnan :279).

Eski Türklerde andın toplumsal olaylarda, savaşlarda ve ciddi meselelerde etkisi büyüktür. And bir bakıma töre üzerine verilen yemin olarak adlandırılabilir. Toplumsal kurtuluşun gerçekleşeceğine dair umut taşıyan sihirli bir tılsım olarak da kullanılabilir. Andın kurtuluşa erdirmе fonksiyonunu 1917 yılında Numan Çelebi Cihan tarafından Kırım Nogaycası ile kaleme

alınan “And Etkenmen” isimli Kırım-Tatar Türklerinin ünlü marşında kullanılmıştır. Andı kurtuluşa erdirme fonksiyonunda kullanan diğer isimler Hamdi Giraybay “Mende And Ettim”, İdris Asanın “Menim Antım”, İsa Abdurraman “İç Bitmedi Küreşimiz” isimli şiirlerinde kullanmışlardır (Işıқтаş :2013). Bekir Sıdkı Çobanzade ise şiirlerinde andı, kargışa (bedduya) dayalı ve kurtuluşa dayalı olmak üzere iki biçimde kullanmıştır. Çobanzade andı Kırım Tatar Türklerinin maruz kaldığı işkencelere karşı bir çare olarak görmüştür. Mazinin ihtişamlı günlerine ve Tatar halkının Rus mezaliminden kurtulması için o da diğer Kırım Tatar aydınları gibi şiirlerinde anda bolca yer vererek Kırım Tatar halkının acılı ve kimsesiz hallerinin en güçlü sesi, duyurucusu olmuştur.

6.3.1. Kurtuluşa Dayalı And İçeren Şiirleri

*“Allah!” deĝen, süymeye ant etkenmiz
Bizmiz öksüz cırıman cangan, küygen”
(Stüdent)*

*“Yemin ettim, takdir, senmen çarpışmaĝa..
Ölgegeçek kollarına yapışmaĝa...”
(Taqdirge)*

*“Andım benim atımnı tanga sürmek!
Bunun için kavga da, karsamba da,
Uruslarman hiç bitmez kan dava da..
Boynumnun borcu benim tirmek bilek!”
(Dana Doğru)*

6.3.2. Kargışa Dayalı And İçeren Şiirleri

*“Caş kızlarını dört duvarga kapab koygan,
Tek fakirnin kısmetini aşab toygan
Sensin zalım, közün çıksın!..
Mezarını seller çıksın!”
(Tagdirge)*

*“Tuvar tuvmaz sabiylerni alıb ketken..
Köb anaynın caş başına kelib cetken..*

*Sensin onmaz; onma,bitme!
Oddan başka çerge ketme.”
(Tagdirge)*

*“Garib halknın bostanına cavdırmagan
Biznin yakka bulutları avdırmagan
Sensin saran, kursun kolun
Bilmiy kal-em? sağın, solun..”
(Tagdirge)*

6.4. Kırlangıç Metaforu

Türk kültüründe kuşlar, hikâye ve masallarda kutsal olduğu kadar şiirlerde de önemli fonksiyonlar üstlenmektedir. Kırlangıcın diğer adlandırılmaları Eski Türkçede “karlaguç”, Karaçay-Malkar Türkçesinde “karılgaç”, Türkmen Türkçesinde “karlıgaş”, Balkan Türklerinde “karılgaç”, Kırgızlarda “çabilkey”, Kazaklarda “karlıgaş”, Özbeklerde “kaldirgâç” şeklindedir (Eren, 1999:238).

Türk dünyası edebiyatlarında yer edinen kırlangıç metaforunun çeşitli fonksiyonları vardır. Kırlangıç, insanları kaza ve kötülükten korumak, çeşitli hastalıkları iyileştirmek gibi fonksiyonlar buna örnektir. Nuh Tufanı’nda kırlangıç önemli rol oynamaktadır. Ahmet Yesevi’nin intisap ettiği Arslan Baba’nın ayak ucunda asırlardır bekçilik eden dervişlerden birinin ismi Karılgaç Bâb’tır (Birce, 2017:70).

Karaçay-Malkar şiirinin ünlü şairlerinden Kaysın Kuliyevev “Şoş Nazmula” isimli şiirinde kırlangıç metaforuna yer vermiştir. Numan Çelebi Cihan’ın “Karılgaçlar Duası” isimli hikâyesi kırlangıç metaforuna en güzel örneklerden birisidir. Diğer alimler gibi Çobanzâde’de kırlangıç metaforuna yer vermiştir. Numan Çelebi Cihan’ın “Karılgaçlar Duası” isimli hikayesinde ki dua ritüeli gibi Çobanzâde “Yaş Bala Tülber Bala” şiirinde kırlangıçların dua etmesinden bahsetmiştir. Çobanzâde’nin kırlangıçla ilgili şiirleri şunlardır:

6.4.1. Hasret

*“Karılgaçlar keteler, tez keleler
Birbirlerini tartalar, sert çeleler...”*

6.4.2. Kollar Demir Baş Meşe

*“Ah karılgaç, karılgaç!
Kanatını yahşı aç!
Cerde düşman tutar ay,
Curtsuz eter Tatarday
Curtsuz eder Tatarday...”*

6.4.3. Yaş Bala Tülber Bala Şiiri

*“Karılgaç dua eter
“Torgaylar türkülenir
Her biri pak yürekmen
“balaban cigit bol.”der...”*

6.5. Halk İnanışları

Türk halklarının sahip olduğu ortak halk inanışları vardır. Bu numuneler gerek deyimlerde gerekse atasözleri içerisinde yahut kalıplaşmış ifadelerde yer alarak kalıcı hale gelmiştir. Atasözlerine gerekli ehemmiyeti gösteren Çobanzade, aynı zamanda şiirlerinde halk inanışlarına da yer vermiştir. “Bir Esirin Mezar Taşına” isimli şiirinde “Viran köyler, basık evler temelinden, Şifa alıp ‘ölmez ümit’ sağ elinden” mısrasında şifanın sağ elden geldiği inanışı vardır.

“Korkak” isimli şiirinde ise “Boş tüfekte ‘şaytan işi, patlar!’değen her zaman, ‘Pat! Pat!’ etse korkub olgan toz, duman” mısrasında boş tüfeğin şeytan olduğu inanışını ele almıştır. Bu şiirdeki diğer bir satırda ise “Caş ağaçının kölgesin de “yamandır.” dep yatmagan, Mort ağaçtan zikir, mevlut tinnagan” mısralarında yaş ağacın gölgesinde kötü deyip yatmama inanışı vardır. Halim Aydamak şiirinde ise nazar inanışına yer verilmiştir.

6.5.1. Sağ Elden Şifa Alma İnancı

*“Viran köyler, basık evler temelinden
Şifa alıp “ölmez ümit” sağ elinden.”
(Bir Esirin Mezar Taşına)*

6.5.2. Cin ve Şeytanlara Benzetmek

*“Her kölege bin can bergen, yaşatkan
Divardaki her sızıknı cin, şaytanga oşatkan.”
(Korkak)*

6.5.3. Boş Tüfek “Şeytan İşi, Patlar!” İnancı

*“Boş tüfekkke “şaytan işi, patlar!”değen her zaman,
“Pat!Pat!.etse korkub olgan toz,duman.”
(Korkak)*

6.5.4. Islak Ağacın Altında Bulunmamak

*“Caş ağaçnın kölgesinde “yamandır.”dep yatmagan
Mort ağaçtan zikir, mevlut tinnagan.”
(Korkak)*

6.5.5. Yaşlı Ağaçtan Medet Ummak

*“Caş ağaçnın kölgesinde “yamandır.”dep yatmagan
Mort ağaçtan zikir, mevlut tinnagan.”
(Korkak)*

6.5.6. Nazar İnanişu

Bu inanış Türk halkları içerisinde oldukça yaygındır. Nazar ve kem köz algısı çağlar boyu bir inanış biçiminde süregelmiştir. Kurşun dökme, nazar boncuğu taşıma gibi ritüeller nazara karşı çare olarak uygulanmıştır. İslamiyet'e inanan Türkler “Maşallah” yazılı levhaları evlerine asmıştır. Ve nazar değdiğine inandıkları kişilere nazarla ilgili ayetleri okumuşlardır. Kazakistan'da ise parlak ve büyük boyutlu takıların nazardan koruyacağına

inanılmaktadır. Nazar değdirilen kişiler güzellik, güç, cesaret gibi vasıflara sahip kişilerdir. Şiirde, halka mal olmuş bir kahramana göz değmesi gayet doğaldır. Tatar yiğidi Halim Aydamak gerek cesur gerekse savaşı bir ruha sahiptir. Çeşitli özellikleri vardır. Bu yüzden kendi insanlarından veyahut düşman kitesinden birinin nazarının değmesi olasıdır. Halim'in köz tiyer sıfatına sahip olması bir bakıma onun özel birisi olduğuna işarettir.

*“Halimçik, çağında bir Tatar caşı
Cosmalar degenday bıyığı, kaşı,
Anaynın kencesi, cüregın aşı..
Haygidi Halim, köz tiyer Halim.”
(Halim Aydamak)*

6.5.7. Beddua (Kargış)

*“-Elədir, qəfildən düşsən bir işə,
Sən daha yalvarma həftələr boyu
İvana, Mişaya, tanış-bilişə.
-Suddakı şeytanın kəsilsin soyu!”
(Stüdent)*

6.6. Halk Türküsü ile Başlayan Şiirleri

6.6.1. Çorabatır'ga (Çorabatır'a) Şiiri

Kırım Tatar Türkçesi:

*“Ana, muna keliyatır,
Çorabatır keliyatır,
Ayagında kızıl katır,
Tüy çorbaga ötmek batır
Türkiye Türkçesi:
İşte işte gelmek üzere,
Çorabatır gelmek üzere,
Ayağında kızıl katır,
Darı çorbasına ekmek batır.”*

6.6.2. Hasret Şiiri

Kırım Tatar Türkçesi:

*“Ay orayman, orayman..
Colda bitken korayman;
Kelgen, keçken colcudan,*

Men akamni sorayman..”

Türkiye Türkçesi:

*“Ah! İpi yumağa sarıyorum,sarıyorum..
Yolda bitmiş dikenim
Gelen geçen yolcudan,
Ben ağabeyimi soruyorum..”*

7. SONUÇ

Bekir Sıtkı Çobanzade şiirlerinin tematik yönden incelenmesi neticesinde, şiirlerin dönemin şartları ve tarihi olaylarıyla desteklendiği görülmüştür. Şiirlerini hangi ay, yıl ve gün içerisinde nerede meydana getirdiği tespit edilmiştir. Bu tespit yapılırken zaman diliminde yaşanan olaylar göz önüne alınmıştır. Şiirlerinin Sovyet döneminde yayınlanıp yayınlanmadığı konusu açıklığa kavuşturulmuştur. Şair, şiirlerinde her ne kadar toplumsal yozlaşmadan dert yansa da halkının mesajı alıp almadığı açıklığa kavuşturulmuştur.

1905 yılında şairliğe adım atan Çobanzade “Yaş Tatar Şairleri” isimli kitapta ilk şiirini yayınlattır. Fakat, şairin yenilikçi şiirleri 1913-1914 yıllarında meydana gelmiştir. Çobanzade'nin yenilikçi şiirleri, Tatar Türklerinin sosyal ve siyasî yaşamını gözler önüne sermesi bakımından Türk dünyası edebiyatında önemli bir yere sahiptir.

Bu çalışmada şairin, “Kaval Sesleri” isimli şiir defteri, “Boran”, “Bir Saray Kuracak Men”, “Gök Kitap” isimli şiir kitaplarındaki şiirleri üzerine fişleme çalışması yapılmış, şiirler tematik yönden incelenmiştir. Bu çalışmada, şairin içinde bulunduğu tarihsel dönem önemsiz olarak maddi ve manevi kültür unsurları, çağın getirileri, halkın psikolojik ve sosyal durumu, şairin psikolojik durumu gibi unsurlar milli düşünce anlayışı etrafında yorumlanmıştır.

Çobanzade'nin eserlerinin tematik incelenmesi yapılmadan evvel ayrıntılı bibliyografya çalışması yapılmıştır. Çeşitli kütüphanelerde yer alan dergi ve yayınlar taranmıştır.

Çobanzade'nin şiirlerinde tespit edilen en önemli özellik duygu, düşünce ve emellerini sanat uğruna feda etmemesidir. Onun şiirlerini

oluşturma çabasının en önemli amacı halkını medeniyete yönlendirme arzusudur.

obanzade Şiirlerinde milli düşünce ve milliyetçiliği ön planda tutmuştur. Halkının zorunlu gce maruz kalışı, Sovyet yönetiminin uyguladığı baskıcı politika Kırım halkının oluşturduğu Türk-Tatar medeniyetini yok edecek biçimde uygulanmıştır. Şair, bu politikaya karşı ana dilini ve göreneklerini koruma altına alma amacını gütmüştür. Bu amaca yönelik Türklüğün Őerefli geçmişini konu alan Şiirlerinin sayısını oldukça fazlalaştırmıştır.

obanzade Şiirlerinin bir diğer özelliği Doğu ve Batı ilmini birleştirme basıdır. Çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşma arzusunda olan Şair, doğunun köklü kültürüyle batının ilmini harmanlamak istemektedir. obanzade medeniyetlerin ayakta kalmasını sağlayacak kuvvetin birleşimden geleceği kanısına varmaktadır. Bakü'de görev yaptığı sıralarda Bakü niversitesinde Şark ülkelerini araştıracak bir kurumun kurulması için uğraşmıştır.

obanzade Türk halklarının dili, yaşayış biçimleri, ananeleri, türküleri, tekerlemeleri kısacası Türk ulusunun sahip olduğu tüm değerleri Şiirlerinde yaşatmış ve bu değerlere hürmet etmiştir. Türk ulusunun en güçlü değerlerine sahip çıkmış ve Türklüğün izini silmek isteyenlere Şiirleri ile cevap vermiştir.

Mizah Şiirlerini kaleme alma amacı Türk coğrafyasını esaret altında tutmaya uğraşan toplumlara karşı Türk ulusunun tüm facialar karşısında millî ve manevi birlikle, aralarında oluşan güçlü kültür bağıyla karşı koyma amacını göstermektir. Kkene ve soya bağlılık Şiirlerinde n plana çıkmaktadır. Bu sebepten ötürü Şiirlerinde sıklıkla geçmişe yolculuk yapmıştır. Ulusunun geçmişinde yer alan kahramanları ve başarılarıyla vnmştr. Timur, Cengiz, Halim Aydamak, orabatır, Şeyh Şamil, İskender gibi kahramanlardan sıklıkla bahsetmiştir.

Bağımsızlık sorunu şairin hayal dünyasını güçlendirmiştir. Şair, şiirlerinde Türk-Tatar halkının bağımsızlığa kavuşması ve kimsenin boyundurluğu altında olmayan yeni bir Türk-Tatar medeniyeti kurma girişimlerinden söz etmiştir. “*Bir Saray Kuracak Man*” isimli şiir kitabı ve 1920 yılında kaleme aldığı “*Bir Saray Kuracak Man*” isimli şiiri yeni millet, yeni medeniyet kurma düşüncesini yansıtmaktadır.

Sonuç olarak Bekir Sıtkı Çobanzade kısa ömrünü Türklük yolunda harcamıştır. Türk vatani olan Kırım’ın sönmüş meşalesini yeniden yakmaya and içmiştir. Çoğu şiirini halkının ve Türk topraklarının bağımsızlığı için kaleme almıştır. Bu uğurda çetin yolları aşmış fakat Rus mezalimine yenik düşmüştür. Emelini on dört yaşındayken belirleyen, yamalı giyimiyle Hasan Sabri Ayvazov ve İsmail Gaspıralı beylerin dikkatini çeken bu çoban çocuğu şiirlerinde tüm Türklüğün elemelerine, kaygılarına, gözyaşlarına ortak olmuştur.

KAYNAKÇA

- Abid, Sebine. (2016). Cengiz Dağcı'nın Romanlarında Tatarlık Ve Türklük Kimliğine Mensupluk Algısı. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*. Cilt:4.Sayı:8.
- Acar, Kenan. (1999). *Bakü Türkoloji kurultayı'nın faal delegelerinden Bekir Sıtkı Çobanzade*. Ankara:Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Acar, Kenan. (2001). *Kırımlı Bekir Sıtkı Çobanzade, Dilciliği ve Edebiyat Araştırmacılığı*.
- Adilov, Memmed. (2007). *Önsöz Bekir Çobanzade-seçilmiş eserleri*. Bakü: Şark-Garb Neşriyyatı.
- Ağayev, Elnur. *Bekir Çobanzade'nin "Azerbaycan'ı tedkik ve tetebbu cemiyeti'ndeki faaliyetleri ve ıslahatlar üzerine görüşleri*. Lefke.
- Akçura, Yusuf. (2006). *Türkçülüğün tarihi*. Bakü.
- Akkoyunlu, Ziya- A.B. Ercilasun. (2014). Ankara.
- Albayrak, Hüseyin. (2013). Kırım Türkleri'nin Büyük Düşünürü Bekir Sıtkı Çobanzade. *Kardeş Kalemler Dergisi*. S.83.
- Aliyeva, İrade. (2012). Yarım Kalmış Ömrün Hikayesi. *Azerbaycan Gazetesi*.
- Asker, Ramiz. (2012). *Bekir Çobanzade*. Seçilmiş Bedii Eserleri. Bakü: Bxqr Neşriyyatı.
- Asker, Ramiz. (2011). *Büyük alim ve Edib Bekir Çobanzade*. Bakü.
- Ataş, Hayri. (2013). *Selim Refik Refi'oğlu'nun Bekir Çobanzade'ye cevabı ve itirazları*. Azerbaycan Respublikası.
- Ayvazov, Hasan Sabri. (1927). *Millet cevherleri*. Kırım: Devrineşr Matbaası.
- Aynur, Gülhan. Ziya Gökalp ve Abdullah Tukay'ın Folklorla İlgili Çalışmaları. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*. Sayı:32.
- Babayev, Adil. *Bekir Çobanzadenin zindan hayatı*.
- Babayev, Adil. (1998). *Bekir Çobanzade*.1.Kitap. Bakü:Şark-Garb.
- Babayev, Adil. (2003).*İlimizin ve ilimimizin soykırımı*. Bakü:Bakü Üniversitesi Neşriyyatı.
- Bayat, Fuzuli. Türk Mirolojisinde Dağ Kültü. *Folklor/ Edebiyat Dergisi*. S.23-26.
- Bayat, Fuzuli. (2007). *Türk mitolojik sistemi*. Ötüken Yayınevi.

- Birce, Hayati. *Pîr-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevî*. 2.Bölüm. Ankara.
- Bilginseven, Âmiran Kurtkan. *Türk milletinin manevi degerleri*.
- Bünyadov, Ziya. (2017). *Kırmızı terror*. Bakü: Kanun.
- Çobanzade, Bekir. (1924a). *Türk dili ve edebiyatının tedris usulü*. S.53.
- Çobanzade, Bekir. (1924b). *Türk-Tatar lisaniyatına medhal*. Bakü.
- Çobanzade, Bekir. (1925). *Türk dili sarflarının umumi kusurları*. Bakü.
- Çobanzade, Bekir. (1926a). *Kumuk Dili ve Edebiyatı Tedkikleri*. Bakü.
- Çobanzade, Bekir. (1926b). *Türk dili ve edebiyatının tedris usulü*. Bakü.
- Çobanzade, Bekir. (1927a) *Türkdili ve edebiyatının tedris usulü*. 2.Hisse.Bakü.Azerneşr.
- Çobanzade, Bekir. (1927b). *Türk- Tatar dialektolojisi*. Bakü.
- Çobanzade, Bekir. (1927c)*Yeni elifba ve türk dili*. Maarif ve Medeniyyet. No:12 (48).
- Çobanzade, Bekir. (1928).*Boran*. Akmescit: Kırım Devneşr.
- Çobanzade, Bekir. (1929a). *Türk edebiyatı*. Bakü.
- Çobanzade, Bekir. (1929b). *Türk edebiyatı (Halk edebiyatı nüshaları)*. Bakü.
- Çobanzade, Bekir. (1929c). *Kırım Tatar Edebiyatında kurultaycılık ve milliyetçilik*. Bakü:Azerbaycan-İlmi Tedkikat Enstitüsünün neşriyatı.
- Çobanzade, Bekir. (1929d). *Türk dili*. Bakü: Azerneşr.
- Çobanzade, Bekir. (1930a). *Azeri edebiyatının yeni devri*. Bakü: Azerbaycan-İlmi Tedkikat Enstitüsünün Neşriyatı.
- Çobanzade, Bekir. (1930b). *Türk grameri*. Bakü:Azerneşr.
- Çobanzade, Bekir. (1999) *Gök kitap*. İstanbul: Hacı Adil yayını.
- Çobanzade, Bekir. (2001). *Bir saray kuracak men*. Akmescit: Vidrojdeniya yayımevi.
- Çobanzade, Bekir. (2003). *Bulutlar*. Simferopol: Dolya neşriyatı.
- Çobanzade, Bekir. (2007). *Eserleri*. Bakü. Şark-Garb neşriyatı.
- Çonoğlu, Salim. (2015). Bekir Çobanzade'nin Şiirlerinde Millî Kimliğin Yeniden İnşası Süreci ve Millî Kültür Unsurları. *Akad Dergisi*.

- Duymaz, Ali. (2015). Bekir Çobanzade'nin Edebiyat Tarihçiliği Ve Türk Halk Edebiyatı Üzerine Çalışmaları. *Akad Dergisi*.
- Edige, Mustafa Kırimal. (1956). Sovyetler Birliğini Öğrenme Ansiklopedisi. Münih. S.18.
- Emirova, Adile M. (Güz 2006) *Bekir Çobanzade'nin dil bilimi anlayışı. Karadeniz Araştırmaları Dergisi. S.11.*
- Elçin, Şükrü. (1978). *Türkçülük ve milliyetçilik*. Ankara. Ayyıldız matbaası.
- Eliade, Mircae. (1994). *Ebedi dönüş mitosu*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Eren, Hasan. (1999). *Türk dilinin etimolojik sözlüğü*. Ankata: Bizim Büro Basımevi.
- Ferecov, Savalan. (24.05.2013). Medeniyet Gazetesi.
- Gahramanlı, Nazif. (1994). *Karasubazardan olan professor*. Bakü.
- Gültepe, Necati. (2015). *Türk mitolojisi*. 5 Baskı. İstanbul.
- HATIF, Osman Kemal. (1998). *Gökbayrak altında milli faaliyet*. Ankara.
- Hüseyinoğlu, Ali Şamil. (2013). *Bekir Sıtkı Çobanzade'nin Türk halklarının kültürel etkileşim ve değişimindeki rolü.V. Uluslararası Etkileşim ve Medeniyetler Kongresi. Nisan. S.267-276. Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi. Kazakistan*.
- Hüseyinoğlu, Ali Şamil. (Ocak-Aralık 2013). *Birleşik Türk tatar devleti yaratma uğrunda şehit olan Bekir Sıtkı Cobanzade*. Emel Dergisi. S.242.
- Hüseyinoğlu, Ali. (2009) *Azerbaycan ve Kırım bestecisi Asan Rifatov'un kültürümüzdeki yeri*. S.83-91.
- Işıқтаş, Işılay. (2013). *20. yüzyıl Kırım tatar şiirinde ant etme motifi*, Acta Turcica.
- İnan, Abdülkadir. (1992). *Manas destanı*. Millî Eğitim Basımevi.
- Inan, Abdülkadir. Eski Türklerde ve Folklorunda <ant >. *Aüdtcf Dergisi*. 279-290.
- Keskin, Kamelya. *Kırım'ın sembol şahsiyetlerinden Alim Azamatoğlu*. S.247.
- Kırım mecmuası. (30 Nisan 1918). İstanbul. Sayı:1.
- Kırimer, Cafer Seydahmet. (1993). *Bazı hatıralar*. İstanbul.
- Kırimer, Cafer Seydahmet. (1948). Rus Tarihinin İnkılâba, Bolşevizme ve Cihan İnkılâbına Sürüklenmesi. İstanbul. Pulhan matbaası.

- Kuliyev, Vilayet. (2016). *525.gazete*. S.7.
- Kuliyev, Vilayet. (2010). Bekir Çobanzade. *525-ci qazete*.
- Kuliyev, Vilayet. Bekir Çobanzade, *525.gazete*, 23 October, S.24-25; Leman Manaxova "Bekir Çobanzade'nin Azerbaycan'da Tedkiki.
- Memmed, Adilov. (2007). Ön söz. Bakü. Şark-Garb" neşriyatı.
- Nagayev Safter. (1991). *Devir be Taqdir*. Yıldız. S.95.
- Ortaylı, İlber. (2008). *Osmanlıda Milletler ve Diplomasi*.
- Mühlen, Patrik von zur. (1984). Gamalıhaç ile Kızılyıldız Arasında. Münih : Mavi yayınları.
- Refik (Refi'oğlu), Selim. (1939) *Profesör Dr. Çobanzade'ye cevap*. İstanbul: Burhanettin Matbaası.
- Rıza Fazıl, Nagayev Safter. (2001). *Kırım tatar edebiyatının tarihi kısa bir nazar*. Akmesic.
- Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsü. (1956). Sayı:5Münih..
- Seyfeddin, Ömer. (30.04.1918). *Büyük Türklüğü parçalayan kimlerdir?* Sayı:1. İstanbul: Kırım Mecmuası.
- Şemizade, Eşref. (1971). *Bekir Çoban-zade, Abdullah Latif-zade*. Taşkent: Gafur Gulam adına Edebiyat Ve Sanat Neşriyatı.
- Şamil, Ali. (2012). *Birleşik Türk Tatar Devleti yaratmak uğrunda şehit olan Bekir Çobanzade*.
- Şakir, Selim, (2001). *Kiçkene tavlardan vulkanlar çıqmaz*. Simferopol.
- Tahirli, Abid. (2012). Bekir Çobanzade ve İsmail Gaspıralı hakkında. *525-ci Gazete*.
- Taymas, Abdullah Battal. (1954). Kırmılı Filolog-Şair Bekir Çobanzade'yi tanıma tecrübesi. Ankara:TDAY Belleten.
- Taymas, Abdullah Battal. (1955). Kırmılı Bekir Çobanzade'nin şiirleri. *Türkiyat Mecmuası*.
- Richard, Taylor. (1929). *Fatalism*. Duke Üniversitesi.
- Türk destanlarında merkezi kahraman tipinin tipolojisi. (2012). *Folklor/edebiyat*, Cilt 18, sayı 69.S.29.
- Ursu, Dimitry Pavloviç. (Eylül 2006). *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*. Cilt 3, S.3